

**MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
REALITZADA AL PARC DE LA CIUTADELLA.
PARC ZOLÒGIC, ESTACIÓ TRANSFORMADORA,
SABANA.
DISTRICTE DE CIUTAT VELLA - BARCELONA**

Data d'intervenció i Núm. Exp. DGPC:
12 novembre – 31 desembre 2014 / 1-11588
7 gener – 27 febrer 2015 / 1-11758; 1-11840; 2-11955
2 – 31 març 2015; 2-11989; 12078
23 - 31 de març de 2015; 3-12075

CODI Servei d'Arqueologia de Barcelona: 121/14

**Direcció: Lluís Joan i Gonzàlez
Marta Fàbregas i Espadaler**

Barcelona, setembre de 2015

Índex

Fitxa tècnica-----	4
1. Introducció -----	5
2. Situació geològica i geogràfica-----	6
3. Context històric i antecedents arqueològics -----	10
3.1. Època medieval -----	10
3.1.2. El convent de Santa Clara -----	11
3.1.3. La muralla medieval -----	13
3.2. Època moderna-----	14
3.2.1. El baluard de Llevant i el baluard de Santa Clara -----	15
3.2.2. La Guerra de Successió i la construcció de la Ciutadella-----	17
3.3. Època contemporània -----	22
3.3.1. El passeig de l'Esplanada i el Jardí del General -----	22
3.3.2. L'enderroc de la Ciutadella -----	25
3.3.3. L'Exposició Universal de 1888-----	27
3.4. Antecedents arqueològics -----	31
4. Motius i objectius de la intervenció-----	37
5. Mètode de treball -----	39
6. Descripció dels treballs realitzats-----	40
6.1. Cala 100-----	40
6.2. Rasa 1000-----	41
6.3. Cala 200-----	43
6.4. Rasa 2000-----	43
6.5. Cala 300-----	44
6.6. Rasa 3000-----	44
6.7. Cala 400-----	44
6.8. Cala 500 -----	45
6.9. Cala 600-----	45
6.10. Rasa 4000 -----	46
6.11. Rasa 5000 -----	48
6.12. Rasa 6000 -----	49
6.13. Rasa 7000 -----	49
7. Conclusions -----	52
7.1. Estructures corresponents a la muralla de Barcelona (s. XVI) -----	52
7.2. Estructures relacionades amb la Ciutadella -----	53
7.2.1. L'Hospital de la Ciutadella -----	53
7.2.2. La Puerta del Socorro -----	54
7.2.3. Casernes per a la infanteria -----	55

7.3. Estructures contemporànies -----	56
7.4. Estratigrafia-----	56
8. Bibliografia -----	59

Annexes

- Planimetria
- Documentació fotogràfica
- Fitxes estratigràfiques

NOM DE LA INTERVENCIÓ	Parc de la Ciutadella. Parc Zoològic, Estació Transformadora Sabana (CODI:121 /14)
UBICACIÓ	Districte de Ciutat Vella, Barcelona
COORDENADES UTM UTM 31N / ETR S89	E (X): 432119 N (Y): 4581995.0 Z: 5,00 m.s.n.m.
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Preventiva terrestre
CLASSE D'ACTIVITAT	Control i excavació
DATES D'INTERVENCIÓ	1 de desembre de 2014 a 25 d'abril de 2015
PROMOTOR	B:SM
EQUIP TÈCNIC	Lluís Joan i Gonzàlez / Marta Fàbregas Espadaler, arqueòlegs directors

1.INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica de la qual tracta la present memòria arqueològica, s'està duent a terme al Parc de la Ciutadella, al districte de Ciutat Vella de Barcelona; les tasques s'inclouen dins el projecte constructiu de reforma integral, reparacions i gran manteniment del Zoològic, concretament al sector pertanyent a la fauna pròpia de la sabana africana. Dit projecte suposa la construcció d'una nova Estació Transformadora (ET) soterrada, i sis rases per encabir noves línies de baixa i mitja tensió, amb el conseqüent rebaix del subsòl.

Donat que l'indret es troba en una zona d'interès arqueològic i alt valor històric, s'ha considerat oportuna la realització d'un Projecte (codi 121/14) coordinat pel Servei d'Arqueologia de Barcelona, i encarregant-ne la gestió arqueològica a l'empresa **ATICS, S.L.** La direcció tècnica ha estat duta a terme per l'arqueòleg **Lluís Joan i González i Marta Fàbregas i Espadaler**, i ha comptat amb la supervisió del Servei d'Arqueologia de Barcelona.

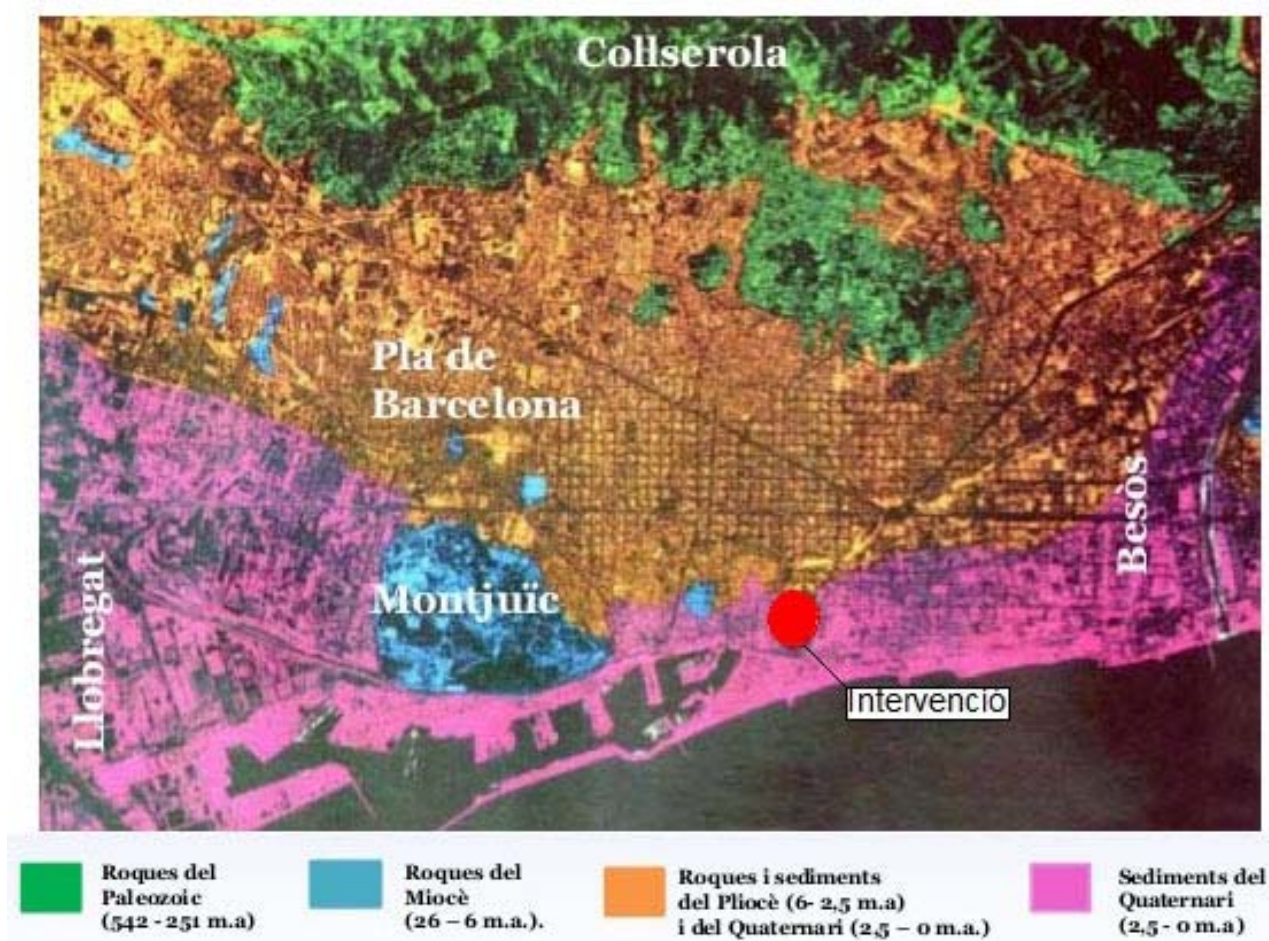
2.SITUACIÓ GEOLÒGICA I GEOGRÀFICA

Com ja hem dit a l'apartat anterior, la intervenció arqueològica ha afectat diferents sectors del recinte pertanyent al Parc Zoològic, dins del Parc de la Ciutadella, al districte de Ciutat Vella de Barcelona, la capital del Barcelonès. Aquesta comarca comprèn el territori existent entre la Mediterrània i la Serralada Litoral, en el tram conegut com a Collserola i delimitat pels rius Llobregat i Besòs. Des del punt de vista morfològic s'aprecien dues grans unitats, la Serralada de Collserola i el Pla de Barcelona. A la Serra de Collserola hi trobem una formació de horst compostat per materials granítics i esquistosos, limitat al Nord pel Vallès (Sector central de la Depressió Prelitoral), a Llevant amb el Turó de Roquetes (Besòs), al Sud el Turó de Valldaura i a l'Oest pel Llobregat. El Pla es troba obert a mar i limitat al nord per la Serralada Litoral i a migjorn per la falla que segueix ran de mar des del Garraf i el turó de Montjuïc fins al Turó de Montgat, més enllà del Besòs. La falla, originada en el moment de la fractura del Massís Català -Balear, va dibuixar el que a grans trets havia de ser la costa catalana.

En el miocè i el pliocè, damunt del sòcol paleozoic, sedimentaren dipòsits marins dels quals són testimoni una sèrie de petits i suaus turons (dels Ollers, del Tàber, de les Falzies, de la Bota). La falla es fa visible al Pla, ja que si des de Collserola els dipòsits baixen d'una manera continuada, suau i regular, al punt de contacte entre Ciutat Vella i l'Eixample es produeix una ruptura amb la presència d'un salt d'uns 20 metres, clarament observable en la morfologia urbana (les baixades de Jonqueres, de la Via Laietana, els carrers d'Estruc, de les Moles o de Jovellanos). Aquest salt fou aprofitat per la defensa de la ciutat situant-hi les muralles o, a nivell econòmic, explotat amb la ubicació de diversos molins a la zona coneguda com *de les moles* (actual carrer de les Moles).

De l'esglaó cap a mar hi ha un mantell al·luvial format per les aportacions de les rieres, dels torrents, dels deltes dels rius veïnals i el corrent litoral. En aquest sector del pla es formaren maresmes i estanyols que ja no existeixen a l'actualitat per la reculada del mar i com a conseqüència d'una intensa urbanització. Malgrat això, molts d'ells han continuat vius en els topònims de la

ciutat: Banyols a la marina de Provençals, la Llavineria al Portal Nou, la Llacuna i la Llanera al Llobregat o l'estany del Cagalell a la zona del Port.

Plànol geològic simplificat de Barcelona, segons A. Obrador i R. Estrada

Litològicament el material quaternari es pot dividir en dues unitats. Per una banda hi ha la plataforma superior, que s'inicia des del peu de la Serralada del Tibidabo i baixa fins al mar. Es troba molt afectada per l'acció dels torrents, és on s'assenta la ciutat, sobre tot el sector antic. El substrat presenta argiles i sorres grogues pliocèniques damunt de les quals trobem els derrubis quaternaris molt potents, graves anguloses dins d'una matriu d'argiles vermelles que provenen de la zona del Tibidabo per aportacions torrencials. D'altra banda, hi ha la plataforma baixa, que va del graó o talús erosiu de 20 o 30 metres de desnivell fins a la línia de costa i que es troba constituïda per la formació de les terrasses i deltes dels rius Llobregat i Besòs (Palet, 1994).

L'acció sedimentària de la plataforma presenta un seguit de característiques que ha permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix ordre i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, és per aquest motiu que se'l coneix com "tricle" (Palet, 1994). Aquests nivells són de baix a dalt:

- argiles vermelles de procedència col·luvial i que seria la conseqüència d'un sòl format en condicions de clima semblant al de les regions tropicals humides, es a dir, una fase humida i una altra de seca.
- llims groguencs d'origen eòlic, loess, i que sembla que es formarien amb un clima sec i fred.
- per últim, trobem el torturà; aquestes crostes calcàries s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el loess perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquests nivells anirien incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de llims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenca aquest cicle.

Tot aquest territori que acabem de descriure es troba pràcticament urbanitzat en la seva totalitat avui dia, podent-ne observar tres zones clarament diferenciades:

a) El nucli antic, actual districte de Ciutat Vella, que restà emmurallat fins a mitjans del s. XIX. Proper a la mar, està dominat en el seu costat sud pel gran promontori de Montjuïc, que s'aixeca suaument sobre el pla i cau bruscament sobre la mar, facilitant així la defensa del litoral. En aquesta zona hi podem diferenciar tres àrees:

- Un nucli central, sobre l'anomenat *Mons Taber*. Fou sobre aquest petit puig calcari on es va establir la primigènia ciutat romana que més tard donaria lloc a l'actual Barcelona, la *Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*.

- al voltant d'aquest nucli central trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en època medieval, dins el perímetre de les muralles aixecades al s. XIII. Aquestes viles noves són els actuals barris coneguts amb els noms de les esglésies que els centralitzen: del Pi, de Santa Anna, de Santa Maria de les Arenes, de Sant Pere i de la Mercè o dels Còdols. El sector que aquí en ocupa cal situar-lo a la part més septentrional d'aquesta zona, dins el territori que va formar part del barri de la Ribera fins el moment de la construcció de la ciutadella militar com a conseqüència de la derrota de l'11 de setembre de 1714. Actualment, el parc de la Ciutadella engloba bona part d'aquest terreny.
 - Els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, començaren a ser urbanitzats quan quedaren inclosos dins del tercer recinte fortificat, que es bastí al llarg de la segona meitat del s. XIV.
 - **b)** Una sèrie de petits nuclis de poblament més densos, antics pobles forans creats a l'entorn de la ciutat, sense possibilitat d'aproximar-se a la Barcelona emmurallada per evidents raons estratègiques. No serà fins a darreries del s. XIX, una vegada enderrocades les muralles, que aniran essent annexionats a la ciutat; així, serà Sarrià la darrera de les vil·les incorporades a la ciutat, ja a principis del s. XX, concretament l'any 1921.
- c)** Una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del s. XIX (l'Eixample del pla Cerdà), quan caigueren les muralles medievals que impedièn el creixement urbanístic de la ciutat. L'Eixample va representar la unió entre la Barcelona vella i els municipis del Pla (que, com ja hem dit, acabarien formant part de la ciutat a partir de la fi del segle).

3. CONTEXT HISTÒRIC I ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS

Si bé bona part del terreny que actualment ocupa el Parc de la Ciutadella deuria formar part de l'ager de la Barcelona romana, la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, com a territori immediat a la zona costera, no serà fins a època medieval quan s'integrarà dins l'entramat urbà, arrel de la construcció del segon recinte emmurallat amb que va comptar la ciutat.

3.1. Època medieval

Les escadusseres restes que s'han conservat de l'època, semblen indicar que, durant tota l'etapa Baix Imperial i fins a les darreries del s. X, Barcelona no es deuria expandir més enllà dels límits conformats per les antigues muralles romanes, bastides entre finals del s. III i el s. IV, mantenint una població força estable. Aquesta dinàmica es trencaria entre els ss. IX i X, fruit d'una millora i una expansió de la producció agrària que permet la reactivació dels intercanvis comercials i el consegüent augment poblacional; d'aquesta manera, a mitjans del s. XI es documenta la construcció de diferents edificis religiosos a l'exterior de l'antic perímetre de la colònia romana, els quals seran el nucli per a la formació de nous establiments poblacionals que coneixem com a *villesnoves*.

La primera vilanova documentada seria l'anomenada *dels Arcs* (al sector de l'antiga *Porta Decumana*, avui carrer del Bisbe) , doncs ja existia abans de l'atac Almansur a la ciutat l'any 985; el seu nom procedeix, clarament, de la pervivència dels arcs de l'aqüeducte que subministrava aigua a la Barcelona romana, el qual restaria inutilitzat des de la construcció del Rec Comtal en temps de Miró I (947-966) i que va acabar essent utilitzat com a paret mitgera entre edificacions. Com ja hem dit, els dos segles següents suposen el desenvolupament social i econòmic de Barcelona, a més del desenvolupament de tots aquells suburbis apareguts al voltant de la muralla romana, que passaren a ser nuclis de població de certa rellevància. Així, al costat de la vilanova del Arcs, es formaren ràpidament la Vilanova de Santa Maria de les Arenes (més tard Santa Maria del Mar), la de Sant Pere, la de Sant Cugat o la de Santa Maria del Pi; en la majoria de casos, les vies principals d'entrada i sortida a l'antiga ciutat romana, serviran d'eixos vertebradors a partir dels quals s'aniran articulant els nous carrers. Pel que fa a les activitats econòmiques,

bona part dels nous nuclis tindran una vessant agrícola i ramadera, exceptuant la vilanova de Santa Maria de les Arenes, orientada cap a l'activitat comercial i portuària fruit de la seva proximitat a la platja, fet que la conduirà a tenir un creixement més important respecte la resta de nuclis i a convertir-se en el centre econòmic de la ciutat.

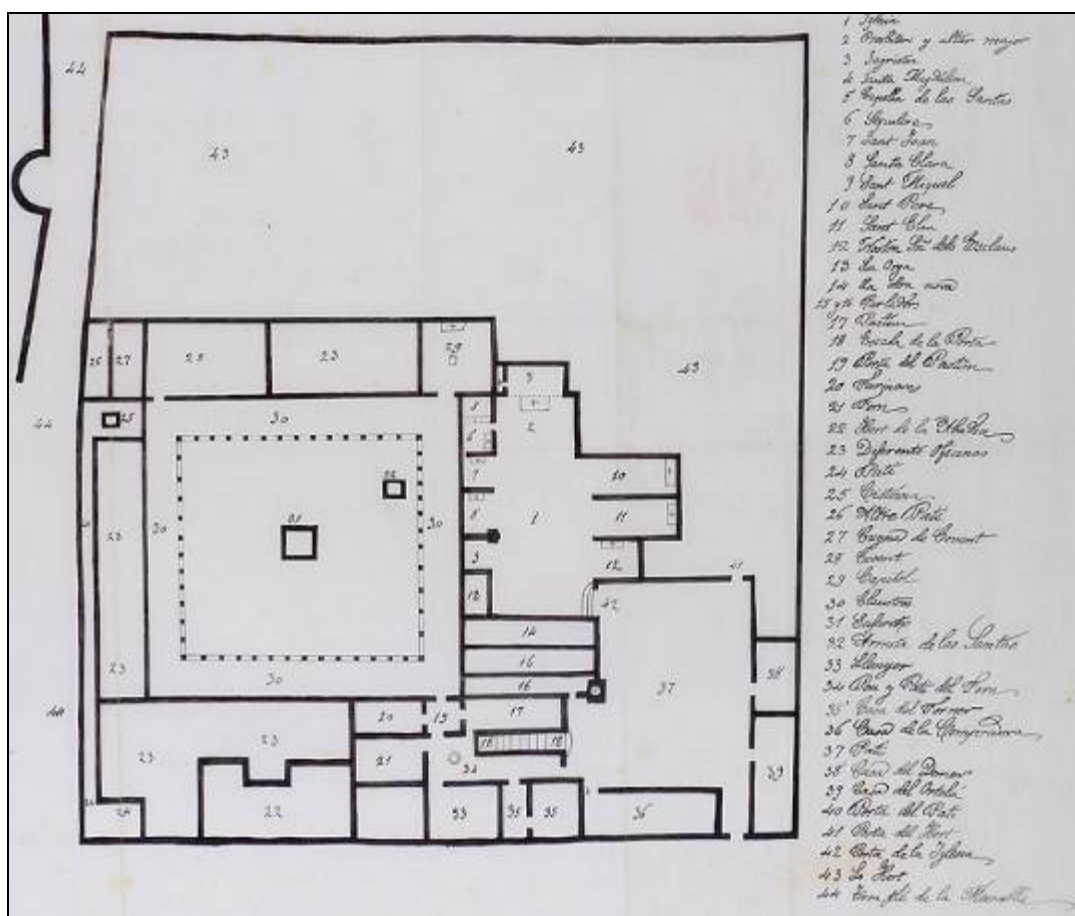
3.1.2. El convent de Santa Clara

El territori que ocupa actualment el Parc de la Ciutadella, adjacent a la vilanova de Santa Maria del Mar, no sembla que veïés afectada la seva fisonomia en uns moments tan primigenis, doncs no hi ha cap evidència de desenvolupament urbà fins a mitjans del s. XIII, moment a partir del qual apareix documentació referent a la fundació del convent de Santa Clara l'any 1237, quan el bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou II (1212-1241), atorga a una comunitat de monges clarisses, uns terrenys situats sota el monestir de Santa Eulàlia del Camp (a l'actual Passeig de Lluís Companys) i limitats pel curs del Rec Comtal, pel camí cap a Montgat i per la platja.

La comunitat va aconseguir finançar-ne la construcció gràcies a la col·laboració de les autoritats civils i, sobretot, eclesiàstiques de la ciutat, que concedien indulgències als fidels que participessin en el projecte. Així, l'any 1249 ja s'havia bastit l'església, i el 1254 s'iniciava la construcció del claustre de dos pisos, en el qual es va anar treballant durant tot el s. XIV i no es va concloure fins l'any 1482. El conjunt conventual va quedar sota l'advocació de Sant Antoni, però fou més conegut com de Santa Clara pel fet de pertànyer a l'ordre de les clarisses, fundat per Clara d'Assís, seguidora de Sant Francesc; altres veus populars també l'anomenaven de Sant Damià, que seria el nom donat al primer monestir fundat per la mateixa Clara d'Assís a la seva ciutat natal.

Segons la planimetria conservada, que pertany al s. XVII, l'edifici s'inscriuria dins d'un perímetre quadrat de 115 x 120 m, la superfície del qual es veu ocupada majoritàriament pel claustre i un gran hort, quedant la resta de l'espai per a l'església i les diferents dependències necessàries per a la vida monàstica, tot distribuït en dos pisos. Observant dita planimetria, l'església tindria una sola nau i diferents capelles als laterals de planta força irregular; tres al costat oest (dedicades a Sant Pere, Sant Elm i a Nostra Senyora dels

Esclaus) i quatre al costat est (dedicades a Santa Magdalena, Sant Joan, Santa Clara i Sant Miquel); l'única entrada es trobaria al costat occidental de l'edifici, tret de l'accés al cor, que es faria per una porta situa al segon pis del claustre. Si bé l'església tenia un campanar annex a la cantonada NE, es va construir una torre exempta de forma cilíndrica i dues plantes, separada uns metres del conjunt conventual, coneguda com a Torre de Sant Joan, que també es va fer servir amb aquesta funció.

Planta del convent de Santa Clara durant el s. XVII (AHCB)

La comunitat de monges no va tenir una vida plàcida, doncs el convent va haver d'ésser abandonat diferents vegades fruit dels conflictes bèl·lics en que es va veure involucrada la ciutat. Així les religioses hagueren de d'evacuar l'edifici durant la guerra civil catalana entre la Generalitat i Joan II (1462-1472) per refugiar-se a cases particulars, i més tard durant la Guerra dels Nou Anys

(1688-1697) davant l'atac i setge dels exercits francesos dels anys 1691 i 1697. El transcurs de la Guerra de Successió (1701-1715) i el setge de Barcelona de l'any 1714, com ja veurem més endavant, marcaran la fi del convent i la seva desaparició.

3.1.3. La muralla medieval

El desenvolupament poblacional i la conseqüent expansió urbana dels ss. XI i XII va fer que l'antic recinte fortificat romà quedés obsolet; calia, doncs, bastir unes noves defenses que abarquessin els nous nuclis apareguts i que ajudessin a fiscalitzar els habitants de la ciutat i aquells que creuaven les seves portes per fer ús dels mercats. És durant el regnat de Pere II el Gran (1276-1285), concretament durant la croada impulsada pel Papa Martí IV contra la Corona d'Aragó i l'entrada d'exèrcits francesos al Principat, quan es comença a bastir urgentment una muralla, que s'inicia al sector de les Rambles i avança en direcció muntanya envoltant la ciutat; es construeixen els portals de la Boqueria, de la Porta Ferrissa, i de Jonqueres, però els treballs restaran aturats durant tota la primera meitat del s. XIV, a causa de la pandèmia de la Pesta Negra i la crisi econòmica.

El 1358 es reprenen les tasques de construcció, continuant el treball allà on s'havia interromput, afegint un nou portal als que ja estaven en ús (el Portal Nou) i avançant la muralla fins el convent de Santa Clara, que va acabar adossat al mur defensiu, juntament amb la torre de Sant Joan. El tram de muralla que va incloure el Raval definitivament dins el territori de la ciutat, també es va començar a bastir l'any 1358, però no es va finalitzar dins ben entrat el s. XV. La façana marítima de Barcelona no es va emmurallar fins el s. XVI, per la qual cosa el convent de Santa Clara va marcar durant molts anys el final del mur defensiu, al costat d'un nou portal conegut com a Portal de Sant Daniel, i el petit portalet del Carnatge, anomenat així per que per allà entraven els ramats en direcció a l'escorxador.

Les rodalies del convent restaran com a un terreny extramurs sense construir, prop de la desembocadura del Rec Comtal, amb una petita elevació natural que fou aprofitada per instal·lar-hi uns quants molins de vent.

3.2. Època moderna

Barcelona és converteix, en el transcurs del que coneixem com a època moderna, en una important ciutat de la Mediterrània i una plaça estratègica des del punt de vista militar; per aquest motiu la seva població haurà de viure en un estat de guerra pràcticament constant provocat primerament durant el s. XVI pel perill latent que suposaven les incursions dels corsaris otomans establerts al nord d'Àfrica, i en més gran mesura durant el tot el s. XVII, a causa del conflicte existent entre la Monarquia Hispànica i el Regne de França, que es va manifestar tant en l'anomenada Guerra dels Trenta Anys (1618-1659) com en la Guerra dels Nou Anys (1688-1697), enfrontaments als quals cal afegir la Guerra dels Segadors (1641-1652) entre la Monarquia Hispànica i la Generalitat catalana recolzada pel rei francès Lluís XIII. La població barcelonina va haver de suportar setges l'any 1651, per part de les tropes de Felip IV, i l'any 1697 per part de les tropes de Lluís XIV, a més de diversos bombardeigs navals com el dut a terme l'any 1691 per part de vaixells francesos.

Aquest estat de guerra constant i, sobretot, el desenvolupament de l'artilleria des de finals del s. XV, van deixar palesa la fragilitat de les antigues defenses medievals, que van haver de ser reformades durant tot el s. XVI per adaptar-les a les noves estratègies militars. Així, el 1544 sabem que s'escapen moltes de les torres de la muralla per tal que no siguin un blanc fàcil per als canons enemics, aprofitant-ne les pedres restants per enfortir els murs defensius i fer-los més amples fins el punt de poder establir-hi peces d'artilleria en alguns punts; els merlets també foren desmuntats per permetre el tir amb arcabussos.

Tot i així, com a norma general, l'estretor de la muralla medieval no permetia l'emplaçament de canons o bombardes al seu capdamunt, motiu pel qual es van haver de construir un seguit de baluards pentagonals que actuaven com a plataformes per situar les peces d'artilleria i eliminaven els punts febles davant els possibles atacs; els baluards es van complementar amb un eixamplament del fossar, que va passar d'ésser una simple rasa, a ser un ampli espai amb un talús previ o contraescarpa, sobre el qual es formava un inclinació artificial

(glacis) de terra que ascendia en direcció a la muralla i que permetia crear un angle favorable a la defensa.

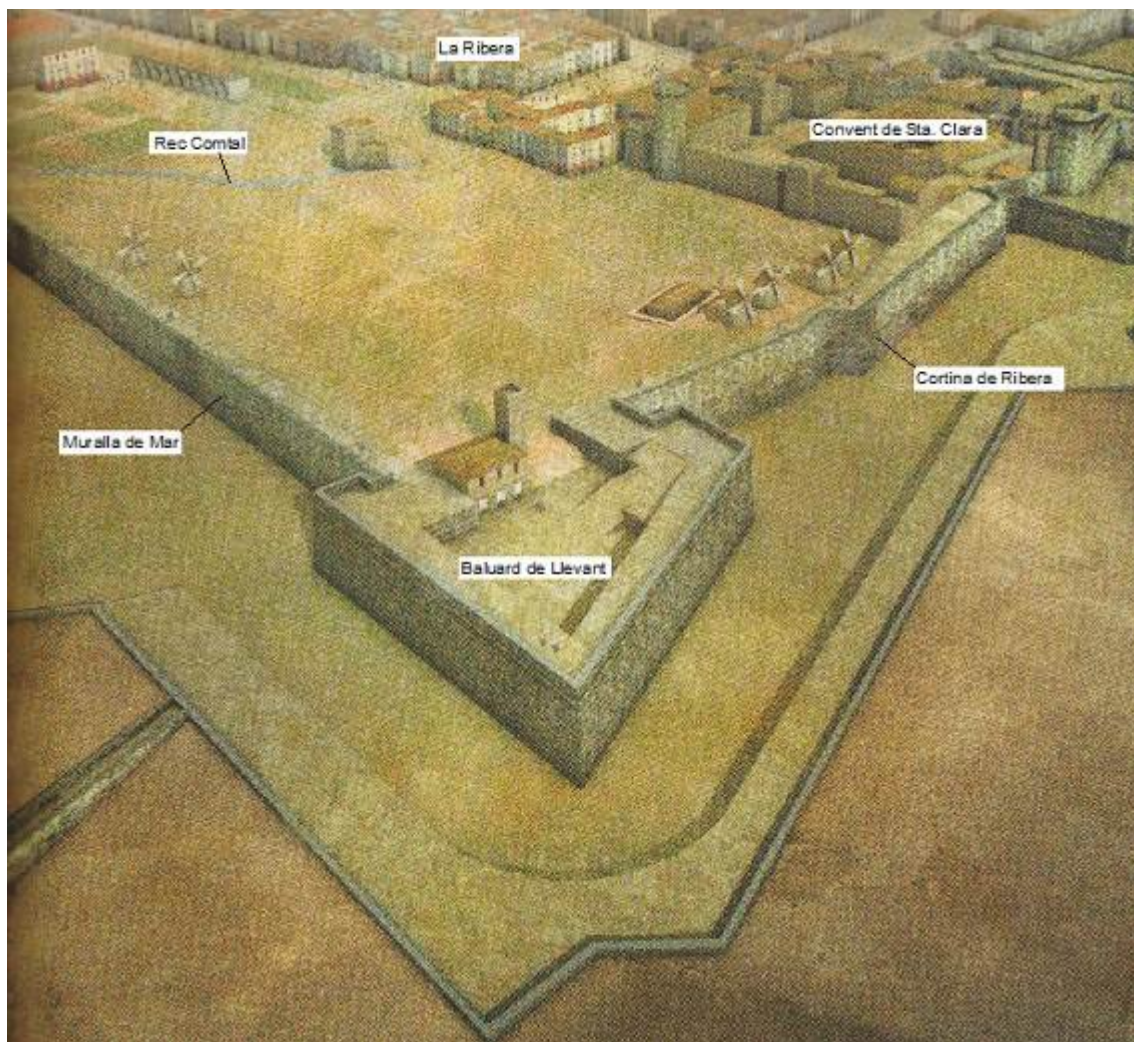
Finalment, entre principis del s. XVI i les acaballes del s. XVII, la ciutat de Barcelona quedarà defensada per onze baluards: el Baluard de Migdia, el Baluard de Llevant, el Baluard de Santa Clara, el Baluard del Portal Nou, el Baluard de Jonqueres, el Baluard de Sant Pere, el Baluard de l'Àngel, el Baluard de Tallers, el Baluard de Sant Antoni, el Baluard de Santa Madrona i el Baluard de Sant Francesc. Els primers en realitzar-se seran els de Migdia i Llevant, mentre la resta es construiran en el període comprès entre l'any 1636 i 1697, principalment davant les portes de la ciutat.

3.2.1. El baluard de Llevant i el baluard de Santa Clara

Cal fer un incís en aquestes dues estructures, doncs la seva aparició va afectar directament el sector on s'ha desenvolupat la present intervenció arqueològica. La construcció del baluard de Llevant va suposar la inclusió definitiva de les rodalies del convent de Santa Clara dins el recinte emmurallat de Barcelona, i el baluard de Santa Clara ocuparia bona part de l'actual plaça de Joan Fiveller, situada davant del Zoològic.

Ambdues estructures es troben relacionades amb la fortificació de la façana marítima de la ciutat, que no es va començar a dur a terme fins l'any 1513 amb la construcció del mateix baluard de Llevant, la qual va obligar a deixar aïllat un sector de la muralla medieval que transcorria pel costat occidental del convent de Santa Clara, i l'anomenada Torre del Carnatge; un nou pany de muralla, conegut com a *Cortina de Ribera*, va unir el nou baluard amb el vell mur medieval. Pel que fa al baluard, destacava per la presència d'orellons en el punt de connexió amb la muralla, una forma plenament renaixentista que no sembla és repetís en la resta de baluards. El territori intramurs adjacent continuava sense construir, essent els únics edificis existents els molins de vent que ja hem mencionat anteriorment, un polvorí i un molí polvorer; pel que sembla, comptava també amb una gran arbreda que deuria desaparèixer durant la Guerra de Successió. En front del baluard, davant les expectatives de setge, es va construir directament sobre la sorra un fortí rectangular conegut

com a *Reducte de Santa Eulàlia*, que volia impedir qualsevol incursió cap a la porta marítima de la muralla, el Portal del Mar.

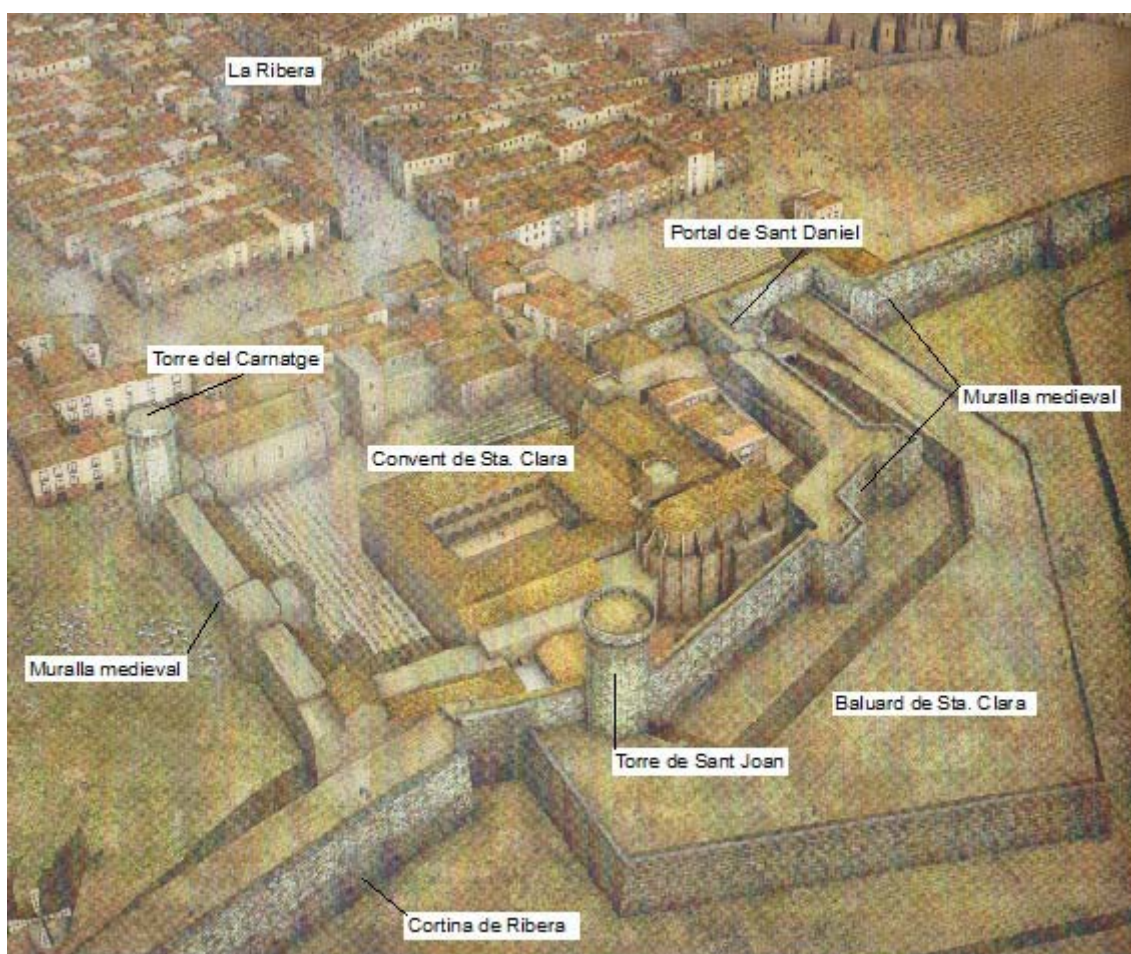

Reconstrucció del Baluard de Llevant i les seves rodalies segons G.H. Pongiluppi¹

El baluard de Santa Clara, construït més tard (possiblement en ple s. XVII, durant la guerra dels Segadors); era el més irregular i feble de la muralla, ja que la seva forma s'havia d'adaptar a les cantonades del vell mur medieval producte de la inclusió del convent de Santa Clara dins el perímetre defensiu, i es trobava realitzat bàsicament amb terra i poca pedra; en una d'aquestes cantonades es trobava l'antic portal de Sant Daniel, que ara s'utilitzava com accés a la plataforma del baluard, restant la petita porta del Carnatge com únic

¹ Hernández, .X., Pongiluppi, G. H.. (2012), p. 53

accés a la ciutat en aquest sector. Totes les torres existents al voltant es van arranar , tret de la de Sant Joan (que havia quedat inclosa en la muralla durant el s. XIV) i la del Carnatge (que ara restava intramurs i ja no tenia funcions defensives). Aquesta part de la muralla era, sense cap mena de dubte, la presentava més dificultats de defensa, doncs entre aquest baluard i el del Portal Nou, s'estenia un pany de mur de tres-cents metres de llargària que feia pràcticament impossible realitzar la cobertura artillera en cas d'atac enemic.

Reconstrucció del Baluard de Santa Clara i les seves rodalies segons G.H. Pongiluppi²

3.2.2. La Guerra de Successió i la construcció de la Ciutadella

L'esclat de la Guerra de Successió al tron de la Monarquia Hispànica (1701-1715), la derrota catalana de l'any 1714 i la posterior construcció de la

² Hernández, .X., Pongiluppi, G. H. (2012) p.54. Des de l'autoria d'aquesta memòria, discrepem de la ubicació de l'església del convent de Santa Clara en aquesta reconstrucció; basant-nos en la planimetria del s. XVII, aquest edifici hauria d'estar a l'altre costat del claustre, tocant als horts. L'orientació del temple, però, sí que sembla correcta.

Ciutadella, seran fets que marcaran plenament el sector on s'ha desenvolupat la nostra intervenció, al estar a prop, quan no essent l'escenari, de diferents esdeveniments cabdals transcorreguts durant les darreres etapes del conflicte.

No ens estendrem analitzant aquest enfrontament de caire internacional ocasionat per la mort sense descendència de Carles II, i la lluita entre els dos pretendents, Felip d'Anjou (amb l'exèrcit del Regne de França al darrera) i l'arxiduc Carles d'Àustria (amb les tropes austríaques, angleses i holandeses entre d'altres), per aconseguir el tron. El Principat, juntament amb la resta del territoris de la Corona d'Aragó, va prendre partit pel bàndol austriacista, refiant-se del recolzament de les tropes aliades, sobretot dels britànics; però la fi de les hostilitats després de la signatura del Tractat d'Utrecht (1713) davant adveniment de l'arxiduc Carles com a emperador de d'Àustria, va deixar els catalans lluitant tots sols contra els exercits franco-castellans del pretendent francès, ja convertit oficialment en Felip V.

Amb totes les places fortes del territori sota control del nou monarca, només restaren a mans catalanes el castell de Cardona i la ciutat de Barcelona. Felip V, envia una contingent d'uns 20.000 homes cap a Catalunya, comandats per Restaino Cantelmo, duc de Populi, els quals es planten davant de Barcelona el 25 de juliol de 1713 i inicien un setge que no acabarà fins l'onze de setembre de 1714. Davant els reiterats fracassos en l'intent de prendre la ciutat, Lluís XIV decideix enviar el seu millor general James Fitz-James, duc de Berwick i mariscal de França, en substitució del duc de Populi, cessament que es fa efectiu el 6 de juliol de 1714. El duc de Berwick decideix canviar l'estratègia seguida fins el moment, basada en el bombardeig sistemàtic de la ciutat tot esperant la seva rendició; així, es reorganitza el cordó de setge, que abarcava des de la Marina de Sants fins els aiguamolls dels Besós, situant les tropes castellanes entre Sants i Gràcia, i les franceses entre el Guinardó i Sant Martí de Provençals, al mateix temps que es decideix quin serà el punt de l'atac final a Barcelona: el tram de muralla existent entre el Baluard de Santa Clara i el del Portal Nou, com hem dit en l'apartat anterior, el sector més feble de tot el recinte fortificat. El general Villarreal, cap militar de la ciutat, es veu obligat a capitular a les tres de la tarda del dia onze de setembre de 1714, davant l'entrada de les tropes de Felip V, després de diversos atacs i contraatacs, per

les set bretxes que van aconseguir obrir entre el baluard de Llevant i el del Portal Nou. Tant el convent de Santa Clara com la torre de Sant Joan foren destruïts en el transcurs dels combats.

La caiguda de Barcelona i de tot el territori català, va suposar la pèrdua de les institucions pròpies i de tots els privilegis que s'havien acumulat al llarg de segles de pactes amb els monarques, publicant-se l'anomenat *Decreto de Nueva Planta* del gener de 1716, que unificava la legislació dels territoris sota domini de Felip V a les lleis castellanès, tal i com ja havia fet al regnes de València, Aragó i Mallorca. Com a càstig a la resistència de la població de Barcelona, és va arribar a plantejar l'arranament de les muralles o, fins hi tot de la totalitat de la ciutat, tal i com es pot llegir en l'extracte del consell de ministres del 2 d'abril de 1715:

[...] *Son todos de parecer sin contestación que se deben demoler enterament todas las Murallas de Barcelona para desarraigar de una vez del Corazón de los Catalanes aquel amor que las tienen y sobre cuyo refugio han sido tan insolentes en sus rebeliones, teniendo por infalible que siempre que vean desmantelada Barcelona no pensaran á rebelarse mas. [...]*³

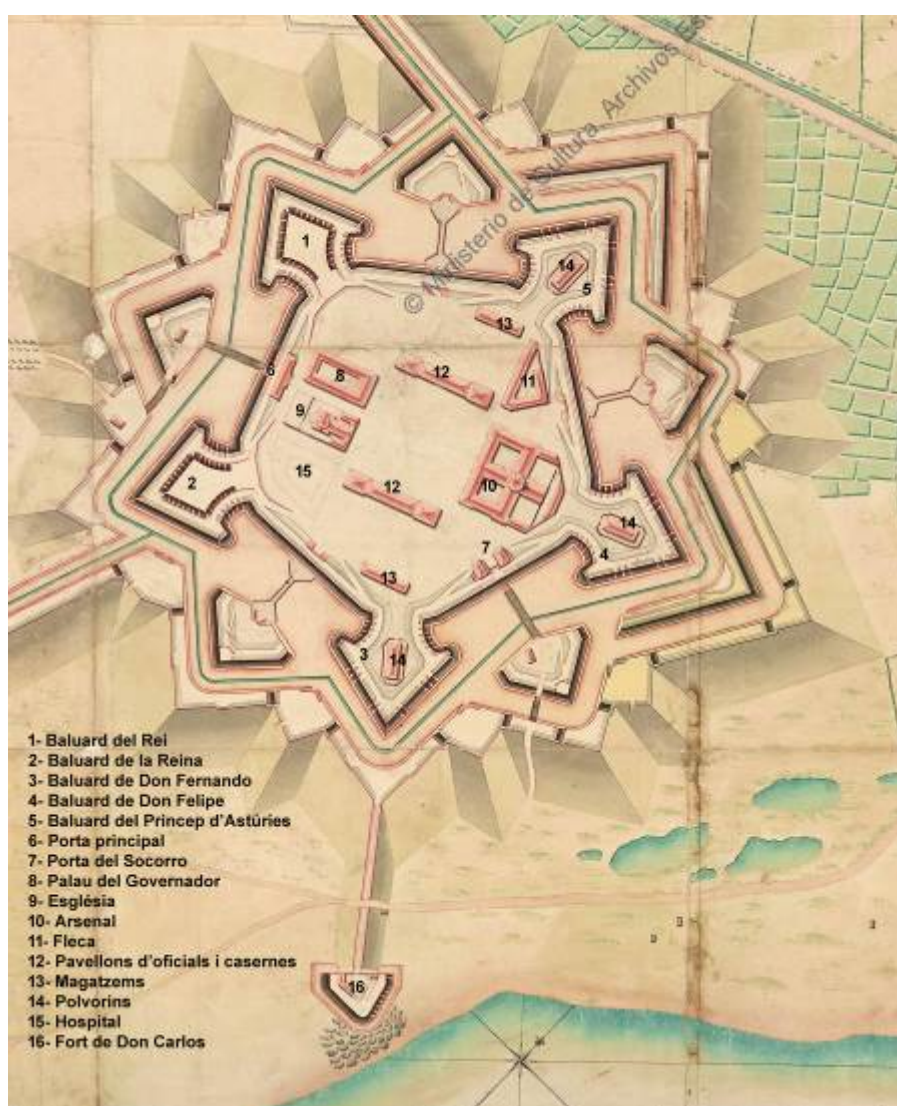
Finalment, però, l'enginyer flamenc al servei de Felip V, Joris Prosper van Verboom va convèncer el rei per tal que construís una ciutadella militar que permetés la defensa d'una ciutat tan estratègica però, sobretot, per a reprimir una població que tants maldecaps havia donat i encara en podria donar al monarca; la idea queda perfectament clara en un informe del mateix Verboom de l'any 1717:

[...] *Pero teniéndose presente de que la Ciudadela no tan solo está construida para defenderse de un exerzito enemigo que entrase por Tierra a Sitarla, y una Armada de mar, que se presentase para desembarcar Tropas, o, a quitarle la Comunicación por mar, sino es de el freno que se ha de poner a una Ciudad Rebelde de un Pais que puede Levantarse y embarazar por tierra cualquier socorro que se necesitase introducir en la Ciudadela [...]*⁴

³ Muñoz, A., Catà, J. (2005), pàg. 130

⁴ *idem*, pàg. 142

El mateix Verboom va dissenyar la fortalesa, seguint les innovacions poliorcètiques més avançades del moment: aquesta tindria una forma pentagonal amb cinc baluards (anomenats de Don Felipe, de Don Fernando, del Príncep, del Rey i de la Reina, aquests dos darrers mirant a la ciutat) protegits per cinc revellins, i es construiria a l'àrea de llevant de la ciutat, per tal de reforçar la zona més dèbil de la muralla, aprofitar el sector més castigat pels combats on gairebé tots els edificis estaven enrunats, i controlar l'àrea de Barcelona més poblada (el barri de la Ribera). Les obres començaren el mes de març de 1716, construint-se els baluards que miraven cap a la ciutat, i no

Plànol de la Ciutadella. Any 1760 (MPD, 02, 046. Archivo de Simancas)

s'acabaran a finals del 1718, un temps rècord per l'època; abans però, durant el 1717, es van haver d'enderrocar un miler de cases que ocupaven el que havia

de ser l'esplanada entre la Ciutadella i la ciutat, cosa que hagueren de fer els mateixos habitants obligats per decret, i es va desviar el curs del Rec Comtal. Malgrat tot, els edificis interns no es van enllestir fins el 1727, i encara alguns no van passar de ser projectes que mai es van construir.

Un cop finalitzada, la Ciutadella podia acollir sis batallons d'infanteria, dos esquadrons de cavalleria, dues companyies d'artillers, una de minadors i una de bombarders, que sumarien unes cinc mil persones en total. Pel que fa al nombre de peces d'artilleria, parlariem d'uns cent vint canons, situant-se els de major calibre mirant a la ciutat, cosa que evidencia la major importància que tenia el paper repressiu respecte el defensiu. Tot el conjunt estava unit al cinturó de muralles mitjançant dos fossats, un a banda de mar i l'altre a l'alçada del Portal Nou, que perllongaven el fossat que envoltava la ciutadella i quedaven comunicats amb el propi fossat de la muralla. L'element més visible del complex militar fou la torre de Sant Joan, que fou reconstruïda i augmentada en alçada per a servir de punt de vigilància sobre la ciutat ocupada; igualment hi eren tancats tots el presoners condemnats a mort, a l'espera de l'execució.

La torre de Sant Joan, des del Passeig d'Isabel II, fotografia de l'any 1860 (BARCELOFILIA)

3.3. Època contemporània

Dos fets importants marcaran el territori al qual fa referència la present memòria, arribats a períodes contemporanis: l'enderroc de la Ciutadella i la celebració de l'Exposició Universal de l'any 1888 a Barcelona.

La nova fortalesa no va tenir mai cap paper destacat en la defensa de la ciutat durant els diferents conflictes que hi va haver mentre va existir; la seva funció fou únicament de presó militar i símbol de repressió contra les llibertats del país, fet pel qual, juntament amb els motius de la seva construcció i la manera com es va fer, l'edifici fou sempre odiat pels barcelonins, essent constants les demandes populars pel seu enderroc i desaparició. Curiosament, la primera petició va procedir de les autoritats militars, durant la Guerra Gran (1793-1795) entre el Regne d'Espanya i la recent República Francesa; amb l'exèrcit francès ocupant l'Empordà, l'any 1794 els militars espanyols van creure necessari l'enderroc de la Ciutadella per evitar la seva caiguda en mans de l'enemic i el posterior atac a Barcelona, però la mesura fou desestimada.

El 1814, un cop acabada la Guerra del Francès (1808-1814) i restaurada la monarquia borbònica amb Ferran VII al tron, el consistori barceloní va demanar ampliar el perímetre emmurallat de la ciutat per incloure el recent aparegut barri de la Barceloneta, la qual cosa feia indispensable comptar amb la superfície ocupada per la fortalesa (28,6 hectàrees); novament la petició fou denegada. Es tornar ha provar a l'octubre de 1841, durant la regència del general Espartero, moment en que fins hi tot es va començar a enderrocar la part del complex situat dins la ciutat, però el procés es va aturar i es va obligar a reparar els desperfectes a costa dels pressupostos de l'ajuntament. Encara una nova reivindicació l'any 1845 tampoc fou escoltada.

3.3.1. El passeig de l'Esplanada i el Jardí del General

Val a dir que hi va haver intents per part de les autoritats militars de minoritzar l'impacte visual de la Ciutadella i reduir les tibantors amb la població mitjançant la humanització de les rodalies de la fortalesa. El primer d'aquests intents fou la creació de l'anomenat passeig de l'Esplanada, que transcorria entre l'actual Estació de França i la placeta del Comerç (on hi havia el baluard del Portal Nou) tot seguint el traçat actual del carrer Comerç; fou projectat pel Capità

General de Catalunya Agustín de Lancaster y Araciell l'any 1796, i va suposar el segon passeig arbrat que va existir a la ciutat després de les Rambles, venint a pal·liar una mica el dèficit d'espais verds i oberts dins d'una Barcelona encara emmurallada. De fet, el seu nom oficial era Passeig de Sant Joan, però popularment fou conegut com a Passeig de l'Esplanada per ocupar l'esplanada existent entre el barri de la Ribera i la Ciutadella.

Plànol de Barcelona de l'any 1806, amb el passeig de l'Esplanada al rectangle vermell. (ICC)

L'estructura era formada per diverses fileres d'arbres a banda i banda d'un camí central amb quatre fonts brolladors aixecades sobre basses d'aigua circulars i situades de forma més o menys equidistant amb una separació aproximada de dos-cents metres entre elles. La primera font pel cantó de mar era la de la nimfa Aretusa, que coincidia amb l'extrem sud del passeig. A continuació en direcció nord hi havia la font del Tritó, la figura del qual

apareixia domant un cavall de mar, tot seguit la font de la Nereida cavalcant sobre un dofí, i finalment la Font d'Hèrcules, l'única que es conserva avui dia a la cruïlla entre el Passeig de Sant Joan i el carrer de Còrsega. L'espai central disposava també de bancs i quedava delimitat i protegit per tanques i baranes dels dos camins laterals reservats per a la circulació de carruatges i bestiar.

El segon intent del que parlàvem fou el conegut com a Jardí del General, que va ser el primer jardí públic que va existir a la ciutat. Projectat també per un Capità General de Catalunya, en aquest cas el general Francisco Javier Castaños, es va construir l'any 1816 just on arrencava el passeig de l'Esplanada, seguint també la trajectòria de l'actual carrer Comerç. En tot el seu perímetre, el jardí es trobava envoltat d'una reixa i l'interior era poblat d'una gran diversitat d'arbres i vegetació amb bancs de pedra i una trama formada per molts camins i avingudes, incloent un petit estany. Va ser també un espai pioner en l'exhibició d'animals al públic, disposant d'una gran gàbia

Situació del Jardí del General, amb el passeig de l'Esplanada, l'any 1855 (ICC)

on eren exposades diverses espècies d'ocells exòtics que amb els seus cants foren l'atracció permanent d'aquell indret de gran popularitat entre la ciutadania. Pel que fa a l'estatuària, hi havia almenys nou escultures disseminades

pel jardí, amb quatre bustos representatius de la Modèstia, la Soledat, l'Aflicció i la Follia, i cinc escultures de cos sencer representant a Minerva, Ceres, la Medicina, La Fidelitat i un grup doble amb Bacus i Ariadna; alguns dels bustos és possible que actualment es trobin als jardins del Palau de Pedralbes. L'any 1841, fruit d'una visita de la reina Isabel II, la seva extensió es va ampliar, passant de les 0,4 hectàrees inicials a les 0,5.

3.3.2. L'enderroc de la Ciutadella

L'inici del final de la Ciutadella es produeix l'any 1854, amb la publicació del decret que permet enderrocar les muralles de Barcelona, treballs que s'inicien l'estiu del mateix any, com a mesura necessària per dotar la ciutat de l'espai indispensable per expandir-se i donar cabuda tant a la puixant indústria com a la immigració que des del camp arribava buscant millores en el seu nivell de vida; al mateix temps es milloraven les condicions higièniques d'una població fins llavors amuntegada a l'interior del recinte emmurallat i es donava feina a centenars de jornalers. Tot i així, una real ordre del Ministeri de Guerra del 1858, obligava a mantenir la Ciutadella juntament amb el Castell de Montjuïc, malgrat que tots els projectes presentats en concurs per a la urbanització dels nous terrenys (fins hi tot el d'Ildefons Cerdà, que fou el guanyador) incloïen la superfície de la fortalesa.

Fotografia de l'entrada principal a la Ciutadella feta per Isidre Torres vers el 1850

A partir de l'any 1862, però, es feien evidents els avantatges econòmics que suposava la venda dels terrenys de la Ciutadella i, finalment, un decret de l'abril de 1864 autoritza l'enderroc del complex militar sempre i quan s'hagin enllestit les casernes necessàries per acollir la guarnició en un altre lloc de la ciutat. Caldrà esperar fins la revolució de setembre de 1868, amb la caiguda d'Isabel II del tron, per obtenir el traspàs de la propietat dels terrenys a l'ajuntament, que es va fer oficial el 12 de desembre de 1868, sota l'impuls del general Joan Prim com a president del Consell de Ministres i Ministre de la Guerra; les úniques condicions imposades a l'ajuntament foren pagar el consistori les despeses de l'enderroc i l'obligatorietat de construir-hi jardins públics, això darrer com una compensació davant la pèrdua del passeig de l'Esplanada i el Jardí del General que havien de desaparèixer durant la urbanització de la zona. Pel que fa a la fortalesa, només es van conservar la capella, el palau del governador i l'arsenal.

La Ciutadella en procés d'enderroc. Fotografia de Joan Martí de l'any 1870 (AFB)

El mes de març de 1871 l'ajuntament de Barcelona fa públiques les bases del concurs de projectes pel nou parc, essent necessàries dues convocatòries de les quals no en va sortir cap guanyador; davant la incapacitat del jurat d'aconseguir un criteri unitari, serà el propi ajuntament qui atorgui la victòria al projecte de Josep Fontserè, inspirat en els jardins de moda en aquell moment a França i Anglaterra o les viles d'esbarjo de Roma i Florència, i juntament amb la zona verda projectar una plaça central i un passeig de circumval·lació, així com

una font monumental i diversos elements ornamentals, dos llacs i una zona de bosc, a més de diversos edificis auxiliars i infraestructures, com el mercat del Born, un escorxador, un pont de ferro sobre les línies de ferrocarril i diverses casetes de serveis.. Per bé que les obres es van iniciar l'any 1872, els problemes de finançament, el desgavell polític característic de l'època (en plena Tercera Guerra Carlina, que no va finalitzar fins el 1876), i el ritme lent dels treballs d'enderroc del que encara restava de la Ciutadella (fins el 1878 no es donen per acabats), van impedir culminació del parc, que s'anava fent a trossos; així l'any 1881 s'inaugura la cascada monumental (realitzada per Fontserè amb col·laboració d'un jove Antoni Gaudí) i el 1884 la font de la Dama del Paraigües.

3.3.3. L'Exposició Universal de 1888

La segona meitat del s. XIX es pot considerar com el de l'apogeu de les Exposicions Universals, cites anuals on cada país podia exposar els avenços tecnològics i fes gala del seu potencial econòmic i industrial. Des de la primera, realitzada a París l'any 1855, van anar adquirint un gran prestigi al ésser considerades els majors esdeveniments polítics, econòmics i socials del món; aconseguir-ne ser la seu era una oportunitat de desenvolupament econòmic per a la ciutat organitzadora i atorgava un gran renom internacional.

La idea inicial d'organitzar una Exposició Universal a Barcelona procedia de l'empresari Eugenio Serrano, però davant la impossibilitat de dur a terme l'esdeveniment en solitari, el projecte fou assumit per l'alcalde de Barcelona Francesc Rius i Taulet, que es va envoltar d'un grup d'empresaris de la ciutat tot formant el conegut com a *Comitè dels Vuit* (Rius i Taulet, Elies Rogent, Lluís Rouvière, Manuel Girona, Manuel Duran i Bas, Josep Ferrer i Vidal, Claudi López i Carles Pirozzini), entre els membres de la Junta de l'Exposició hi van figurar personalitats com el mateix Jacint Verdaguer.

El comitè va triar com a espai central de l'exposició els terrenys del parc de la Ciutadella, que encara estava a mig construir, pensant que seria l'impuls definitiu per acabar-lo definitivament; això no va agrada a Josep Fontserè, que no va voler col·laborar i fou substituït per Elies Rogent l'any 1887, el qual va seguir les tasques tot respectant el pla original de Fontserè. L'exposició es va

desenvolupar en una superfície de 380.000 metres quadrats que tenia l'Arc del Triomf (obra de Josep Vilaseca) com a porta d'entrada, estenent-se el recinte per tot el parc i part de l'actual Estació de França; comptava també a amb un secció marina a la qual s'arribava a través d'un pont que permetia creuar les vies del tren a Mataró, i que menaven fins on actualment trobem l'Hospital del Mar.

Una quarta part del recinte estava ocupat per edificis dissenyats pels arquitectes més prestigiosos del moment, on es feien les exposicions, essent el més important el Palau de la Indústria, de 70.000 metres quadrats i planta semicircular. Malgrat que el temps per poder fer les obres del recinte va ser molt reduït, l'organització va demostrar una gran capacitat de gestió i esforç a l'hora de realitzar les estructures necessàries per l'esdeveniment, però aquesta manca de temps també va fer que alguns edificis tinguessin una vida efímera, al ésser només pensats per a un ús temporal.

El palau de la Indústria de l'Exposició Universal de 1888 (ACB)

Així avui dia encara podem contemplar integrats al parc o a les seves rodalies el ja esmentat Arc del Triomf, el Castell dels Tres Dragons, de Lluís Domènech i Muntaner (cafè-restaurant de l'exposició, actualment Museu de Zoologia), el Museu Martorell de Geologia, d'Antoni Rovira, i l'Umbracle, projectat per Josep Fontserè i acabat per Josep Amargós; a aquests elements cal afegir els edificis que es van mantenir de l'antiga Ciutadella, que ja hem dit foren el Palau del

Governador, l'Arsenal i la Capella, i les estructures del parc que ja estaven fetes, bàsicament la Cascada Monumental.

L'esdeveniment va ser considerat un èxit, tant pel nombre de visitants com per la projecció internacional que va donar a la ciutat, considerant molts autors que fou el primer gran pas de l'economia catalana cap a l'uropeïtzació. Des del punt de vista econòmic, l'exposició, plantejada en un moment de depressió econòmica, va revitalitzar el sector de la construcció, i va generar grans ingressos a tots els sectors de la ciutat fruit de l'enorme aflluència d'industrials d'arreu; cal dir, però, que el dèficit acumulat per l'ajuntament va arribar als sis milions de pessetes de l'època. Altres elements positius foren l'impuls urbanitzador a la resta de la ciutat que es va dur a terme aprofitant l'avinentsa, com per exemple la façana marítima entre el parc de la Ciutadella i les Rambles, on es va construir el Passeig de Colom i el Moll de la Fusta, o al barri de la Ribera adjacent, on es va construir el Mercat del Born l'any 1876 i es van projectar els passeigs de Picasso i de Pujades; igualment també es van fer les primeres instal·lacions d'enllumenat elèctric, tant dins del recinte de l'Exposició, com a alguns carrers de Barcelona (la plaça Sant Jaume, el passeig de Colom i les Rambles). Des d'una òptica catalanista, l'Exposició Universal de 1888 simplement fou el reflex de la bona relació entre la monarquia recentment restaurada a mans d'Alfons XII, i la burgesia industrial catalana, que havia donat suport al retorn de dels Borbons l'any 1874, a la recerca d'una pau social que permetés un desenvolupament econòmic.

Un cop finalitzada l'Exposició, part dels terrenys del parc acolliren les instal·lacions del zoo de Barcelona, inaugurat el dia de la Mercè de 1892 i format a partir de les col·leccions venudes a la ciutat per Lluís Martí i Codolar, el qual disposava d'un petit zoològic a la seva finca del Guinardó, coneguda com la Granja Vella. D'ençà aleshores, la fisonomia del parc no ha patit gaires canvis significatius, essent els més notables l'establiment de la seu del Parlament de Catalunya a l'edifici de l'antic arsenal de la Ciutadella des del 1932 (tret del període franquista que va de 1939 fins la restauració de la Generalitat l'any 1979) i la conversió de l'antic Palau del Governador en l'IES Jacint Verdaguer; l'únic element que resta sota jurisdicció militar és l'església de la Ciutadella, encara avui capella castrense.

Pel que fa la resta del barri de la Ribera, aquest va viure un revifalla econòmica a partir de l'any 1921, amb la conversió del Mercat del Born en el mercat central de la fruita i la verdura de Barcelona, però fou un miratge que va perdurar fins el 1974 quan les seves instal·lacions es traslladaren a la Zona Franca; a partir d'aquell moment tot el sector es va enfonsar en un procés d'abandonament i marginalitat del qual no es va recuperar fins els anys 90.

3.4. Antecedents arqueològics

Han estat nombroses les intervencions arqueològiques dutes a terme al parc de la Ciutadella sobretot a partir dels anys 90, en un primer moment arrel de les necessitats de transformació de molts espais de la ciutat després de la seva designació com a seu del Jocs Olímpics de l'any 1992, i més tard amb el procés de reforma i dignificació del barri de la Ribera, que es trobava en un estat de forta degradació i marginalitat des del tancament del Mercat del Born l'any 1974 i el seu trasllat a les noves instal·lacions de la Zona Franca.

La primera intervenció de la qual tenim notícia administrativa és la duta a terme entre els anys 1989 i 1990, coodirigida per un equip d'arqueòlegs (Emília Pagès; Montserrat Prat; Robert Farré; Dolors Serra) en motiu de la construcció del nou col·lector del Bogatell, el qual va afectar tot el traçat del passeig de Lluís Companys des de l'Arc del Triomf, així com la seva continuació dins el parc (passeig dels Til·lers) i un sector del Zoològic. De les estructures documentades cal destacar tres trams de la muralla medieval dels ss. XIII i XIV bastida entre el Portal Nou i el Portal de Sant Daniel (amb dues de les onze torres que la reforçaven), part de la trama urbana del barri de la Ribera existent al voltant del convent de Santa Clara, un dels angles del Baluard del Portal Nou, un tram del Rec Comtal proper a l'Arc del Triomf (part del qual es va fer servir com a passadís de l'estació de la Línia 1 del Metro), i algunes estructures corresponents a la Ciutadella. Totes les troballes foren desmuntades prèvia documentació⁵.

Haurem d'esperar més de deu anys per tornar a trobar intervencions a l'interior del parc, majoritàriament en forma de rases per renovar els serveis del recinte. Segons la carta arqueològica de Barcelona, tenim coneixença de les següents:

Any 2002

- La substitució de les conduccions d'aigua del parc i la instal·lació d'una línia de fibra òptica permet a l'arqueòloga A. Traveset la documentació de diferents murs que es vinculen a la Ciutadella⁶.

⁵ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/711>

⁶ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/123>

Any 2005

- Sota direcció de l'arqueòleg F. Morales, la renovació de l'enllumenat permet la documentació de noves estructures muràries susceptibles de pertànyer a la Ciutadella, així com d'altres relacionades amb l'Exposició Universal del 1888⁷.
- Les obres per a la instal·lació d'una àrea de gossos, permet l'arqueòleg S. Segura documentar una claveguera en desús vinculada a la construcció del mateix parc⁸.
- L'arqueòleg M. Gea dirigeix la que possiblement sigui la intervenció més destacable de les desenvolupades a l'interior del parc, fruit de la reforma integral del mateix. Els rebaixos necessaris per a la instal·lació de noves línies de rec i la renovació de l'arbrat, deixen a la llum el Portal de Sant Daniel i alguns trams de l'anomenada *Cortina de Ribera*, la muralla construïda durant el s. XVI que connectava el recinte medieval amb el baluard de Llevant. D'altra banda també és documenten diferents estructures de la Ciutadella⁹.
- L'arqueòloga N. Nebot documenta dos murs en dues rases practicades per a la instal·lació de noves línies elèctriques al carrer Pujades i al passeig de Picasso; ambdues estructures es van relacionar amb la Ciutadella¹⁰.

Any 2006

- Es duu a terme l'excavació en extensió del sector del parc on s'havia documentat l'any 2005 el Portal de Sant Daniel, sota direcció de M. Gea¹¹.

⁷ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/338>

⁸ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/337>

⁹ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/379>

¹⁰ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/64>

¹¹ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/419>

Any 2008

- L'arqueòloga E. Orri realitza una nova intervenció en un dels accessos del parc pel passeig de Picasso on s'hi practica un pou, sense que se n'obtinguin resultats positius¹².

Any 2009

- A l'exterior del parc, dins una rasa destinada a la instal·lació d'un tub de drenatge practicada davant el Castell dels Tres Dragons, l'arqueòleg D. Giner documenta el mur nord de l'illa de cases que delimitava la plaça del Born per l'oest i que fou enderrocada cap el 1715 arrel de la construcció de la Ciutadella¹³.
- La substitució d'un col·lector d'aigües pluvials al passeig del Til·lers permet l'arqueòleg O. de Castro, la documentació d'un tram de carrer empedrat identificat amb el carrer de Santa Clara, i part de l'interior d'una de les cases, tot amortitzat durant el s. XVIII. També és va documentar part del Baluard del Rei, pertanyent a la Ciutadella¹⁴.
- Arrel de la reforma de les instal·lacions del Zoològic, l'arqueòleg F. Antequera documenta diferents murs pertanyents al Palau de la Indústria, construït per a la celebració de l'Exposició Universal de 1888, i enderrocats cap el 1927¹⁵.
- A la zona nord del parc, darrera la cascada monumental, l'arqueòleg M. Gea documenta part del mur de la contraguàrdia que millorava la defensa del baluard del Príncep, tot pertanyent a la Ciutadella, durant la construcció d'un dipòsit per a aigües freàtiques¹⁶.
- La construcció del nou poliesportiu Casc Antic a la cantonada de l'avinguda del Marquès d'Argentera amb el passeig de Circumval·lació, dona peu a una intervenció dirigida per l'arqueòleg M. Gea que deixa a la llum una zona d'explotació agrícola propera a la Muralla de Mar, amb dues sínies i un tram del que carrer que apareix a la planimetria de

¹² <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3033>

¹³ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3193>

¹⁴ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3270>

¹⁵ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3191>

¹⁶ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3190>

l'època sota la denominació de *carrer que va a la muralla*. De la mateixa manera es va poder documentar una de les cares del baluard de la Reina i part de la seva contraescarpa, ja pertanyent a la Ciutadella¹⁷.

Any 2010

- L'enderroc de l'antic circuit d'educació viària de la Guàrdia Urbana, dins el recinte del Zoo, deixa al descobert un tram de la muralla del s. XVI, amb una tronera per a canó, i les restes d'un magatzem de palla i ordi corresponent als edificis interns de la Ciutadella. Els treballs foren dirigits per l'arqueòleg E. Hinojo¹⁸.
- Una reforma dins del Zoològic permet als arqueòlegs D. Vázquez i D. Alcubierre, la documentació del mur de façana del baluard de Don Fernando, de la Ciutadella, així com fonamentacions i contraforts vinculats al Palau de la Indústria construït per a l'Exposició Universal de 1888¹⁹.
- L'arqueòleg O. Achón, arrel d'unes reformes a l'edifici del Parlament de Catalunya, documenta diferents restes identificades amb la cantina de la Ciutadella, i part d'un edifici triangular que allotjava un forn de pa, el qual va perdurar al costat de l'edifici del Parlament (antic arsenal) fins els inicis del s. XX²⁰.

Any 2011

- La reforma de l'entorn de la Capella Castrense, controlada per l'arqueòleg O. de Castro, evidencia l'existència d'un pou molt probablement pertanyent al convent de Santa Clara, i diverses estructures relacionades amb la capella, com ara el mur perimetral de la mateixa, i restes del que havien estat habitatges de clergues i la rectoria²¹.
- Fruit de l'ampliació de la instal·lació dels hipopòtams al Zoològic, l'arqueòleg E. Hinojo realitza tres sondeigs que li permeten documentar

¹⁷ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/2848>

¹⁸ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3133>

¹⁹ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3295>

²⁰ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3275>

²¹ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3467>

diferents estructures pertanyents als edificis de l'Exposició Universal de 1888, segurament del Palau de la Indústria²².

Any 2012

- Apareixen quatre contraforts i diferents trams de l'escarpa del baluard de Don Felipe, de la Ciutadella, durant la construcció de dos nous edificis de la Universitat Pompeu Fabra, davant l'accés al Zoològic pel carrer de Wellington, sota direcció de l'arqueòleg E. Nadal²³.

Any 2014

- Un equip d'arqueòlegs dirigits per J. Cruells, documenta i excava en extensió part del baluard de Llevant, del s. XVI, aparegut en el decurs de renovació de les instal·lacions per als animals de la sabana africana del Zoològic. Aquesta intervenció continua en el moment de redacció de la present memòria.

Les rodalies del parc també s'han vist afectades per diferents intervencions, de les quals cal destacar per la seva extensió i els seus resultats la duta a terme a l'antic mercat del Born entre els anys 2001 i 2002; dirigida per P. Artigues i T. Fernández, va permetre documentar 8 illes de cases i 9 carrers en perfecte estat de conservació, pertanyents al sector del barri de la Ribera enderrocat per donar cabuda a la Ciutadella²⁴. La continuïtat d'aquesta trama es va poder evidenciar l'any 2005 en una nova intervenció realitzada al núm. 5 del carrer Comercial, sota direcció de T. Fernández i E. Hinojo en motiu de l'adequació de l'espai per allotjar el nou Centre Cultural del Born²⁵.

Citarem també diverses intervencions realitzades al passeig de Picasso, com ara la que va afectar la finca ocupada pels núms. 24bis-30 l'any 2003, on l'arqueòloga G. Caballé identifica la capçalera de l'església de l'Esperit Sant custodiada pels Clergues Regulars Menors, i un tram del carrer Joan Grec, tot amortitzat per l'enderroc del barri decretat per Felip V el 1715²⁶; un altre tram d'aquest mateix carrer fou documentat l'any 2005, al núm. 24 pels

²² <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3254>

²³ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3517>

²⁴ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/684>

²⁵ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/339>

²⁶ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/940>

arqueòlegs R. Prieto i N. Nebot²⁷. Seguidament, a la finca corresponent als nùms. 38 i 38bis, l'any 2003, l'arqueòleg P. Castejón documenta la continuació del carrer del Bonaire amb l'empedrat intacte, i algunes de les cases adjacents, restes totes elles que es mantenen sota l'actual edifici²⁸. I finalment, entre els anys 2006 i 2007, l'arqueòloga N. Nebot evidencia l'existència de noves estructures pertanyents als darrers moments d'activitat d'aquest sector de la Ribera abans del seu enderroc, tot i que en un estat més degradat, al núm. 22 del passeig²⁹.

Acabarem aquest apartat esmentant dues intervencions més. Per una banda la dirigida per l'arqueòloga L. Santanach l'any 2006 al solar corresponent als nùms. 8-14 del passeig de Circumval·lació, o es posà al descobert un tram de la muralla de Mar i el punt on el Rec Comtal creuava la mateixa³⁰, i per altra banda la dirigida per M. Soberón entre els anys 2006 i 2007 a l'espai format pels carrers del Doctor Aiguadé, de la Marquesa i la plaça Pau Vila, on s'ha evidenciat l'existència del baluard del Migdia, un tram de la muralla de Mar reformada al s. XIX, part d'un escullera construïda cap el s. XV (documentada a les fonts escrites com *de la Santa Creu*), i dos derelictes altmedievals³¹

²⁷ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/425>

²⁸ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/1387>

²⁹ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/1387>

³⁰ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/444>

³¹ <http://cartaarqueologica.bcn.cat/645>

4. MOTIVACIONS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Tal i com ja hem indicat en els apartats anteriors, els treballs arqueològics duts a terme han estat propiciats per la necessitat de l'empresa B:SM de realitzar diferents rebaixos al subsòl que permetin la instal·lació d'una Estació Transformadora i diverses línies de baixa i mitja tensió. El fet de que la zona afectada estigui situada en un indret d'interès arqueològic i alt valor històric, com hem vingut explicant en l'apartat anterior, ha donat peu a que es considerés la presència d'un control arqueològic preventiu en vistes a la possible aparició de restes i d'estructures, seguint el procediment establert per la llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, i el Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

La superposició de plànols d'època sobre la xarxa viària actual mitjançant el programa AUTOCAD, fa molt probable la possibilitat d'evidenciar restes patrimonials que abarquin des d'època medieval fins períodes contemporanis; aquestes estructures serien les següents:

- Una part dels rebaixos podrien afectar directament el tram de muralla conegut com la *Cortina de Ribera*, construït durant el s. XVI i que avançava des del convent de Santa Clara fins el baluard de Llevant.³²

- La majoria de les rases projectades transcorren per l'interior del recinte de la Ciutadella i podrien afectar diferents estructures com ara un edifici destinat a hospital o infermeria, diferents pavellons destinats a allotjament de soldats i oficials (elements que no sabem del cert si foren construïts), part de la muralla existent entre els baluards de la Reina i del Príncep, i l'anomenada *Puerta del Socorro*, obertura existent entre els baluards del Príncep i de Don Fernando que permetia la sortida i l'accés des de la costa.³³

- Finalment, cal dir que els rebaixos afectaran l'espai que fora ocupat pel Palau de la Indústria, construït per allotjar part de les activitats de l'Exposició Universal de 1888.³⁴

³² Veure Annexes, planimetria, full 2

³³ Veure Annexes, planimetria, full 3

³⁴ Veure Annexes, planimetria, full 4

Tots aquests motius justifiquen per si sols la importància de dur a terme els citats treballs arqueològics a la zona per tal de documentar les restes patrimonials aparegudes i que puguin veure's afectades per l'actuació urbanística, procurant obtenir la màxima informació de l'àrea i així complementar els estudis realitzats fins el moment.

5. MÈTODE DE TREBALL

Tal i com el Servei d'Arqueologia de Barcelona especifica, en aquesta intervenció arqueològica s'ha utilitzat el mètode de registre estratigràfic.

Es tracta d'una metodologia sistemàtica que consisteix a registrar objectivament els estrats que s'exhumen, amb l'objectiu d'entendre'n la formació, delimitació, estructuració i ordre de deposició. Per a fer-ho, es numera els estrats sota el nom d'unitat estratigràfica" (UE), que els individualitza els uns dels altres. Cada UE es registra en una fitxa on s'indiquen les dades que permeten la seva correcta identificació i descripció (ubicació en el jaciment, característiques físiques, situació en les plantes i seccions i posició física respecte a la resta d'UE del jaciment amb les quals es relaciona). En el cas que aquí ens ocupa, hem optat per denominar les rases amb un nombre miler a mesura que s'anaven realitzant, anomenant les diferents unitats estratigràfiques a partir del núm. 1001, 2001 o 3001 en endavant, segons el seu ordre d'aparició i documentació. En el cas de les cales, aquestes han estat denominades amb centenars.

Aquest mètode també inclou la realització de material gràfic: planimetria d'una banda i fotografia de l'altra. La planimetria es concreta en plantes i seccions, les quals ens donen, respectivament, una visió diacrònica i una de sincrònica de les troballes realitzades. Pel que fa al material fotogràfic, és imprescindible per a la constància visual dels treballs realitzats.

Tots els rebaixos realitzats, així com les restes documentades, s'han situat geogràficament mitjançant les coordenades UTM31N/ETR S89, essent tractada informàticament tota la topografia i la planimetria mitjançant el programa AUTOCAD.

6. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

Les tasques arqueològiques a les quals fa referència la present memòria s'inicien el dia 1 de desembre de 2014. Tal i com indica el projecte elaborat pel Servei d'Arqueologia de Barcelona, la intervenció suposa l'obertura d'una cala (Cala 100) a l'interior del recinte del Parc Zoològic amb la intenció d'instal·lar-hi una nova Estació Terrestre (ET), que haurà de distribuir electricitat al sector de la fauna originària de la sabana africana, les estructures del qual s'estan en procés de renovació. De la mateixa manera, caldrà practicar fins a sis rases (Rases 1000 a 6000) per fer encabir els tubs que permetran la instal·lació del cablejat de la nova xarxa elèctrica de mitja tensió que substituirà l'existent, la qual ha quedat totalment obsoleta davant les necessitats actuals del parc. Tots els rebaixos s'han realitzat mecànicament, mitjançant una petita màquina retroexcavadora giratòria, o bé amb un màquina tipus bobcat, depenent de l'espai existent per fer les maniobres pertinents.

6.1. Cala 100

La Cala 100 s'ha realitzat a l'interior del recinte del Parc Zoològic, uns 90 m a l'est de l'accés principal per la plaça on es troba el monument al General Prim, i a tocar de la tanca provisional de fusta que fa de separació entre les instal·lacions del parc i la plaça Joan Fiveller³⁵. Dita cala presenta una forma quadrangular, de 5 x 6,60 m, i una profunditat projectada d' 1,30 m.

S'ha anat extraient el sediment sobrant fins a una fondària d'1 m (4 m.s.n.m.)³⁶, moment en el qual s'ha evidenciat l'existència de restes patrimonials que han impedit el desenvolupament del projecte constructiu tal i com aquest s'havia presentat:

- **UE 109:** la primera estructura documentada ha estat d'una claveguera o col·lector apareguda a una cota d'entre 3,83 i 4,5 m.s.n.m, que travessa la cala en sentit SO-NE³⁷, fent pendent en direcció a la costa i essent visible en un tram de 5m. La canalització amida una amplada de 0,40 m i presenta cobertura de llosses de pedra rectangulars, les quals han hagut

³⁵ Veure Annexes, planimetria, full 1

³⁶ Veure Annexes, fotografies 1 i 2

³⁷ Veure Annexes, fotografia 3

d'ésser desmuntades amb el vist i plau del Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Barcelona, per tal de realitzar un estudi visual del sistema constructiu i del farciment³⁸; aquest estudi ha permès determinar aquesta estructura com a contemporània, ja sigui per la tipologia constructiva de pedra i maó lligat amb morter groguenc que presenta, com pels elements plàstics documentats a la seva amortització, els quals indiquen el seu ús fins a temps actuals, potser la dècada dels vuitanta del passat segle. No s'ha assolit la seva profunditat, que supera els 2 m des de la coberta

- **UE 106:** Parlem en aquest cas d'una estructura murària³⁹ apareguda durant el procés de desmuntatge parcial de la UE 109⁴⁰, que travessa la cala 100 en sentit NO-SE i que és tallada per dita claveguera. Cal situar aquest mur a una cota mitjana de 4 m.s.n.m., mesurant 1,10 m d'amplada i essent visible en un tram de 5'50 m tallats per la claveguera⁴¹. Pel que fa al sistema constructiu, mostra certes diferències respecte la UE 109, a l'emprar un morter molt més blanquinós a l'hora de lligar els carreus de pedra irregulars i els maons esporàdics que el basteixen.

L'existència d'aquestes dues estructures ha obligat a modificar la fondària prevista per la cala 100, passant-se a construir la nova ET a una cota superior, després de protegir la UE 109 i, sobretot, la UE 106 amb geotèxtil i sauló, seguint les directrius marcades pel Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Barcelona⁴². L'estratigrafia documentada no presentava material de cap mena⁴³, tret l'amortització de la claveguera UE 109, que presentava material de rebuig contemporani, com ja hem dit.

6.2. Rasa 1000

La rasa 1000 transcorre al costat de la tanca provisional de fusta que separa el parc zoològic de la plaça Joan Fiveller; amb una longitud de 55 m que avancen majoritàriament en paral·lel als edificis que formen part del Parlament⁴⁴, ha

³⁸ Veure Annexes, fotografies 4 i 5

³⁹ Veure annexes, fotografies 6 i 7

⁴⁰ Veure annexes, fotografia 5

⁴¹ Veure annexes, fotografia 8

⁴² Veure Annexes, fotografies 10, 11 i 12

⁴³ Veure Annexes, fotografia 9

⁴⁴ Veure Annexes, planimetria, full 1

d'enllaçar la nova ET amb les connexions elèctriques de mitja tensió existents dins del recinte. Per obrir-la, s'ha emprat la màquina tipus bobcat⁴⁵, que ha procurat mantenir una amplada de 1,10 m i provat d'assolir una fondària màxima de 1,30 m; la presència de diferents estructures han impedit, però, el desenvolupament de les tasques constructives tal i com aquestes s'havien presentat en el projecte d'obra

- **UE 1006.** Ens trobem davant un mur d'amplada considerable (2,5 m), realitzat amb pedra i morter blanc, amb algun element ceràmic esporàdic, que pren una orientació E-O i és visible en uns 14 m del recorregut de la rasa a una cota mitja d'uns 4,10 m.s.n.m⁴⁶. Aquesta estructura sembla trobar-se seccionada, tant en l'extrem E com en l'extrem O.
- **UE 1014.** Parlem, en aquest cas, de part d'un mur d'idèntica tipologia a la de la UE 1006⁴⁷, de la qual el separen uns 7,5 m, visible en uns 5 m del recorregut més oriental de la rasa. El mur sembla prendre una orientació N-S i apareix a un cota de 4,16 m.s.n.m.

Respecte a l'estratigrafia documentada⁴⁸, tornem a trobar un seqüència d'estrats estèrils pel que fa al material arqueològic, fins arribar al nivell d'amortització de les estructures (UE 1005) format per runa i altres restes d'enderroc. Destacarem també la presència d'un gran bloc pedra de treballada⁴⁹, sense cap mena de dubte pertanyent a algun dels edificis de la Ciutadella, que malauradament ha desaparegut de l'obra durant el període de vacances nadalenques, possiblement durant les tasques de sanejament i neteja de la zona de treball.

Davant l'escassa profunditat permessa per l'existència de les estructures dins la rasa (0,60 m), s'ha optat per estudiar un traçat alternatiu per a les connexions elèctriques, tot i aprofitant el tram de rasa lliure d'elements arqueològics; per

⁴⁵ Veure Annexes, fotografia 15

⁴⁶ Veure Annexes, fotografies 16 i 17

⁴⁷ Veure Annexes, fotografia 18

⁴⁸ Veure Annexes, fotografia 19

⁴⁹ Veure Annexes, fotografies 20, 21 i 22

aquest motiu, tant la UE 1006 com la UE 1014 han estat cobertes amb geotèxtil i sauló⁵⁰.

6.3. Cala 200

Es tracta d'una petita cala de 0,70 x 0,70 m que s'ha realitzat al final de la rasa 1000, ja fora del recinte del Parc Zoològic i al costat d'un porta de serveis que dona a la part posterior del Parlament⁵¹, tot cercant el cablejat de mitja tensió al qual caldrà connectar el nou a instal·lar. Si bé del cablejat no se n'ha trobat cap rastre⁵², si que s'ha documentat una nova estructura:

- **UE 208.** Parlem d'un nou mur amb tipologia similar a l'observada en les UE 1006 i 1014, és a dir, pedra lligada amb morter blanc, a una cota de 4,08 m.s.n.m.⁵³; tot sembla indicar que es tracta de la continuació de la UE 1014. Un cop documentada l'estructura, s'ha procedit a la seva cobertura amb geotèxtil i la posterior colmatació de la cala.

L'estratigrafia existent per sobre d'aquest nou mur torna a estar formada per un seguit de nivells de terra totalment estèrils pel que fa al material arqueològic⁵⁴.

6.4. Rasa 2000

Realitzada al voltant del sector que ocupen els hipopòtams⁵⁵ per tals d'instal·lar-hi un cablejat de reforç a la xarxa existent, aquesta rasa presenta una amplada de 0,40 m, una fondària de 0,80 m i una longitud de 40 m, amb un traçat en corba que avança fins l'hàbitat de les tortugues.

La rasa s'ha dut a terme picant el paviment de formigó amb martell hidràulic i rebaixant el terreny fins la cota desitjada⁵⁶. Els resultats han estat totalment negatiu des d'un punt de vista arqueològic, doncs només s'ha documentat el farciment contemporani emprat per a la colmatació dels diferents serveis⁵⁷.

⁵⁰ Veure Annexes, fotografia 23

⁵¹ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁵² Veure Annexes, fotografia 24

⁵³ Veure Annexes, fotografia 25

⁵⁴ Veure Annexes, fotografia 26

⁵⁵ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁵⁶ Veure Annexes, fotografia 27

⁵⁷ Veure Annexes, fotografies 28 i 29

6.5. Cala 300

Davant la impossibilitat de trobar a la cala 200 les línies elèctriques ja existents dins del parc a les quals cal connectar les noves que ara s'estan instal·lant, s'ha decidit fer una nova cala (cala 300) uns 8 m més al nord⁵⁸. Aquesta mesura 1,60 x 1 m i ha assolit un profunditat de 0,80 m, cota a la que han aparegut els cables de mitja tensió que és buscaven⁵⁹. L'estratigrafia documentada es troba formada pel propi sauló que cobria els serveis.

6.6. Rasa 3000

Per tal de connectar la rasa 1000 amb el cablejat que s'instal·larà des de la ET i que es conduirà per una rasa que avançarà per l'exterior del recinte del parc Zoològic a tocar de la tanca provisional de fusta, s'ha realitzat una nova rasa (rasa 300) en diagonal sobre un sector pavimentat amb formigó existent al principi de la rasa 1000, on trobem un seguit de gàbies de grans dimensions per a ocells que estaven buides en el moment de dur a terme la intervenció⁶⁰.

S'ha continuat mantenint l'amplada de 1,10 m⁶¹, amb una fondària màxima de 1,30, durant un recorregut d'uns 25 m, tot amb molta dificultat degut a la presència constant de serveis⁶²; per aquest darrer motiu hem de parlar de resultats negatius pel que fa a estructures, però no pel que fa a l'estratigrafia⁶³, doncs els darrer 20 centímetres en fondària de la rasa venen representats per un nivell d'enderroc segurament procedent del desmantellament de la Ciutadella.

6.7. Cala 400

Aquesta rasa s'ha realitzat en el recorregut de la rasa 3000⁶⁴, abans que fóra oberta, per tal de comprovar l'existència de serveis. Amida 0,70 x 0,70 m, s'ha realitzat mitjançant la màquina giratòria. Com a elements descriptius, valen tots aquells que hem dit al parlar de la rasa 3000.

⁵⁸ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁵⁹ Veure Annexes, fotografia 30

⁶⁰ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁶¹ Veure Annexes, fotografia 31

⁶² Veure Annexes, fotografia 32

⁶³ Veure Annexes, fotografia 33

⁶⁴ Veure Annexes, planimetria, full 1

6.8. Cala 500

Com ja hem dit abans, l'aparició de les restes arqueològiques a la rasa 1000 ha obligat a fer un canvi en el projecte de l'obra, decidint-se obrir un rasa en paral·lel al tram de la rasa 1000 afectat per les estructures UE 1006 i 1014. Abans de la seva obertura, però, s'han realitzat un parell de cales per tal de comprova la possible existència o no de més restes al voltant de l'àrea afectada i així evitar treballs innecessaris. La primera cala realitzada ha estat la 400, a uns 3 m al SE de l'àrea d'aparició de la UE 1006⁶⁵, i amb unes mides de 1,30 per 2,40 m. En breu s'ha pogut constatar altra vegada la presència de diferents restes⁶⁶:

- **UE 506.** Aquesta UE identifica la visió parcial d'un nou mur, bastit també amb pedra i morter blanc, que pren una orientació E-O i apareix a una cota de 4,02 m.s.n.m. Tot sembla indicar la seva relació amb la UE 1006 de la rasa 1000, amb la qual deu connectar en algun punt no intervingut.
- **UE 509.** Es tracta d'una canalització de desguàs adossada al mur UE 506, formada per peces tubulars de ceràmica vidrada d'uns 15 cm de diàmetre.
- **UE 507.** La canalització UE 509 finalitza en aquesta arqueta adossada al mur UE 506, realitzada amb maons de 15 per 30 cm.

La realització d'aquesta cala ha permès observar que algunes de les estructures existents al subsòl es troben a una cota inferior respecte les documentades a la rasa 1000.

6.9. Cala 600

La cala 600 ha estat el segon rebaix realitzat al voltant de la rasa 1000 per a comprovar la viabilitat d'obrir un nou traçat per instal·lar el cablejat sense afectar cap estructura. Aquesta s'ha practicat uns 16 m al NE de la cala 500, aproximadament en el punt d'aparició de la UE 1014⁶⁷. En aquest cas s'ha

⁶⁵ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁶⁶ Veure Annexes, fotografia 34

⁶⁷ Veure Annexes, planimetria, full 1

optat per rebaixar un espai rectangular de 3 per 0,80 m, que també ha resultat positiu des del punt de vista arqueològic:

- **UE 604.** Parlem d'un paviment de rajola ceràmica, majoritàriament de 15 per 30 cm però algunes amb mesures irregulars, que resulta visible en tota la superfície de la cala⁶⁸. Apareix a una cota mitja de 3,75 m.s.n.m. i es troba amortitzat pel mateix nivell d'enderroc que observàvem sobre les estructures UE 1006 i 1014.

Talment com succeïa en parlar de la cala 500, la realització de la cala 600 també ha permès evidenciar que les estructures existents semblen restar a una cota inferior respecte les documentades a la rasa 1000.

6.10. Rasa 4000

Malgrat la constatació de la presència de restes patrimonials al costat meridional de la rasa 1000 mitjançant les cales 500 i 600, però observant que aquestes es troben a una cota lleugerament inferior respecte les altres, la direcció d'obra ha decidit obrir una rasa de 35 m en paral·lel a la rasa 1000 (separada entre 5 i 1,5 m), per tal poder realitzar la instal·lació de les connexions elèctriques amb més espai⁶⁹. Tot i així, l'obertura de la rasa 4000 també ha permès la documentació de nous vestigis arqueològics a cotes similars a les observades dins la rasa 1000⁷⁰:

- **UE 4006.** Tornem a trobar un mur de pedra lligada amb morter blanc, que pren orientació E-O, a una cota de 4,12 m.s.n.m, i sembla solidari amb la UE 1006 de la rasa 1000. De la visió parcial que en tenim a la rasa 1000 i a la 4000, podem deduir per aquesta estructura una amplada aproximada de 1,50 m i una longitud visible de 6,30 m.
- **UE 4007.** Aquesta UE identifica un mur de pedra lligada amb morter blanc, amb una amplada de 0,30 m, una llargada visible d'uns 3 m, i a una cota de 4,04 m.s.n.m., que s'adossa a la UE 4006. Cal assimilar-lo a la UE 506 documentada a la rasa 500, per la qual cosa, al trobar-se

⁶⁸ Veure Annexes, fotografia 35

⁶⁹ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁷⁰ Veure Annexes, fotografies 37 i 38

relacionat amb la conducció UE 509, podríem trobar-nos davant les restes d'una estructura destinada a allotjar una canonada de desguàs.

- **UE 4008.** Parlem en aquest cas d'un nou mur d'amplada considerable (2,15 m), bastit amb pedra lligada amb morter blanc, que pren una orientació E-O, adossant-se a la UE 4007⁷¹. Apareix a una cota de 3,84 m.s.n.m.
- **UE 4009.** És un mur amb la mateixa tipologia que presenten els que hem anat descrivint fins ara, construït amb pedra lligada amb morter blanc, d'una amplada de 0,70 m i amb una direcció N-S⁷². Apareix a una cota de 4,08 m.s.n.m.
- **UE 4010.** Tenim aquí una nova estructura murària, amb la mateixa tipologia de les UE 4009, 4008, 4007 o 4006, que s'adossa a la UE 4009 malgrat trobar-se a una cota més baixa (3,84 m.s.n.m.)⁷³. S'aprecia una amplada de 4 m.
- **UE 4011.** Amb aquesta UE definim un altre mur de pedra lligada amb morter blanc, d'una amplada de 3,25 m, que pren direcció E-O. Apareix a una cota de 4,16 m.s.n.m. i sembla solidari amb la UE 4010. S'hi intueix una possible cantonada⁷⁴.
- **UE 4012.** Evidenciem aquí el paviment que ja havíem documentat a la cala 600 (UE 604)⁷⁵. Aquesta vegada presenta un factura amb rajoles de mides més irregulars i es veu clarament com s'adossa al mur UE 4011⁷⁶. Continua apareixent a una cota mitja de 3,75 m.s.n.m., però presenta un gran esvoranc d'uns 2 m de llargària fet en un moment no determinat⁷⁷.
- **UE 4013.** Es tracta d'un mur de grans dimensions, amb la mateixa tipologia que hem anat descrivint fins ara per la resta d'estructures

⁷¹ Veure Annexes, fotografia 39

⁷² Veure Annexes, fotografia 40

⁷³ Veure Annexes, fotografia 41

⁷⁴ Veure Annexes, fotografies 41 i 42

⁷⁵ Veure Annexes, fotografia 43

⁷⁶ Veure Annexes, fotografia 44

⁷⁷ Veure Annexes, fotografia 46

muràries, amb una orientació E-O⁷⁸ i que també té adossat el paviment UE 4012⁷⁹; així doncs, juntament amb el mur UE 4011 conforma un àmbit pavimentat d'uns 5 metres d'ample⁸⁰. Apareix a una cota de 4,18 m.s.n.m. i presenta una amplada de 2,30 m. Cal assimilar aquesta estructura amb el mur UE 1014 de la rasa 100 i amb la UE 208 de la cala 200.

- **UE 4014.** És la darrera estructura documentada a la rasa 4000, a la part final de la mateixa, prop de la façana posterior del Parlament. Sembla tractar-se d'un mur igualment bastit amb pedra i morter blanc, afectat pel pas d'un cable elèctric que el secciona⁸¹. Apareix a una cota de 4,83 m.s.n.m., però aquesta no és homogènia i hi ha punts on el trobem a 4,06 m.s.n.m. No es pot definir quina orientació presenta i, fins hi tot, podria ser que estiguéssim realment parlant de dos murs, això sí, formant part d'una mateixa estructura.

La presència de les estructures ha obligat de nou a variar el projecte constructiu, decidint-se finalment col·locar els tubs que han d'allotjar el cablejat, de manera paral·lela, evitant així afectar les restes documentades, que han quedat cobertes amb geotèxtil i sauló⁸².

6.11. Rasa 5000

Aquesta rasa s'ha realitzat a l'interior del recinte del Parc Zoològic, transcorrent 64 m davant l'espai que ocupen els camells bactrians⁸³ per tal d'instal·lar un cablejat de reforç per a la xarxa existent; la seva amplada és de 0,40 m i ha arribat al metre de fondària, cosa que ha permès la documentació de part d'una estructura de dimensions considerables, de la qual en tenim una visió parcial:

- **UE 5003.** Definim amb aquesta UE part d'una estructura circular o semicircular, amb un diàmetre aproximat de 15 m., que es troba realitzada amb una barreja de carreus de pedra i maons lligats amb morter, i apareix a

⁷⁸ Veure Annexes, fotografia 47

⁷⁹ Veure Annexes, fotografia 43

⁸⁰ Veure Annexes, fotografia 45

⁸¹ Veure Annexes, fotografies 48 i 49

⁸² Veure Annexes, fotografies 50 a 52

⁸³ Veure, Annexes, planimetria, full 1

una cota de 6,64 m.s.n.m⁸⁴. La seva amortització la formen diferents capes de terra que semblen actuar a manera d'anivellament⁸⁵ i que no presenten gaires diferències entre l'interior i l'exterior de l'estructura. Al considerar-se aquesta estructura com a contemporània, possiblement vinculada a l'Exposició Universal de l'any 1888 o bé a la pròpia construcció del Zoològic, s'ha procedit al seu desmuntatge prèvia documentació, i amb el vist i plau del Servei d'Arqueologia de Barcelona⁸⁶.

6.12. Rasa 6000

L'establiment d'una línia de subministrament elèctric de reforç, ha obligat a obrir una altra rasa (rasa 6000) des de la part posterior del sector conegut com de les Muntanyes de Montserrat, fins a un espai cobert existent al costat de l'àrea que ocupa el rinoceront⁸⁷. Aquesta rasa presenta un traçat en forma de L que transcorre durant 46 m, amb una amplada de 0,40 m; la fondària màxima assolida ha estat de 0,80 m⁸⁸.

No s'ha documentat cap estructura, ni cap element arqueològic, només una estratigrafia formada per diverses capes de terra que actuen com a anivellament⁸⁹, similars a aquelles que hem descrit en parlar de la rasa 5000.

6.13. Rasa 7000

La rasa 700 ha estat la darrera realitzada en la present intervenció. Transcorre per l'exterior del recinte del Parc Zoològic, pel costat meridional de la plaça Joan Fiveller, paral·lela a la tanca de fusta que la separa del recinte del parc⁹⁰. La seva funció serà encabir el cablejat que sortirà de la nova ET i connectar aquest amb la rasa 300, amb la qual cosa quedarà completa la instal·lació elèctrica. El seu traçat és rectilini, de 110 m, amb una amplada de 1,10 m i una fondària prevista de 1,30m⁹¹.

⁸⁴ Veure Annexes, fotografies 55 a 58

⁸⁵ Veure Annexes, fotografia 61

⁸⁶ Veure Annexes, fotografies 50 i 60

⁸⁷ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁸⁸ Veure Annexes, fotografies 62 a 64

⁸⁹ Veure Annexes, fotografia 65

⁹⁰ Veure Annexes, planimetria, full 1

⁹¹ Veure Annexes, fotografies 66 i 67

El rebaix ha evidenciat de nou la presència de diferents estructures arqueològiques:

- **UE 7009.** Parlem d'un paviment de lloses de pedra quadrangulars, però amb mesures irregulars, que s'observa en una extensió de 5,5 m dins la rasa, tot i que de manera discontinua, doncs es troba afectat per la construcció del col·lector per al clavegueram que transcorre per la banda sud de la plaça Joan Fiveller a finals dels anys vuitanta del segle passat. Apareix a una cota de 3,18 m.s.n.m. i presenta tota l'estratigrafia afectada per la construcció del dit col·lector, essent fins hi tot possible que l'estructura hagués estat al descobert en el moment de l'obra⁹².
- **UE 7010.** Trobem ara part d'un mur bastit amb pedra i morter blanc, que pren una orientació NE-SO, i al qual s'adossa el paviment UE 7009⁹³. Se'n conserva un tram de 2 m de llargada i una potència d'uns 0,60 m, situat a una cota de 3,88 m.s.n.m..
- **UE 7011.** Es tracta d'un nou mur de tipologia semblant a la UE 7010, tot i que seguint una orientació NO-SE. El tram conservat és molt més petit, de 0,50 m, i amb una potència mínima (3,00 m.s.n.m.) que és superada pel paviment UE 7009, que també se li adossa⁹⁴. Malgrat que en la intervenció no s'ha evidenciat, és molt probable que aquest mur formi un angle amb el mur UE 7010.
- **UE 7012.** Amb aquesta UE definim un tram de mur aparegut al sector més oriental de la rasa 7000, amb una orientació NO-SE el qual es conforma mitjançant dos paraments de carrerons de pedra ben escairats a banda i banda, i un farciment de pedres i morter marronós a l'interior, les juntures dels carrerons que formen ambdós parament presenten indicis d'haver estat farcides amb morter. La seva amplada és considerable, i arriba als 3 m, apareixent a una cota de 3,70 m.s.n.m.⁹⁵ El costat occidental d'aquesta estructura es caracteritza per presència d'un estrat format per sorres (UE 7013).

⁹² Veure Annexes, fotografies 70 i 71

⁹³ Veure Annexes, fotografia 70

⁹⁴ Veure Annexes, fotografia 71

⁹⁵ Veure Annexes, fotografies 72 a 74

Tot d'aquest ventall d'estructures ha impedit el desenvolupament normal de l'obra, obligant al replantejament de la mateixa, tal i com ha passat en els anteriors casos que venim descrivint; la direcció de l'obra ha optat per realitzar un lleu eixamplament de la rasa per tal d'instal·lar de forma paral·lela els quatre tubs que han d'encabir el cablejat de mitja tensió; les restes arqueològiques s'han protegit prèvia documentació, amb geotèxtil i sauló⁹⁶. Pel que fa a l'estratigrafia en tota la rasa, aquesta es troba totalment afectada per la construcció del col·lector per al clavegueram existent al costat meridional de la plaça Joan Fiveller, com ja hem dit, així com per diferents serveis d'aigua i llum⁹⁷.

⁹⁶ Veure Annexes, fotografia 75

⁹⁷ Veure Annexes, fotografies 68 i 69

7. CONCLUSIONS

Els resultats de la intervenció arqueològica al Parc de la Ciutadella, Estació Transformadora Sabana, amb codi 121/14, es poden considerar com a positius, doncs s'ha confirmat la presència d'estructures dins la zona afectada pels diferents treballs en el subsòl. Malgrat la visió parcial i limitada de les restes pel fet d'haver-se documentat mitjançant rebaixos en rasa, hem pogut identificar-ne la majoria d'elles, gràcies a la planimetria històrica conservada, i assignar-les a tres moments cronològics diferents que passem a descriure a continuació

7.1. Estructures corresponents a la muralla de Barcelona (1ª meitat s. XVI)

La sobreposició de la planimetria de les defenses de la ciutat en el seu sector oriental, elaborada a partir de restes documentades en anteriors intervencions, ens ha permès identificar el de mur **UE 7012** com a part del pany de la muralla de Barcelona existent entre el convent de Santa Clara i el baluard de Llevant, conegut com a *Cortina de Ribera*⁹⁸. Com hem dit en l'apartat dedicat a la descripció d'aquesta UE, l'estructura és visible dins el tram més oriental de la rasa 7000 i presenta una amplada de 3 metres, essent bastida mitjançant un parament força acurat amb carreus de pedra de Montjuïc a banda i banda, i un cos intern de pedra i morter. La tipologia és idèntica a la del pany de mur documentat per l'arqueòleg E. Hinojo l'any 2010 a l'interior del recinte del Zoològic i identificat també com a part de la muralla; en aquest cas presentava una tronera per allotjar la boca d'un canó⁹⁹. El costat occidental de l'estructura (és a dir, intramurs) presenta un estrat de sorres soltes que també fou documentat durant la intervenció de l'any 2010.

Aquesta part de la muralla fou construïda durant la primera meitat del s. XVI i va perviure fins que la construcció de la Ciutadella va obligar el seu enderroc, juntament amb el del baluard de Llevant, l'any 1716.

7.2. Estructures relacionades amb la Ciutadella

Cal vincular al complex de la Ciutadella el mur **UE 106** documentat a la cala 100, els murs **UE 1006** i **1014** documentats a la rasa 1000, el conjunt format pel

⁹⁸ Veure Annexes, planimetria, full 28

⁹⁹ Veure pag. 32

mur **UE 506**, la canalització **UE 507** i la cisterna **UE 509** documentats a la cala 500, el paviment **UE 604** documentat a la cala 600, el ventall de murs (**UE 4006, 4007, 4008, 4009, 4010, 4011, 4013 i 4014**) juntament amb el paviment **UE 4012** documentats a la rasa 4000, i finalment, els murs **UE 7010 i 7011** amb el paviment **UE 7009** documentats a la rasa 7000.

La consulta de la planimetria original de la Ciutadella, conservada a l'Archivo General de Simancas i disponible a la xarxa de manera digitalitzada, ha permès identificar, en bona mesura, totes les estructures dins els diferents àmbits de la fortalesa.

7.2.1. L'hospital de la Ciutadella

La sobreposició de planimetria elaborada durant la present intervenció amb la planimetria antiga conservada, identifica clarament el mur **UE 106** de la cala 100 amb part de l'edifici que havia de servir d'hospital per als residents de la Ciutadella¹⁰⁰.

Dit edifici es troba present en la planimetria des de la presentació del projecte del complex militar. Aquest s'havia de situar a l'extrem SO del recinte, davant el baluard de la Reina; tot i així, l'any 1718, quan ja s'havien construït l'arsenal, l'església i els pavellons per als oficials, la resta d'edificis estaven per començar, amb la intencionalitat de finalitzar-los entre els anys 1719 i 1720, segons es desprèn del plànol MDP, 08, 096 de l'Archivo General de Simancas, del mateix any 1718¹⁰¹. Un altre plànol on es mostra l'estat de la Ciutadella l'any 1760, en aquest cas el plànol MDP, 02, 046 del mateix arxiu, ens diu clarament que de l'estructura només se n'han fet els fonaments¹⁰²; i encara en un nou plànol de l'any 1795, el catalogat com a MDP, 35, 010 també a Simancas, ens descriu la mateixa situació¹⁰³.

Aquests elements documentals ens fan pensar que aquesta construcció no va passar de ser un projecte, del qual se'n va fer la fonamentació, però que mai es va fer l'alçat. En aquest sentit, el fet que no s'hagi trobat en relació amb aquest mur un estrat d'amortització format per runa procedent de l'enderroc, estrat que

¹⁰⁰ Veure Annexes, planimetria, full 24

¹⁰¹ Veure Annexes, planimetria, full 20

¹⁰² Veure Annexes, planimetria, full 18

¹⁰³ Veure Annexes, planimetria, full 19

si s'ha documentat a la resta d'estructures vinculades a la Ciutadella, donaria força a aquesta hipòtesi.

7.2.2. *La Puerta del Socorro*

Aquesta porta es trobava situada entre els baluards del Príncep i de Don Fernando¹⁰⁴, quedant el terreny on s'ubicava plenament afectat pel pas de les rases 1000 i 4000, a més de les cales 500 i 600; juntament amb la porta principal, situada davant l'actual avinguda del Marquès d'Argentera, la *del Socorro* era un dels dos accessos al recinte fortificat i permetia l'accés o la sortida cap als territoris costaners.

Totes les restes documentades a dites rases i cales s'han de relacionar amb l'estructura de la porta, de la qual en podem observar la planta al plànol MPD, 08, 144 de l'Arxiu General de Simancas, datat l'any 1715¹⁰⁵, que ens mostra una organització d'espais disposats de manera simètrica al voltant d'un eix que passaria pel mig del buit de la porta. Gràcies a l'existència d'aquest referent hem pogut identificar un d'aquests àmbits, el format pel mur **UE 4011**, el mur **UE 1014** (al qual cal assimilar els murs **UE 4013** i **UE 208** documentats a la rasa 4000 i a la cala 200 respectivament) i el paviment **UE 4012** (al qual assimilarem el paviment **UE 604** documentat a la cala 600); aquests elements delimitarien una habitació de 4,50 m d'amplada pavimentada amb rajoles de 30 x 15 cm que quedaria situada a l'esquerra de l'accés, i la qual quedava a un nivell més alt respecte el nivell de circulació de la porta, creant-se un desnivell que es salvaria mitjançant una escala de tres graons¹⁰⁶. Em de suposar que aquest àmbit serviria d'allotjament a la guàrdia, juntament amb la resta d'espais que s'observen en el plànol; al plànol MDP, 02, 046, que ja hem citat al parlar de l'edifici de l'hospital, se'ns marquen tots aquests àmbits com a *alojamiento de ayudantes*.

La resta d'estructures esmentades (**UE 1006, 4006, 4007, 4008, 4009, 4010, 506, 507 i 509**) també s'han de vincular amb la *Puerta del Socorro*, però la visió limitada que permeten les rases no ens deixa donar una interpretació que vagi més enllà d'aquest vincle. Acabarem aquest apartat fent referència a

¹⁰⁴ Veure Annexes, planimetria, full 25

¹⁰⁵ Veure Annexes, planimetria, full 22

¹⁰⁶ Veure Annexes, planimetria, full 25

l'amortització de totes aquestes restes amb un estrat de runa originat pel seu propi enderroc a partir de l'any 1870.

7.2.3. Casernes per a la infanteria

Als diferents plànols que es conserven a l'Archivo General de Simancas on se'ns mostra el projecte dels edificis que havien d'ocupar l'interior de la Ciutadella, s'hi observen un seguit d'edificacions quadrangulars a banda i banda de la plaça d'armes, que apareixen identificades com a *cuarteles de los oficiales* i *cuarteles de la infanteria*; concretament parlem del plànol MDP,08, 102 i el MDP, 10, 035 de l'any 1717¹⁰⁷, i el ja citat MDP, 08, 096 de l'any 1718, donant aquest darrer una informació discordant que fa variar el nombre i l'orientació dels edificis. La superposició amb la planimetria elaborada a la present intervenció sembla relacionar el murs **UE 7010** i **7011**, juntament amb el paviment **UE 7009**, amb l'exterior d'una d'aquestes casernes situades al costat sud de la plaça, essent la **UE 7011** un dels murs de l'edifici més occidental del conjunt, a pocs metres del projecte d'hospital¹⁰⁸.

Malgrat aquesta coincidència, a la planimetria original no s'observa cap espai pavimentat amb pedra com el que hem documentat, de la mateixa manera, que en els plànols generals de la fortalesa (MDP, 02, 046 de l'any 1760 i MDP, 35, 010 de l'any 1795, ambdós ja citats) tampoc hi ha cap rastre de les casernes; això podria fer pensar que aquestes no s'haurien construït mai i que ens trobem davant una estructura relacionada amb la Ciutadella sense cap mena de dubte, però de la qual en desconeixem la identificació i la funció i de la qual poca cosa més podem dir degut a les minses dimensions del sector de la rasa 7000 on es situa.

Tant l'estratigrafia d'amortització com les pròpies estructures que acabem de descriure, es troben totalment afectades per l'existència del col·lector que discorre per flanc meridional de la plaça de Joan Fiveller, fent la impressió que totes les restes ja havien estat al descobert en el moment de la seva construcció i foren desmuntades parcialment sense cap mena de control arqueològic.

¹⁰⁷ Veure Annexes, planimetria, fulls 20 i 23

¹⁰⁸ Veure Annexes, planimetria, full 27

7.3. Estructures contemporànies

Considerem estructures contemporànies la claveguera **UE 109**, documentada dins la cala 100, i l'estructura **UE 5003**, documentada dins la rasa 5000.

La claveguera **UE 109** es deuria construir en un moment posterior a l'enderroc de la Ciutadella, és a dir a la segona meitat del s. XIX, doncs afecta directament la fonamentació del projecte d'hospital **UE 106**. De la seva amortització (amb elements molt contemporanis com ara l'embolcall d'un popular producte de rebosteria industrial) es desprèn que hauria estat en ús fins a mitjans dels anys vuitanta del s. XX, moment en que va quedar anul·lada, possiblement arrel de la construcció de l'anomenat Col·lector del Bogatell l'any 1989, que va substituir tot el clavegueram de la zona. Aquesta claveguera podria ser la mateixa que va documentar l'arqueòleg S. Segura l'any 2005 durant la rehabilitació de la zona de jocs per a gossos situada més al nord, i que també es va vincular amb la construcció del parc.

La tipologia constructiva de la **UE 5003** no ens deixa cap dubte a l'hora d'atribuir-li una cronologia contemporània, però la seva identificació no és gens clara. S'inclou dins de l'espai ocupat pel Palau de la Indústria, el principal espai expositiu de la l'Exposició Universal de l'any 1888 però no concorda amb cap de les planimetries analitzades i sobreposades, cosa que ens fa pensar en identificar-la amb alguna estructura relacionada amb les primeres instal·lacions del Zoo de Barcelona, potser una mena de clos circular per exhibir animals, o algun tipus de dipòsit.

7.4. Estratigrafia

L'estratigrafia documentada en la present intervenció, a trets generals, es caracteritza per la presència d'un bon ventall de capes argilo-sorrenques totalment heterogènies que van anivellant el terreny fins arribar a la cota de circulació actual; aquest procés deuria començar amb el desmantellament de la Ciutadella, moment en el qual la zona es deuria convertir en un abocador de terres de diversa procedència a fi d'aconseguir una superfície adient per construir i organitzar el nou parc i, més tard, l'Exposició Universal de 1888.

Aquests estrats d'anivellament amortitzen les estructures conservades de la Ciutadella en la seva majoria, tret dels casos en que aquestes són amortitzades per la runa produïda pel seu enderroc. No s'han trobat restes d'enderroc amortitzant la fonamentació identificada com a l'hospital del recinte militar, element que ens ha permès confirmar que aquest no deuria passar d'ésser un projecte del qual només es van fer els fonaments. En alguns sectors, com ara bona part de la rasa 7000, l'estratigrafia intervinguda es trobava totalment afectada per la instal·lació de serveis contemporanis, sobretot el col·lector que transcorre pel flanc meridional de la plaça Joan Fiveller.

Pel que fa al material ceràmic recuperat, aquest és pràcticament inexistent i es concentra bàsicament en les rases 1000 i 4000, on s'ha observat la presència d'algun fragment de ceràmica vidrada diversa i algunes mostres de ceràmica blava catalana així com de ceràmica policromada en blau i groc del s. XVII; afegirem també la presència d'algun fragment de ceràmica tipus *Pickman*, del s. XIX, a la cala 100. L'existència d'aquest material és totalment irrellevant, doncs el rebaix mecànic del subsòl ha impedit determinar amb exactitud l'estrat de procedència dels fragments, que s'han anat recollint del sediment extret per la màquina; aquest fet resta qualsevol mena de fiabilitat a dit material, del qual se n'ha fotografiat una mostra, però no s'ha conservat

Donats els antecedents històrico-arqueològics de la zona intervinguda, i no havent-ne esgotat l'estratigrafia antròpica (recordem que totes les estructures arqueològiques aquí descrites resten en el subsòl protegides), cal tenir presents totes les dades aportades en al present memòria de cara al plantejament de futurs treballs que afectin aquesta zona.

8.BIBLIOGRAFIA

- **AAVV. (1982)-** *Actes del I congrés d'història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història. El Pla de Barcelona i seva història.*
- **AAVV. (1992) -** *Història de Barcelona*, vol. 2, 3, 4, 5. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- **ALBERCH I FUGUERAS et alii. (1999)-** “Ciutat Vella i Eixample” a *Els Barris de Barcelona*, Vol I, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- **GEA, M. (2006)-** *Memòria de la intervenció arqueològica al Passeig de Pujades, 10-20 / Passeig de Picasso, 7-21. Parc de la Ciutadella. Barcelona.* Codi: 190/05. Barcelona.
- **GEA, M. SANTANACH, L. (2010)-** *Poliòrcètica defensiva: la ciutadella de Barcelona. Contextualització i característiques bàsiques.* Quarhis 6. Museu d'Història. Barcelona.
- **HERNÁNDEZ F.X., PONGILUPPI G.H. (2012)-** *1714, el setge de Barcelona.* Angle Editorial. Barcelona
- **HINOJO, E. (2010)-** *Memòria de la intervenció arqueològica al Parc de la Ciutadella, s/n. Circuit d'Educació Viària de la Guàrdia Urbana. Barcelona.* Codi: 024/10. Barcelona
- **MUÑOZ, A., CATÀ J. (2005)-** *Repressió borbònica i resistència catalana (1716-1736).* Rafael Dalmau Editor. Madrid

Pàgines web

- Barcelofilia.blogspot.com
- cartaarqueologica.bcn.cat
- www.mcu.es

ANEXES

- **Planimetria**
- **Documentació fotogràfica**
- **Fitxes estratigràfiques**

Planimetria

LOCALITZACIÓ GEOGRÀFICA

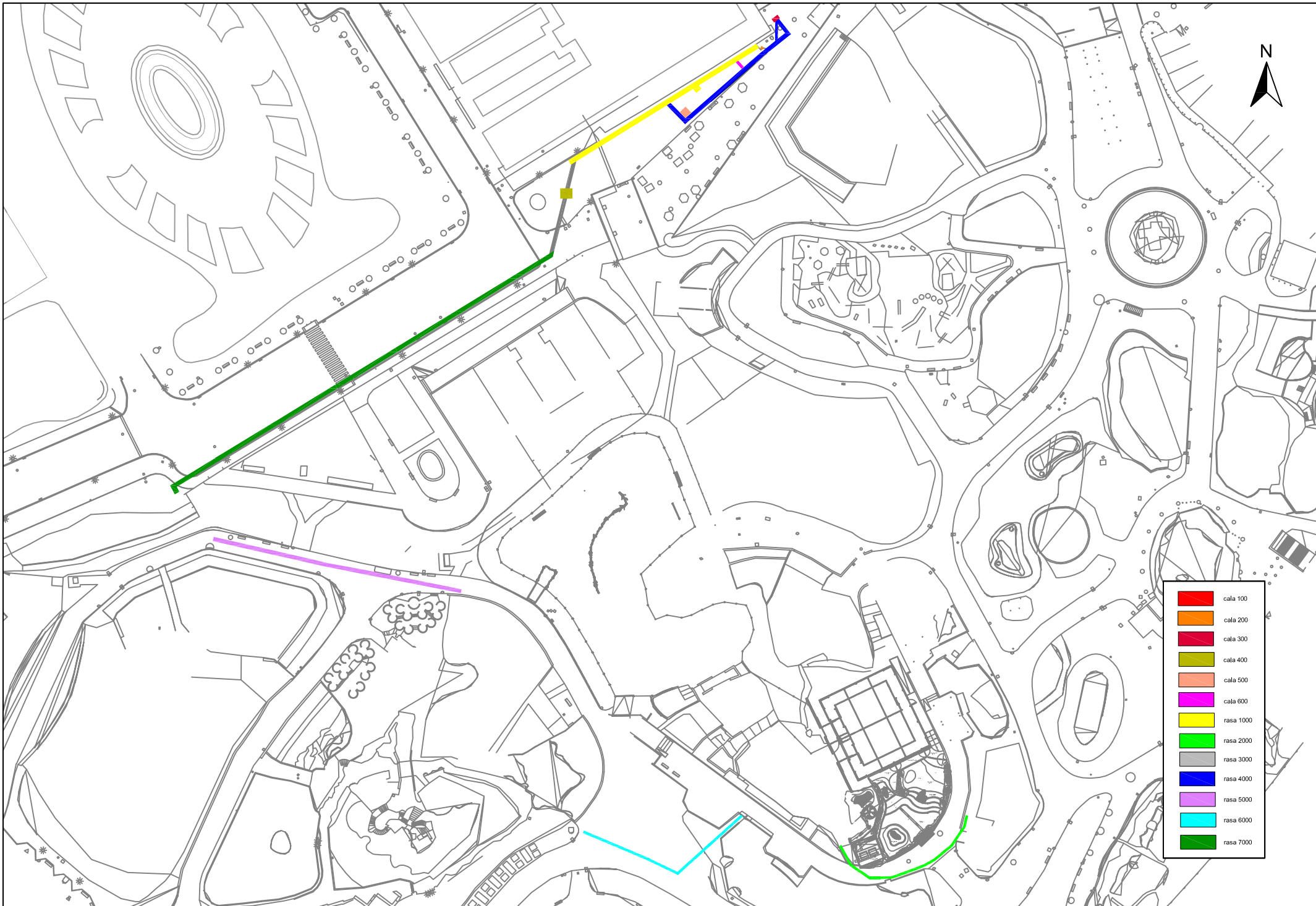
NOM DEL PROJECTE: Parc de la Ciutadella, Parc Zoològic,
ET Sabana (codi: 121/14)

MUNICIPI: Barcelona

COMARCA: Barcelonès

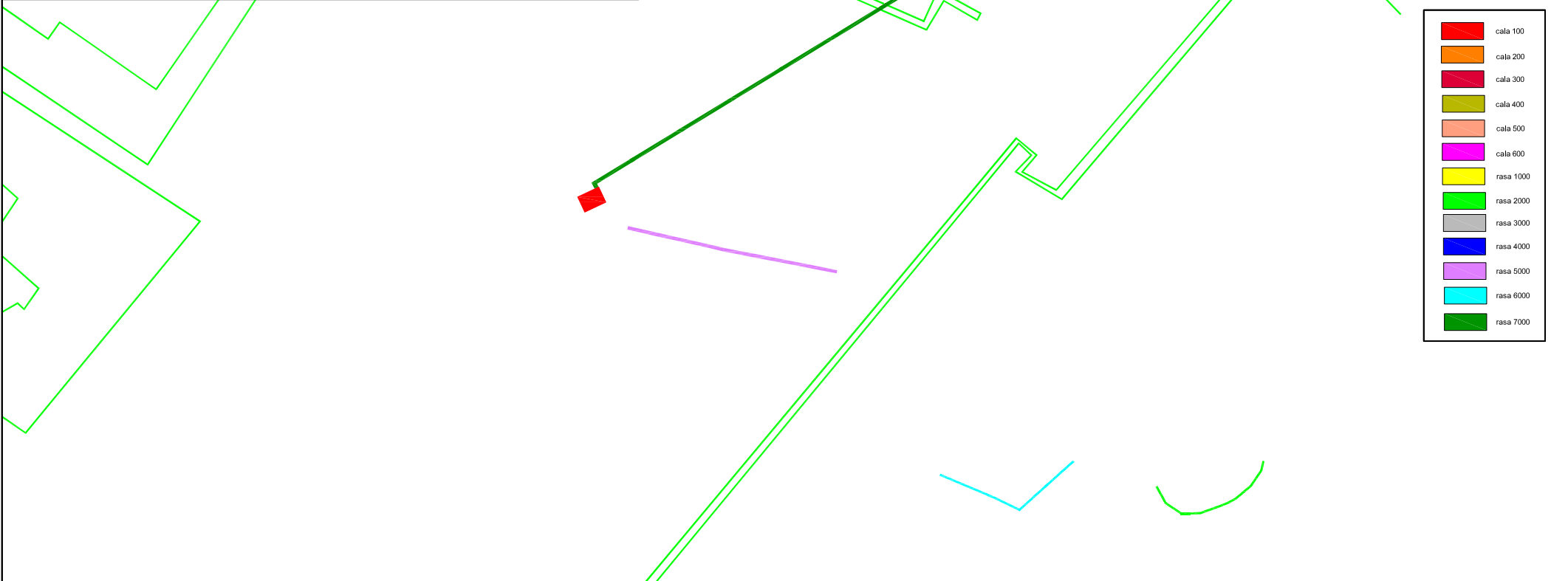

Disseny: A. Moreno i D. Soler
Elaboració: Ll. Joan
Dades cartogràfiques: Institut Cartogràfic de Catalunya

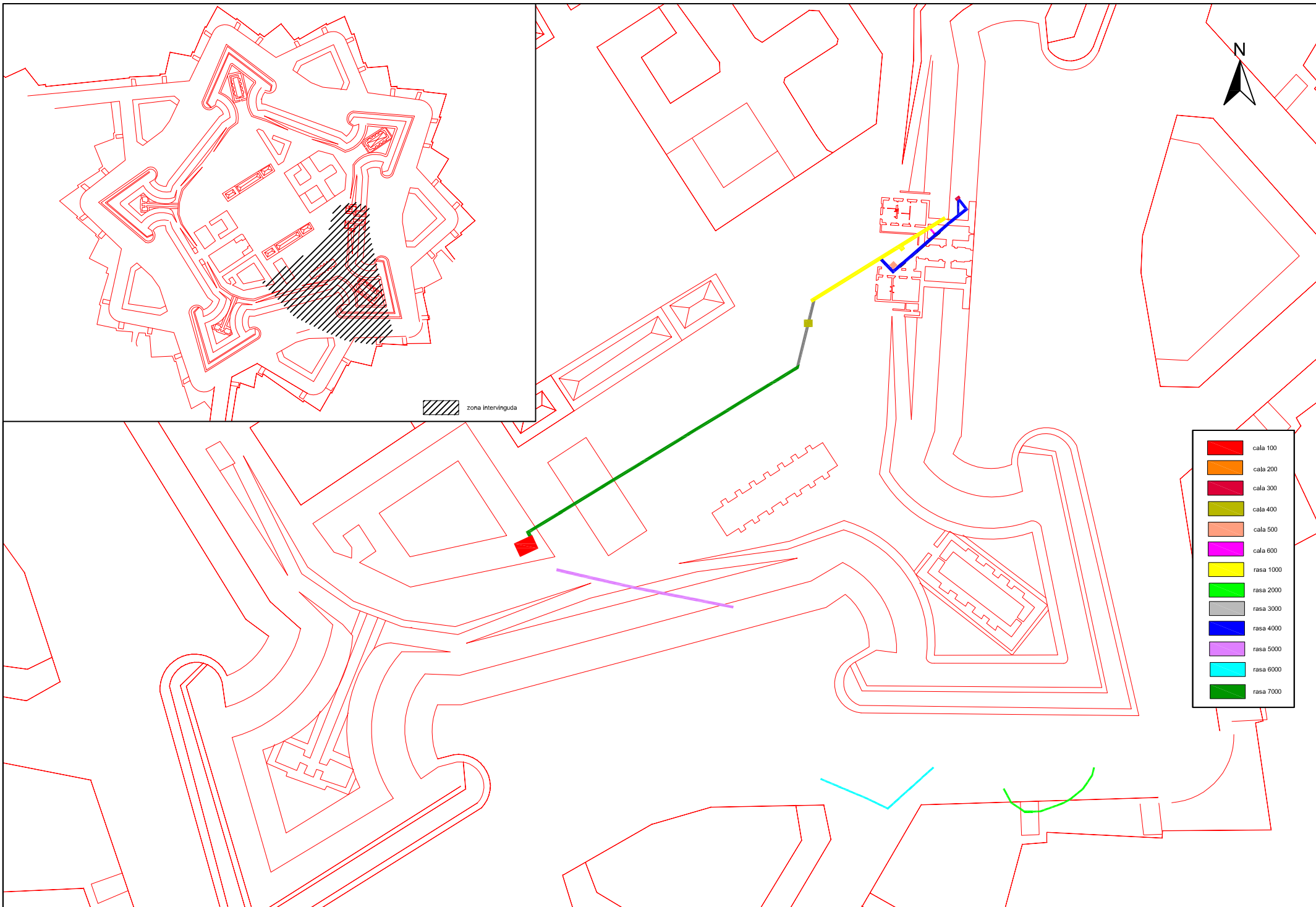

 zona intervinguda

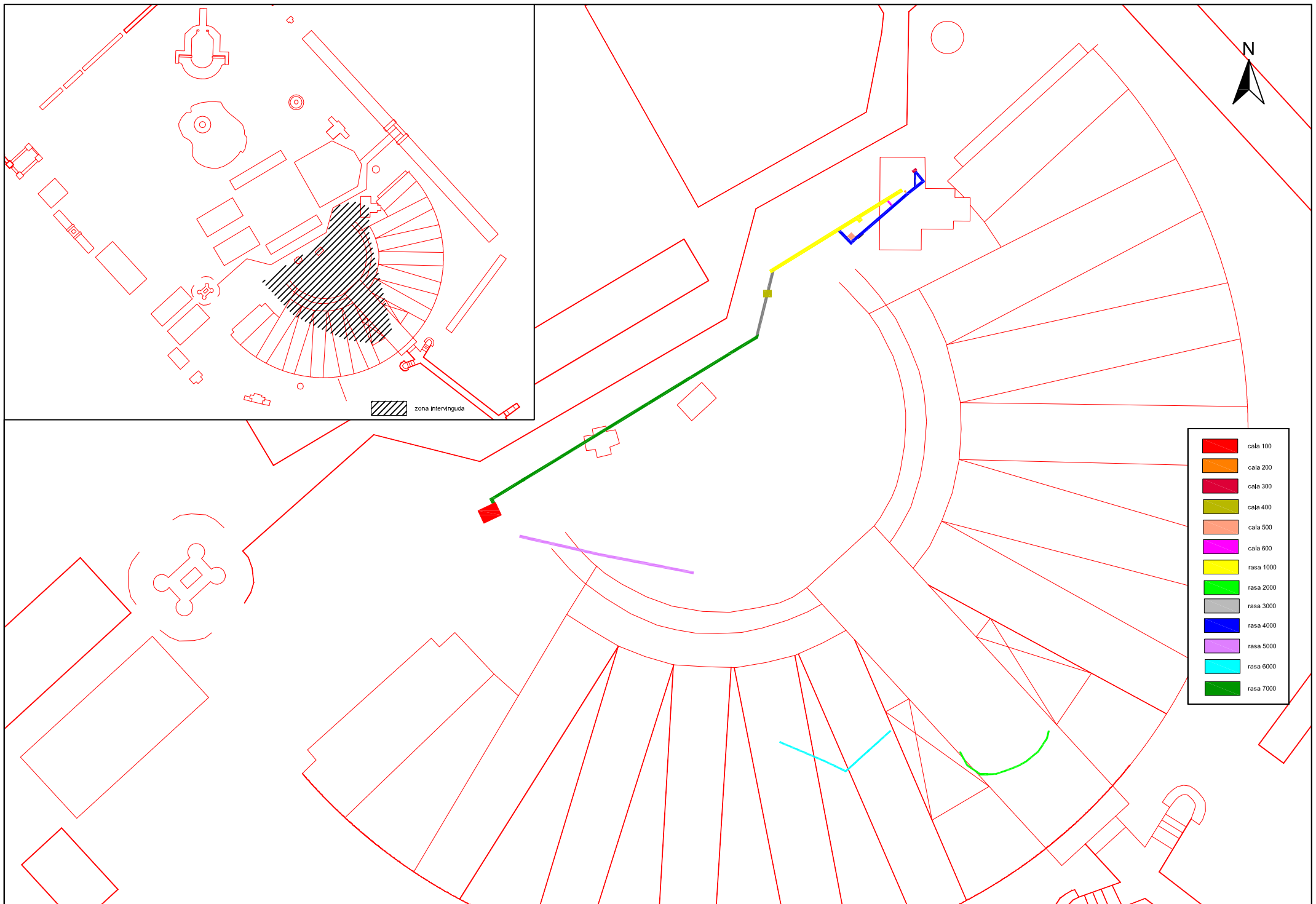

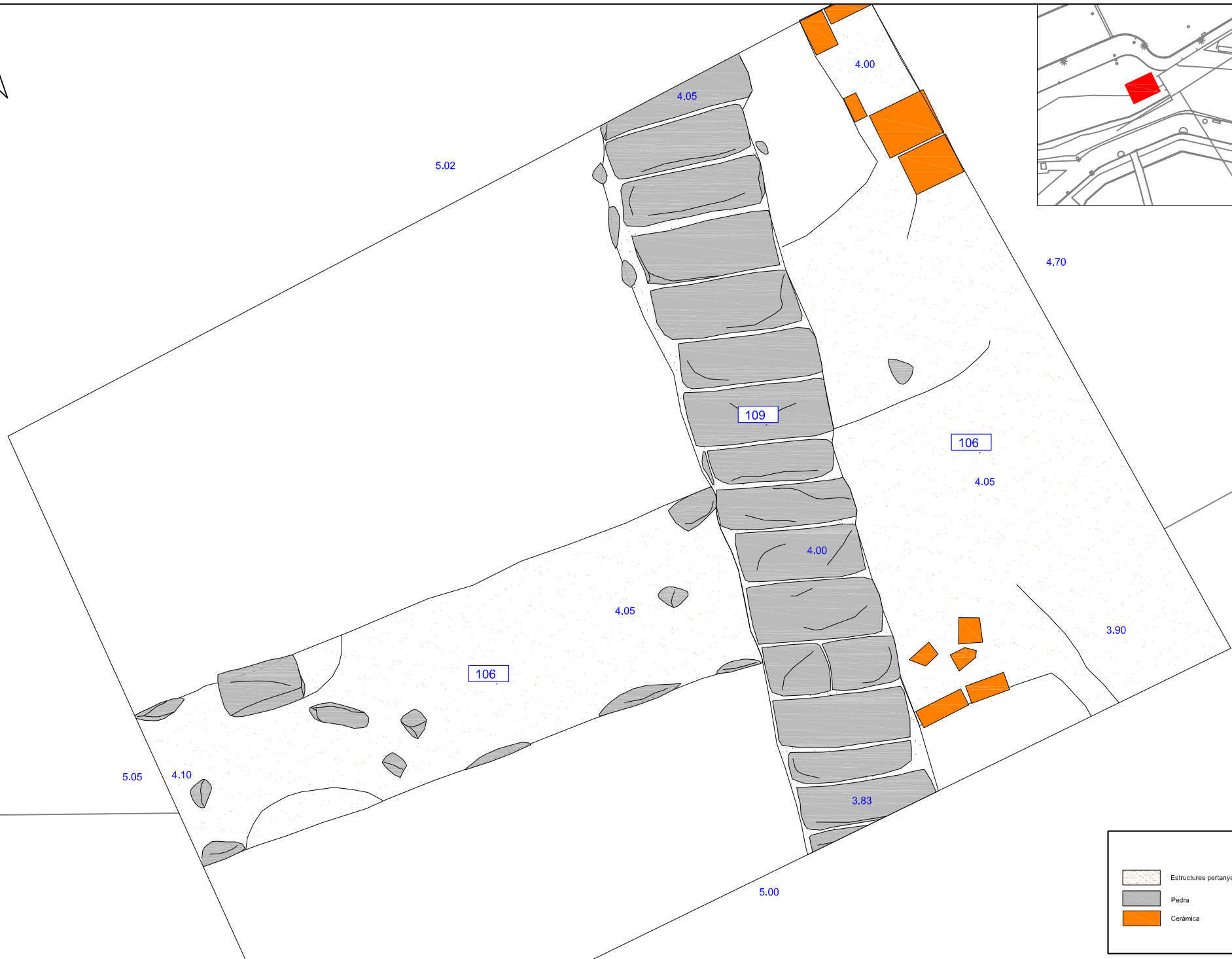
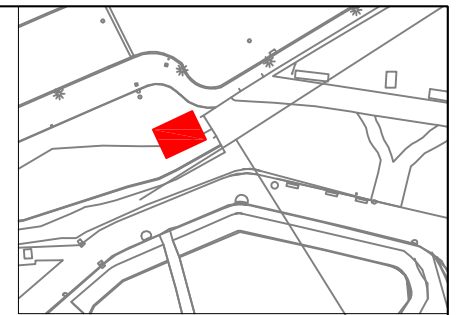
	cota 100
	cota 200
	cota 300
	cota 400
	cota 500
	cota 600
	rasa 1000
	rasa 2000
	rasa 3000
	rasa 4000
	rasa 5000
	rasa 6000
	rasa 7000

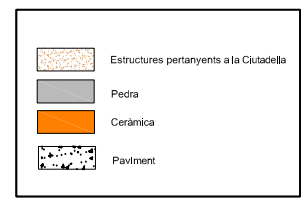
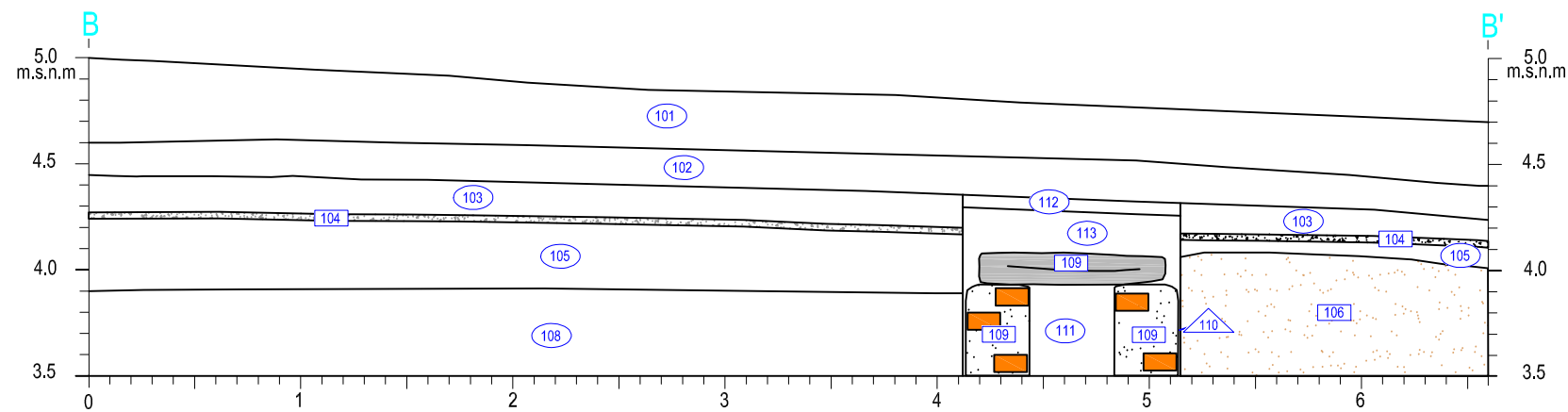
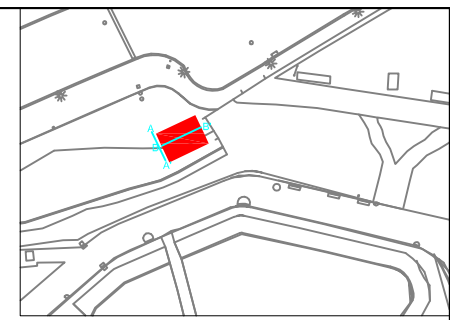
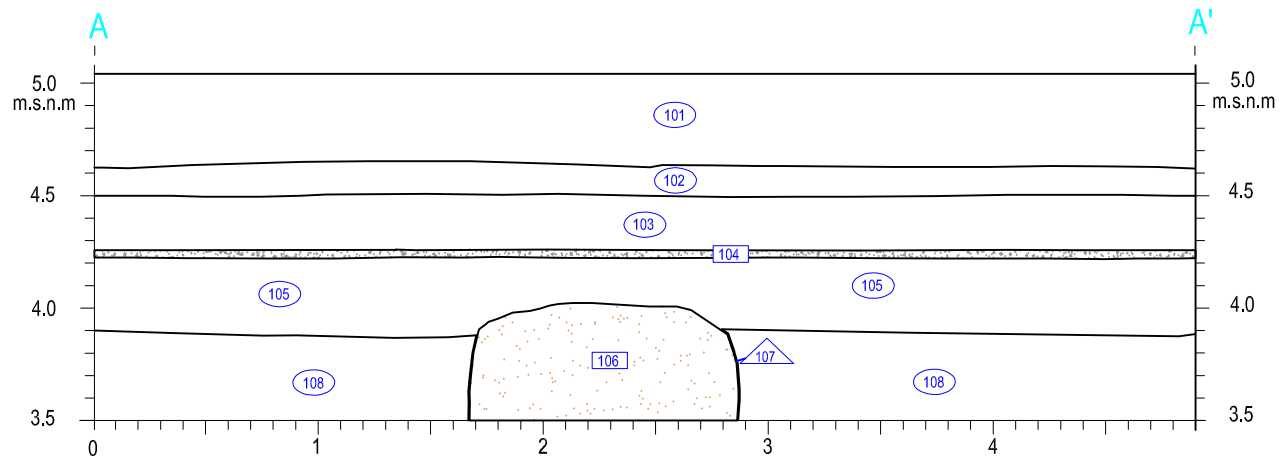
 zona intervinguda

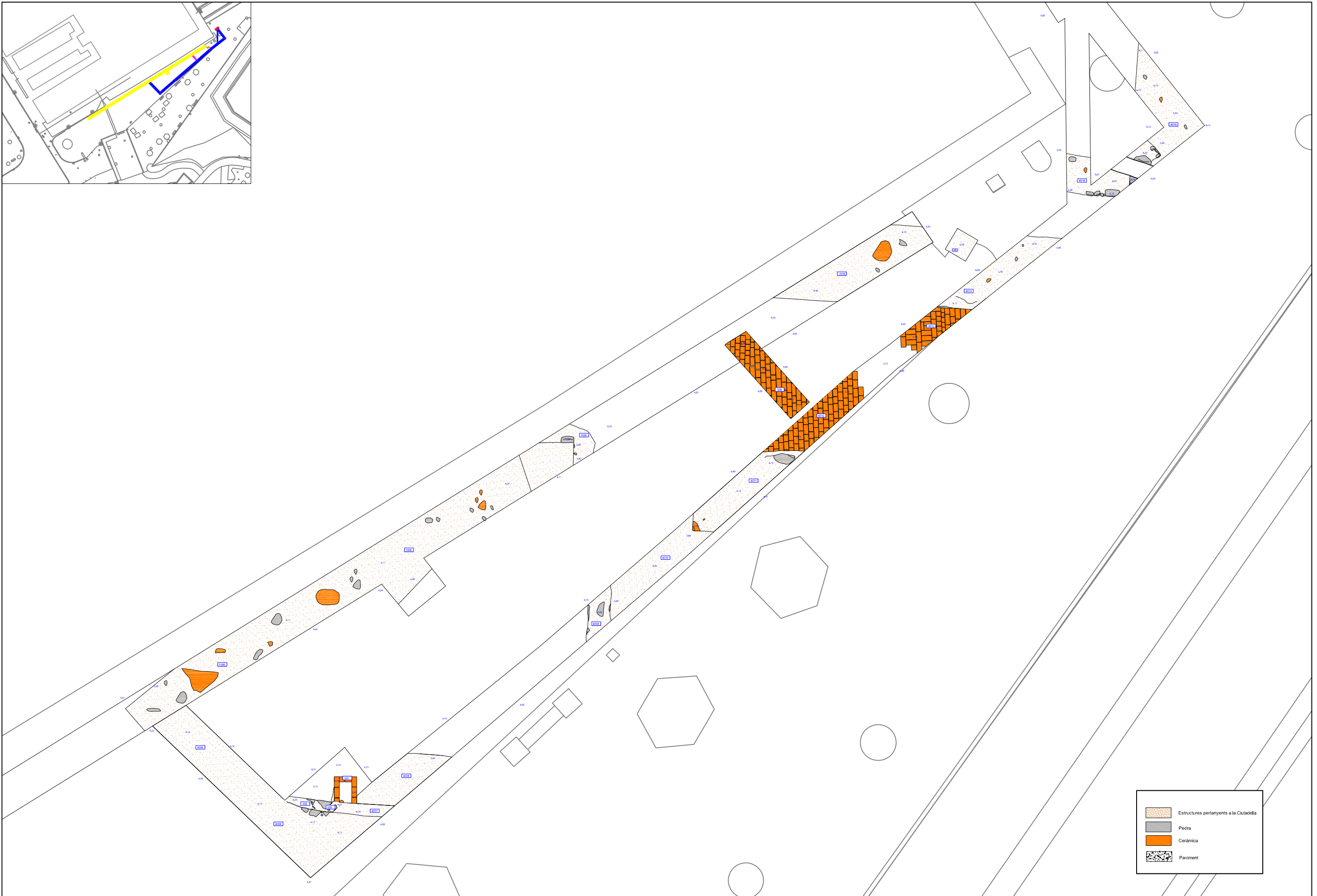
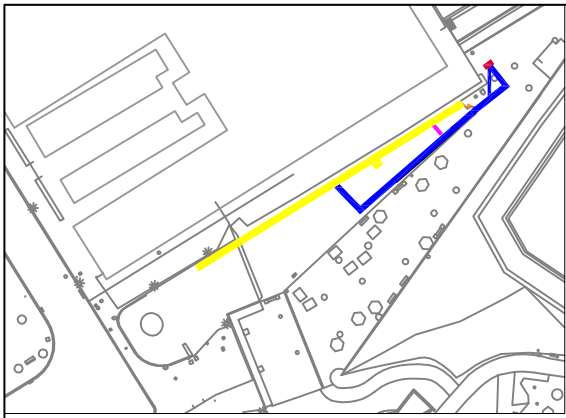
	cala 100
	cala 200
	cala 300
	cala 400
	cala 500
	cala 600
	rasa 1000
	rasa 2000
	rasa 3000
	rasa 4000
	rasa 5000
	rasa 6000
	rasa 7000

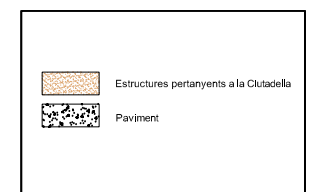
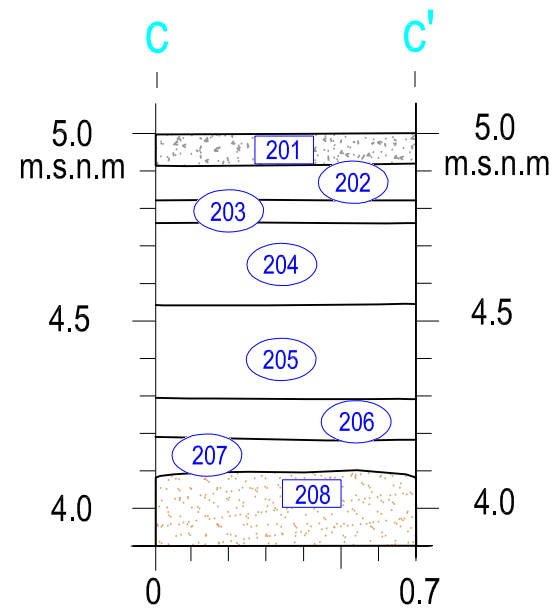
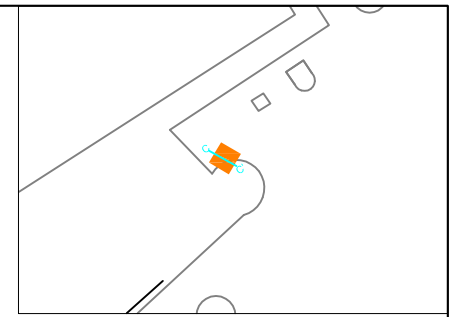

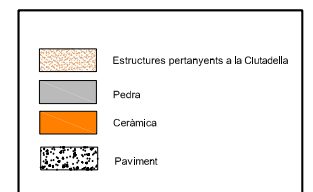
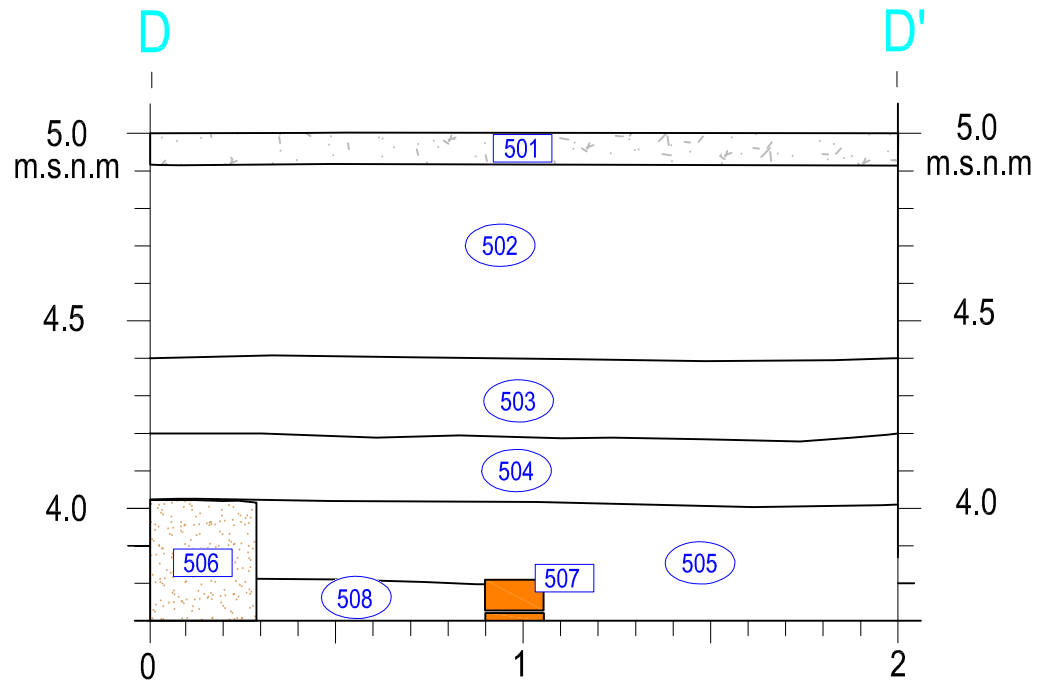
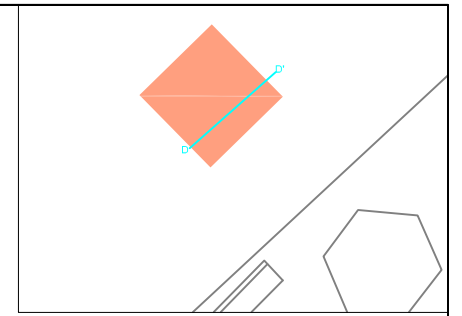
	Estructures pertanyents a la Ciutadella
	Pedra
	Ceràmica

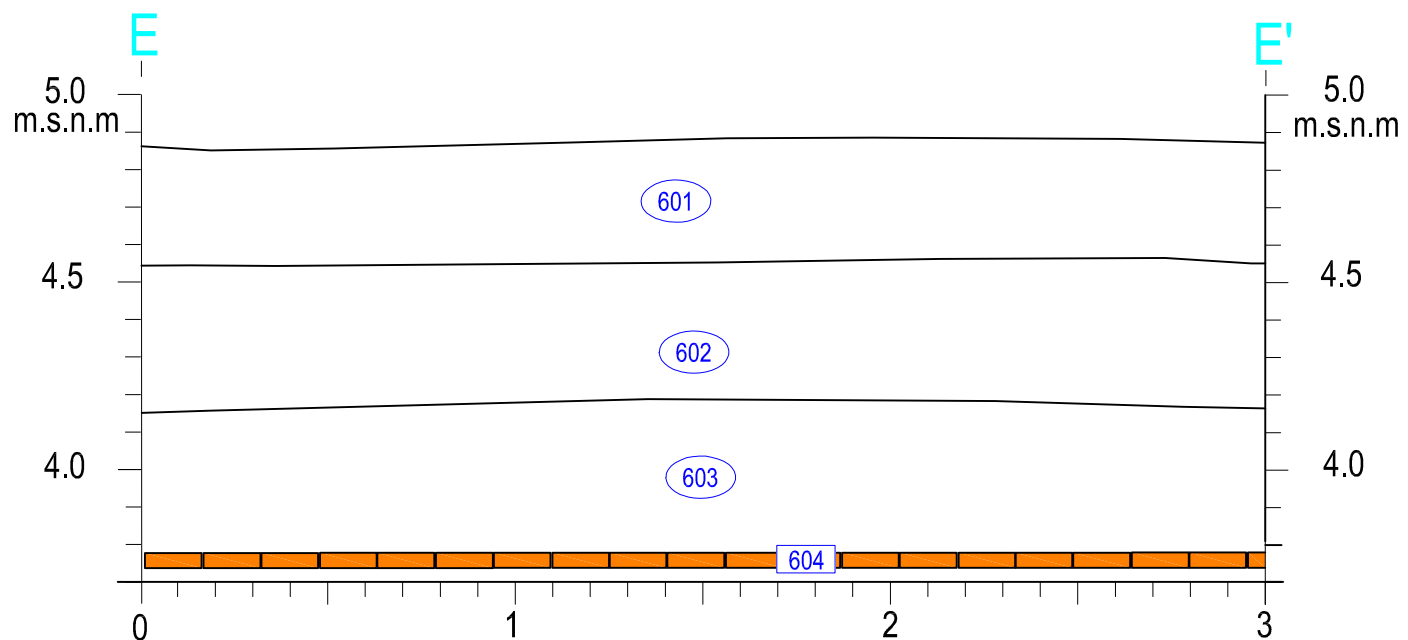
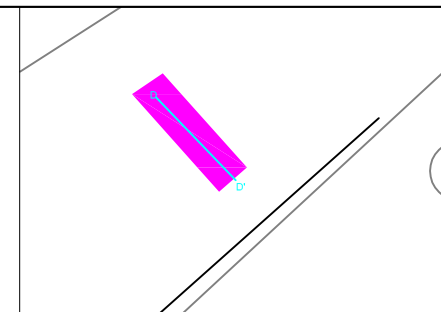

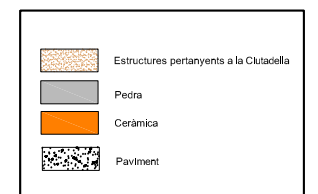
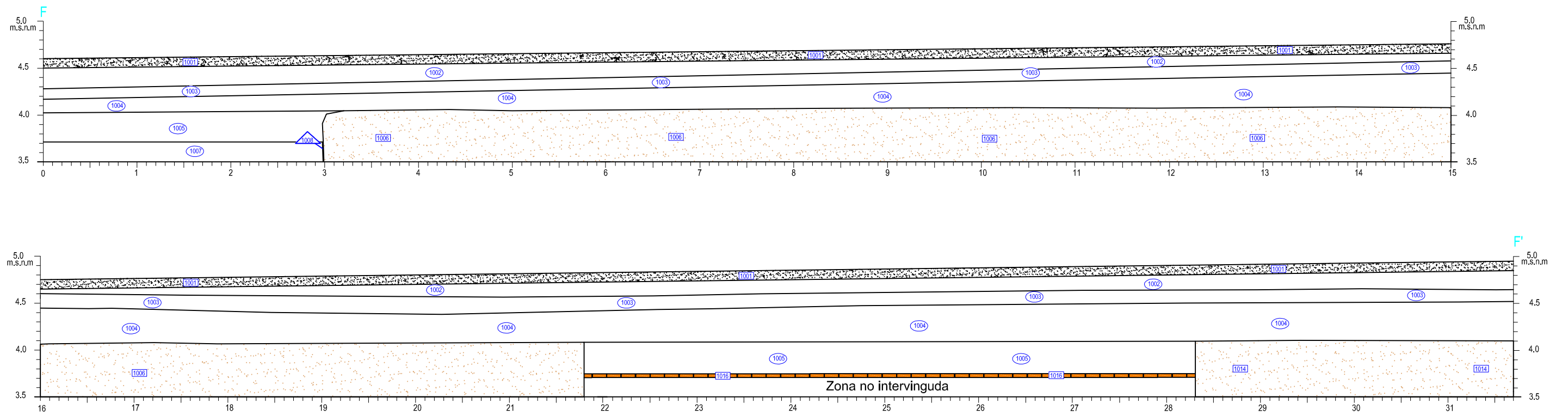
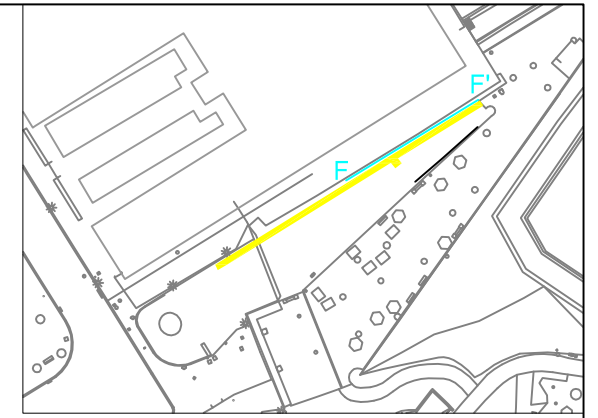
	Estructures pertanyents a la Ciutadella
	Pedra
	Ceràmica
	Paviment

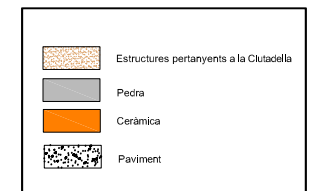
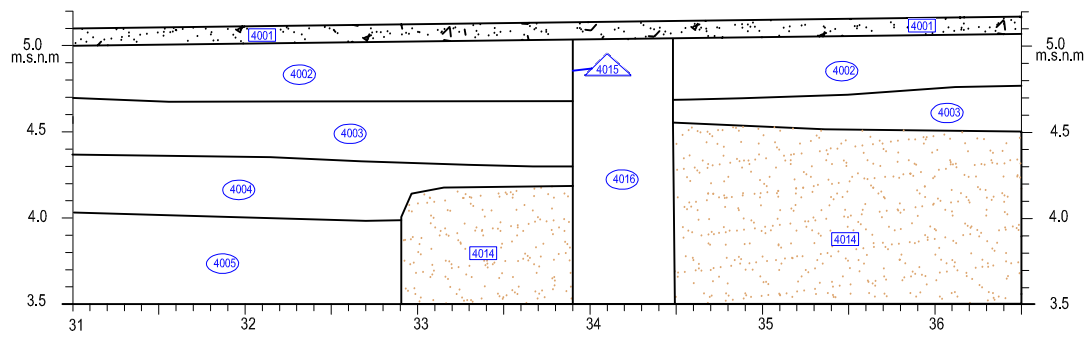
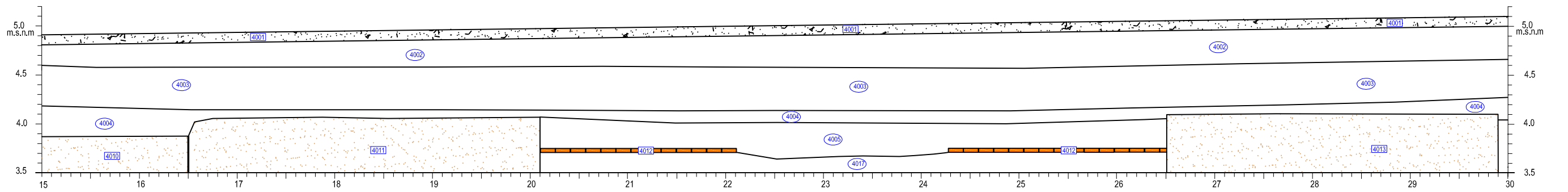
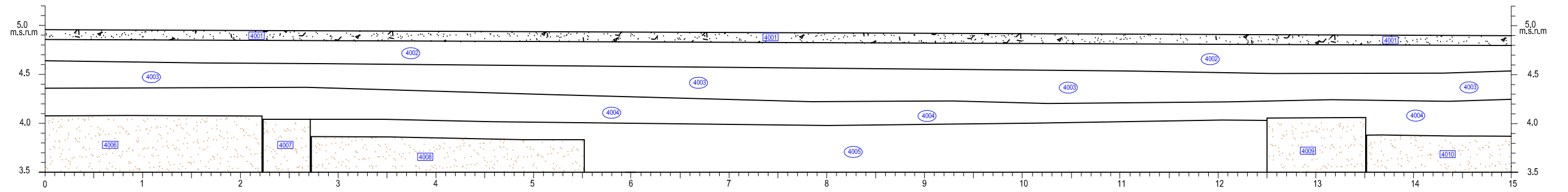
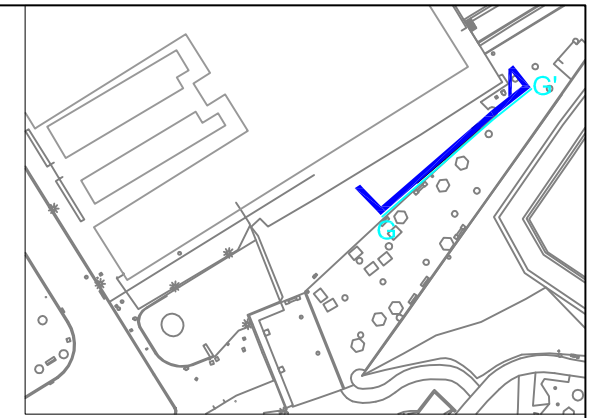

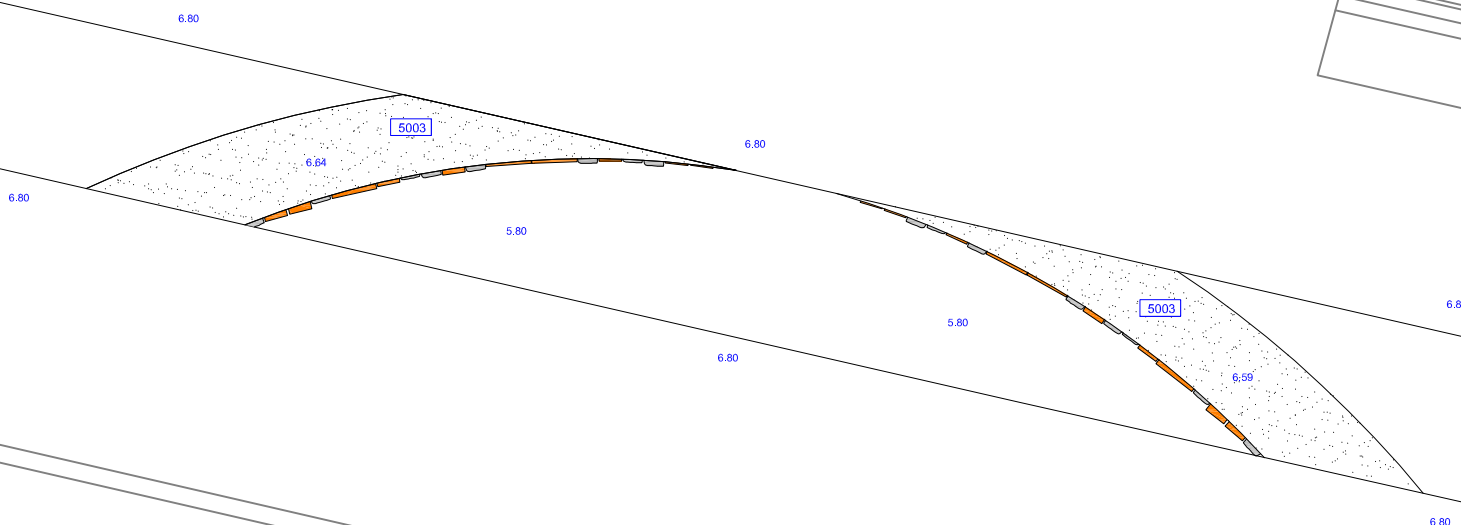
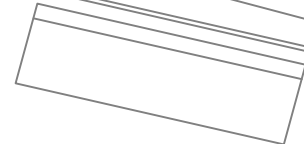
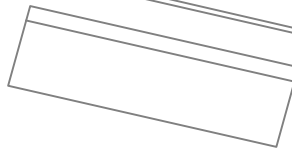
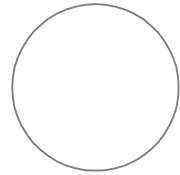
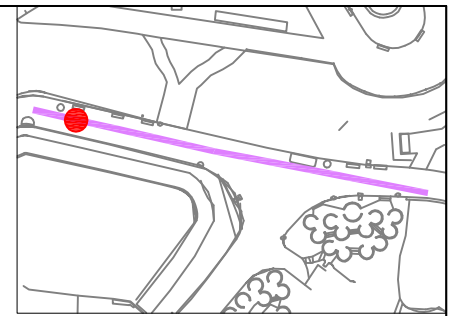

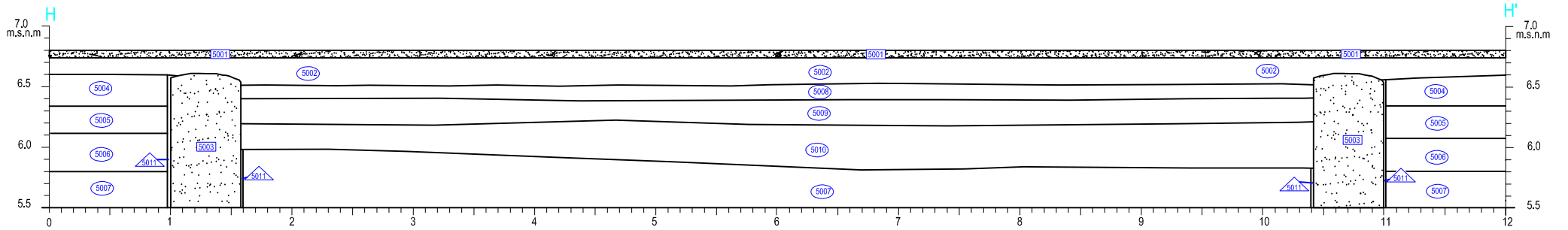
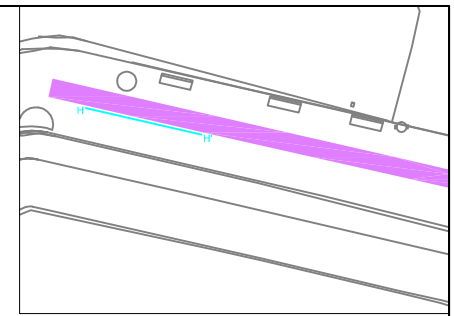
	Estructures pertanyents a la Ciutadella
	Pedra
	Ceràmica
	Paviment

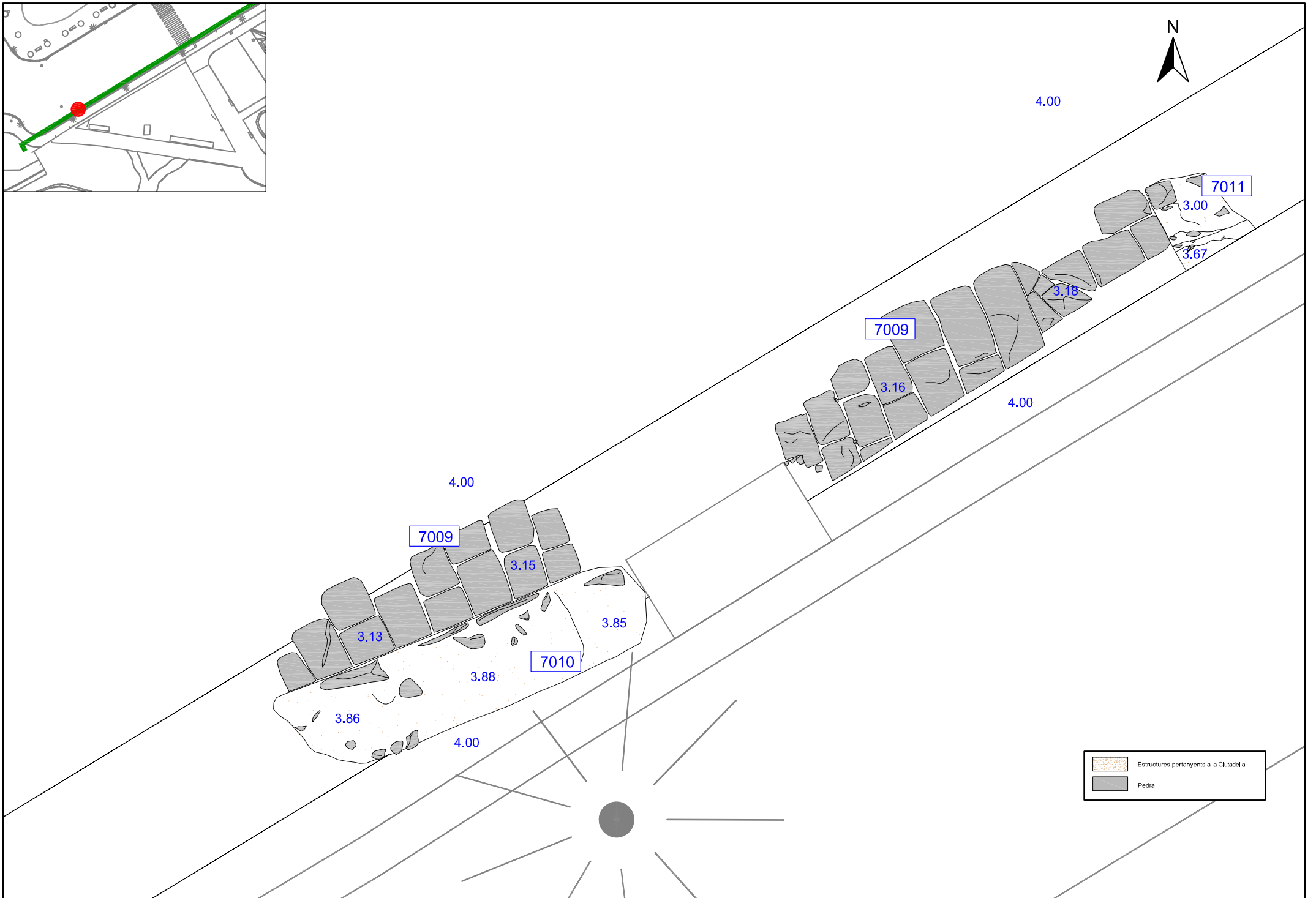
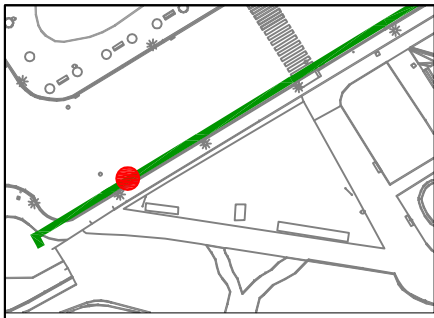

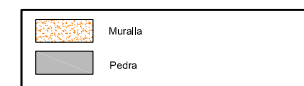
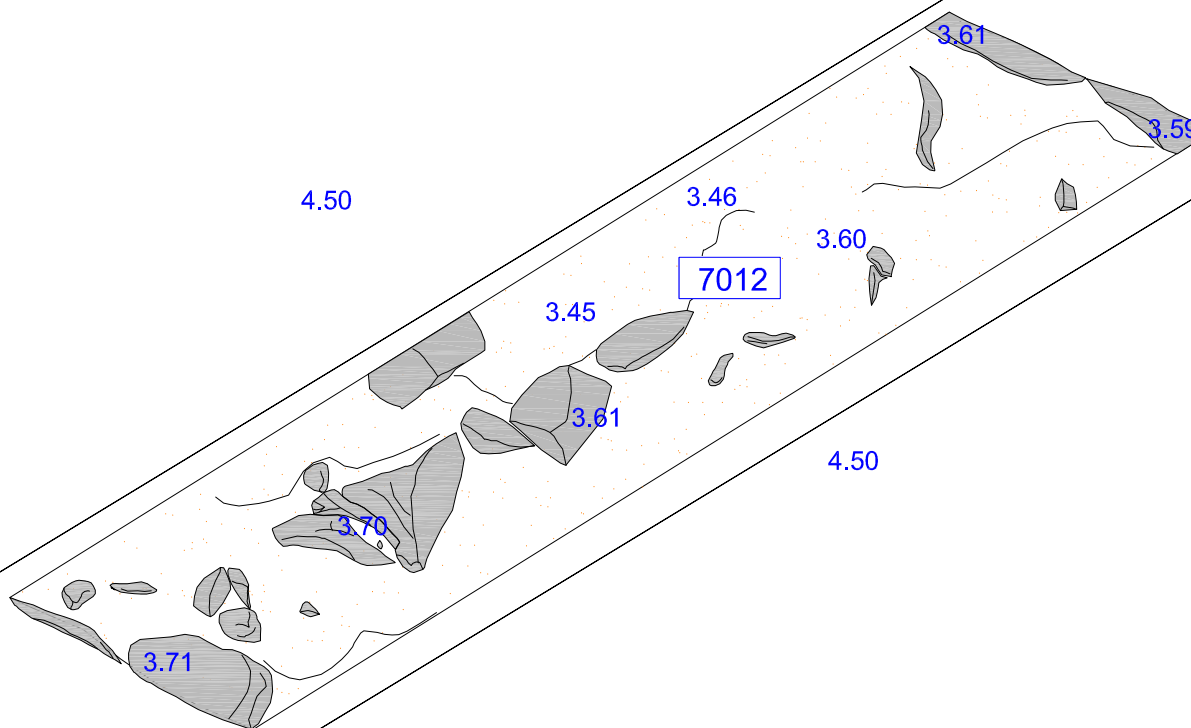
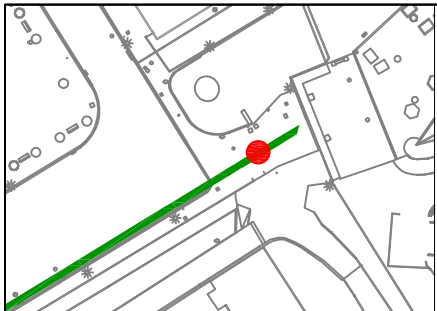

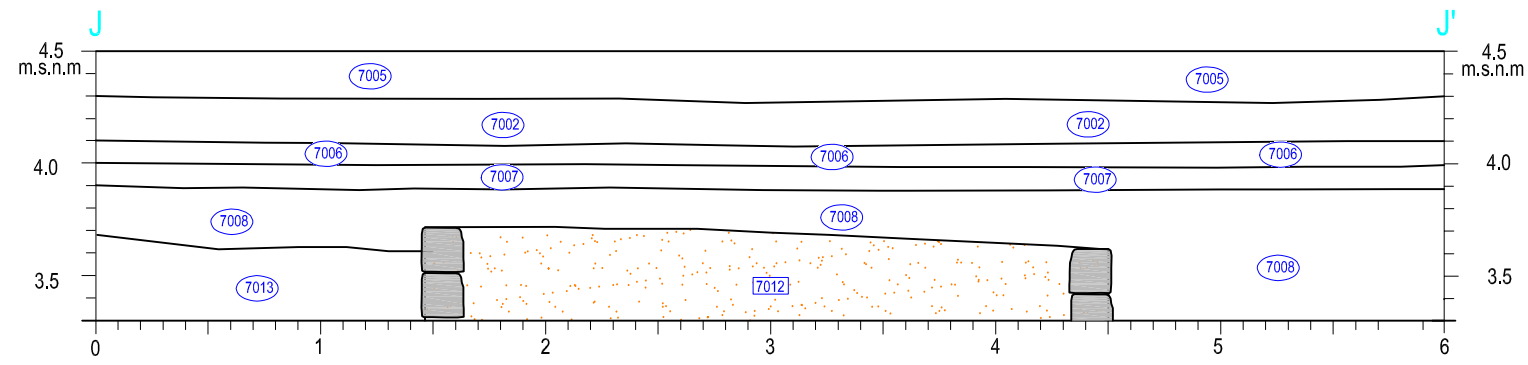
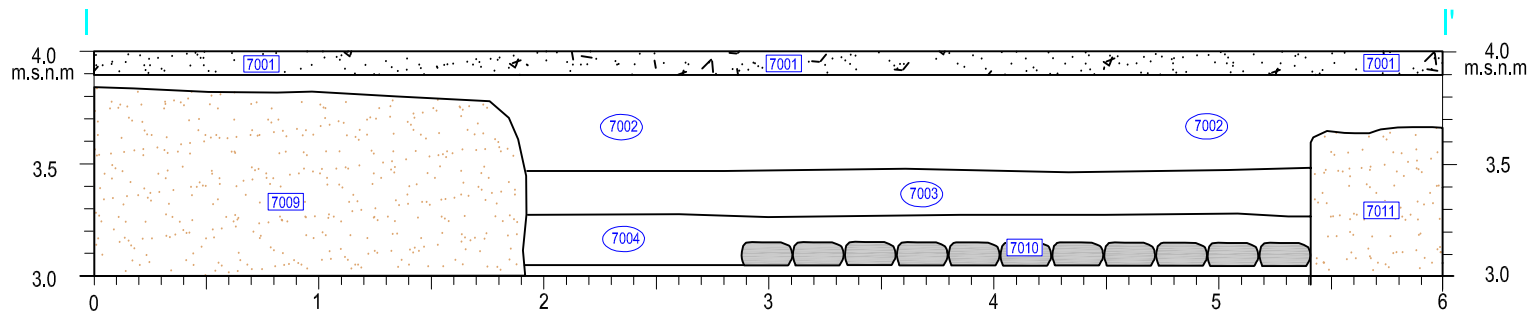
	Estructures contemporànies
	Pedra
	Ceràmica

	Estructures contemporànies
	Paviment

	Estructures pertanyents a la Ciutadella
	Pedra
	Muralla s. XVI
	Paviment

PLANO DE UNA PORCION DEL RECINTO DE LA PLAZA DE BARCELONA QUE UNE CON SU CIUDADELA Y FUERTE D' CARLOS EN QUE SE VE EL LUGAR Y DISPOSICION QUE OCUPA CON ESTAS FORTIFICACION. LA DE FUERTE PIO

EXP. 100
TE. 10010

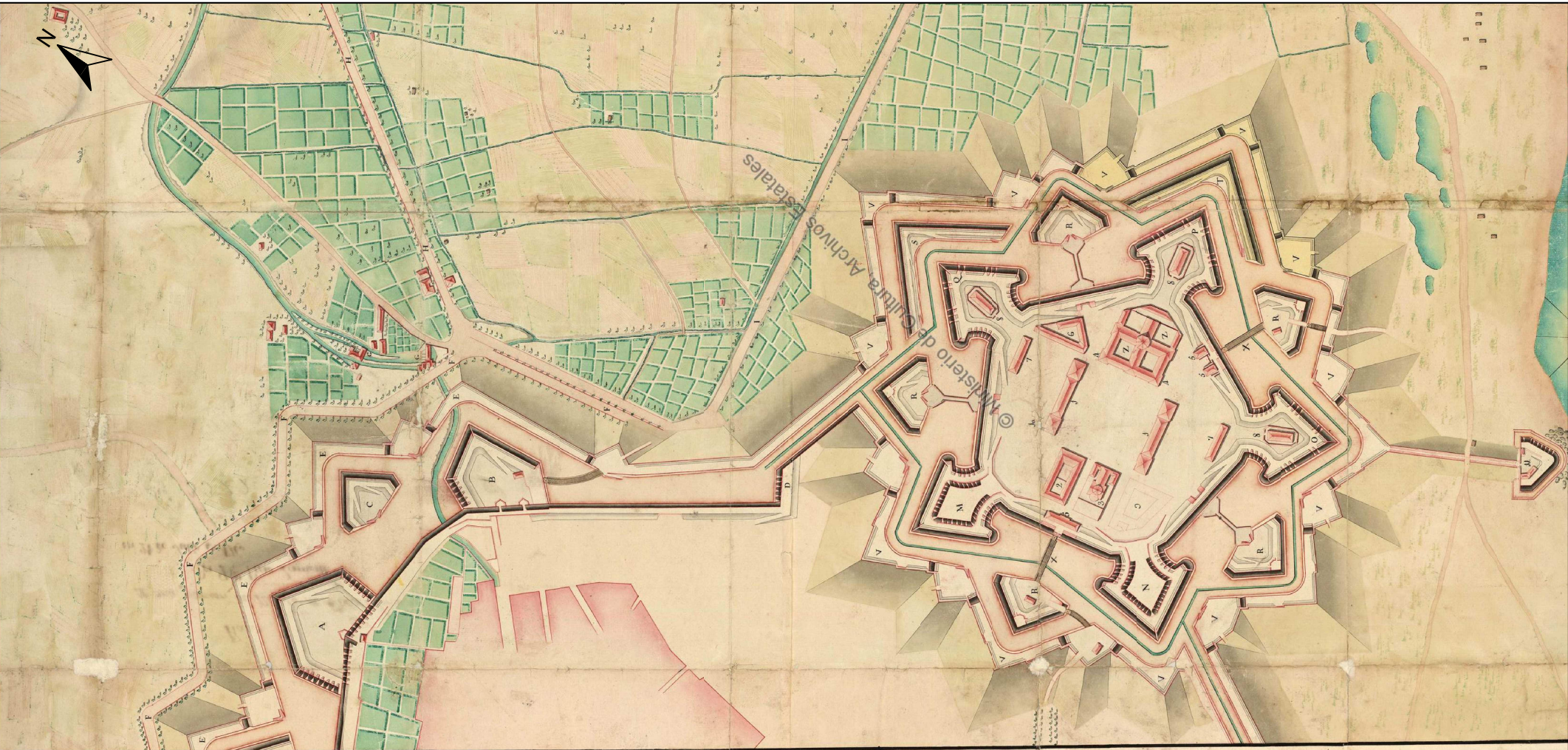
EXPLICACION

- A. Baluarte de Sta Petra.
 - B. Baluarte de la Puerta nueva.
 - C. Castellón nuevo.
 - D. Callejo Baluarte que une con la Ciudadela.
 - E. Camino cubierto recientemente construydo.
 - F. Caminos nuevos que dà vuelta à todo el Recinto de la Plaza.
 - G. Matarra del Rey.
 - H. Caminos nuevos que ad. á San Andrés.
 - I. Otro que va à la Puertita que sirve à la Escuela de Artilleria.
 - K. Puertita que sirve para la cañada Escuela.
 - L. Espaldera ó Balanca.
- M. Baluarte del Rey con sus Cavallos.
N. El de la Puerta còhon.
O. El de Sta Fernando.
P. El de Sta Philippine.
Q. El del Puente de San Juan.
R. Castellón.
S. Contraguaita que se construye.
T. Contraguaita proyectada.
V. Camino cubierto y Plaza de Armas.
X. Puerticos que deben edificarse.
Z. Arsenal.

J. Pedoneros para Oficiales y Soldados para la tropa.
K. Casa que deve servir para el Recreo.
L. Aljofarato del Almirante de Rey, y Aljofarato Mayor.
M. Plano de Aljofarato.
N. Oficina para Almirante y Almirante que sirve hoy de Aljofarato para el Recreo.
O. Almacenes de Diversos à prueba de Bomba.
P. Almacenes de Pólvora también à prueba.
Q. Edificio que deve servir para el Hospital y otra en ciementas de Torre de San Juan.
R. Fuerte Sta Catalina.
S. Fuerte Pio. Era Fortificacion era situada en una altura inmediata del Arseno de Barcelona. Era ciegos y guarnecida con artilleria de 24 cañones y 24 cañones. Era de gran capacidad y se han hecho à la Plaza los Defensores la han provisto de agua y comida. En los años de 18 y 19 tenian una Puertita de Tierra con quatro Cañones que servian para un regularidad, servian para providencia para recabar y recoger los Aljofaros y para descubrir algunos puntos y Aljofaros que cruzan el terreno.

En el año de 19 no estando aun acabada ni con todas las defensas correspondientes la Ciudadela acabaron algunos puntos que serian necesarios, y haciendo reflexion à la importancia y mucha utilidad, conculca de solo por independiente más fácil, pronto y menos ocioso el modo de construir el Fuerte Pio, principio en el Mar, y concluido el mismo año tenia la altura en Puertita, de quince en profundidad, los Cañones y Caminos cubiertos con sus propios tapados opul. Buenos que cubren, conculca hizo copiar, y que à no haber sido el acabamiento concluido, según todo Regla à Milán, se hubieran con todo refrendado el terreno lo que fuera suficiente para mantenerse à lo menos con el Cuerpo del Almirante del Principo, con quin hay esta gran alca de del Puerto. Era grande y era capaz y era que el del Baluarte de la Puerta nueva de Aljofarato.
En la Puertita de este edificio, por lo que corresponde a la Puertita hay gran utilidad para que sea murada y por ende ocupante à poco costo se legaron en un muro, pero el trabajo de la Aljofarato que es el oficio principal, es el de San Juan y Pedro. que ocupan à algun costado que aumentará la larga del terreno por donde se debe proporcionar para sus tiempos de los Capitanes de la Ciudadela. Y aunque se mandara ponerse por donde en los fondos que hace el Aljofarato, sería natural que los Oficiales recibieran el pago. El terreno de Aljofarato cubren que se han calculado para evocar vale à Dize mil que regulaban à tres mil. Cuarenta y quatro mil de Aljofarato la Aljofarato comprendido el mayor todo transporte, así como en todo Mayor de Oficinas, guarnecida y todo mil Baluarte. Era hacia de Villan Aljofarato y Aljofarato y visto mil ocho mil y tres estancados.

Barcelona 24 de Julio de 1760.
Pedro de Villarreal, Comandante

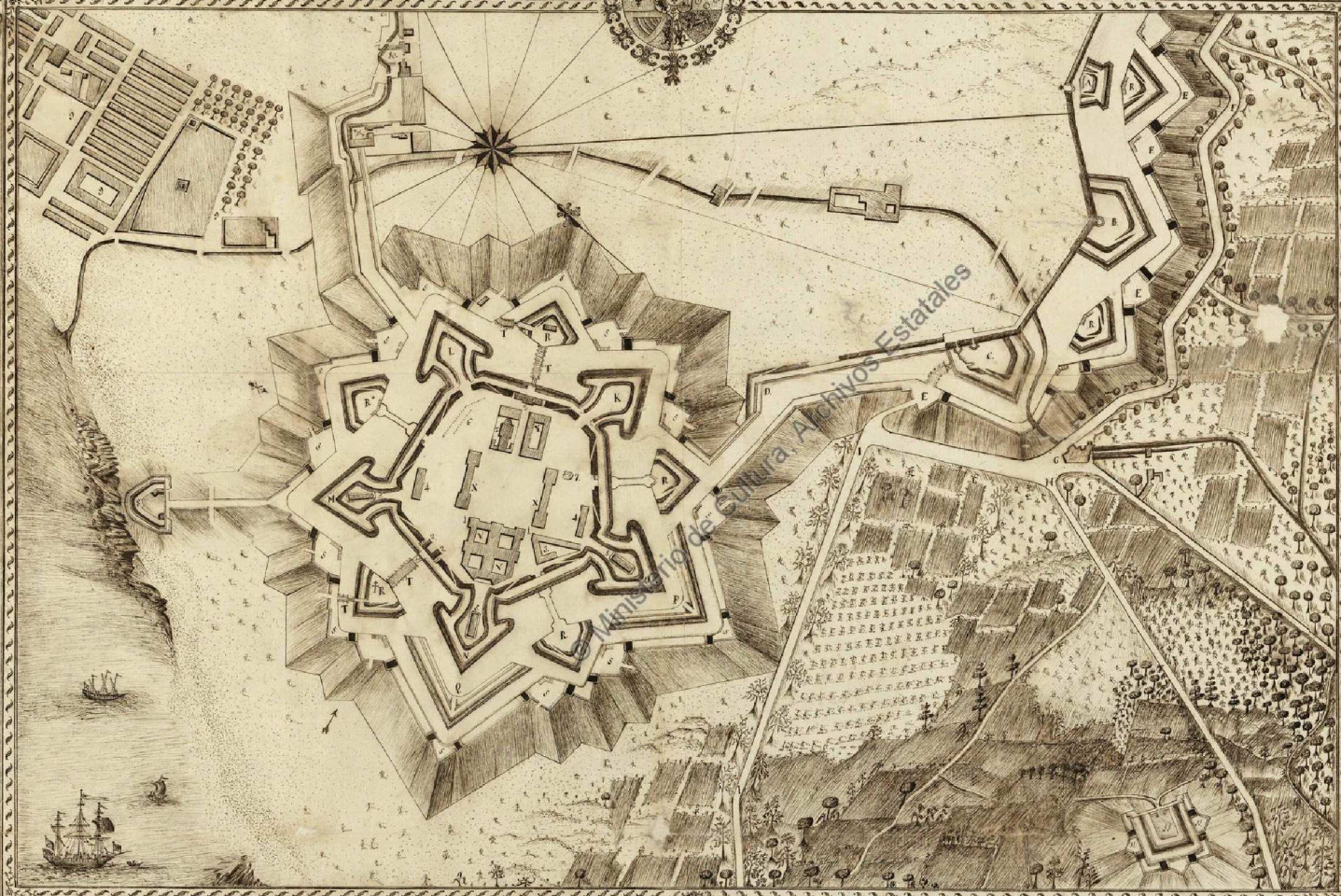

PLANO DE LA CIUDA i SU UNION CON EL RECINTO DE LA I DISPOSICION QUE CON ESTA OCUPA EL

DEL ADE BARCELONA PLAZA EN EL QUE SE VE EL LUGAR FUERTE PLOI FUERTE SAN CARLOS

Explicacion.

- A Plaza nueva, para el comercio de la Plaza de S. Angulo antiguo.
 - B Plaza de S. Maria.
 - C Plaza de S. Maria nueva.
 - D Plaza de S. Maria que fue con la Plaza de S. Maria.
 - E Camino Cubierto mercaderia con plaza.
 - F Camino nuevo que va a la Plaza.
 - G Camino del Rey.
 - H Camino nuevo que va a S. Pedro.
 - I Plaza que va a S. Pedro que viene a la Plaza de S. Pedro.
 - K Plaza de S. Rey con un Cavalero.
 - L Plaza de S. Reyna.
 - M Plaza de S. Fernando.
 - N Plaza de S. Juan.
 - O Plaza de S. Antonio y S. Antonio.
 - P Plaza de S. Antonio.
 - Q Plaza de S. Antonio.
 - R Plaza de S. Antonio.
 - S Plaza de S. Antonio.
 - T Plaza de S. Antonio.
 - V Plaza de S. Antonio.
 - X Plaza de S. Antonio.
 - Y Plaza de S. Antonio.
 - Z Plaza de S. Antonio.
 - 1. Plaza de S. Antonio.
 - 2. Plaza de S. Antonio.
 - 3. Plaza de S. Antonio.
 - 4. Plaza de S. Antonio.
 - 5. Plaza de S. Antonio.
 - 6. Plaza de S. Antonio.
 - 7. Plaza de S. Antonio.
 - 8. Plaza de S. Antonio.
 - 9. Plaza de S. Antonio.
 - 10. Plaza de S. Antonio.
 - 11. Plaza de S. Antonio.
- En una plaza de S. Pedro el edificio de la Plaza de S. Pedro que fue con la Plaza de S. Pedro. En las plazas que se han hecho a la Plaza, las personas que han procurado ocupar y vender. En los años de S. Pedro y S. Antonio una biblioteca de S. Pedro y S. Antonio que no se encuentran en noche por la Exposicion de S. Pedro.

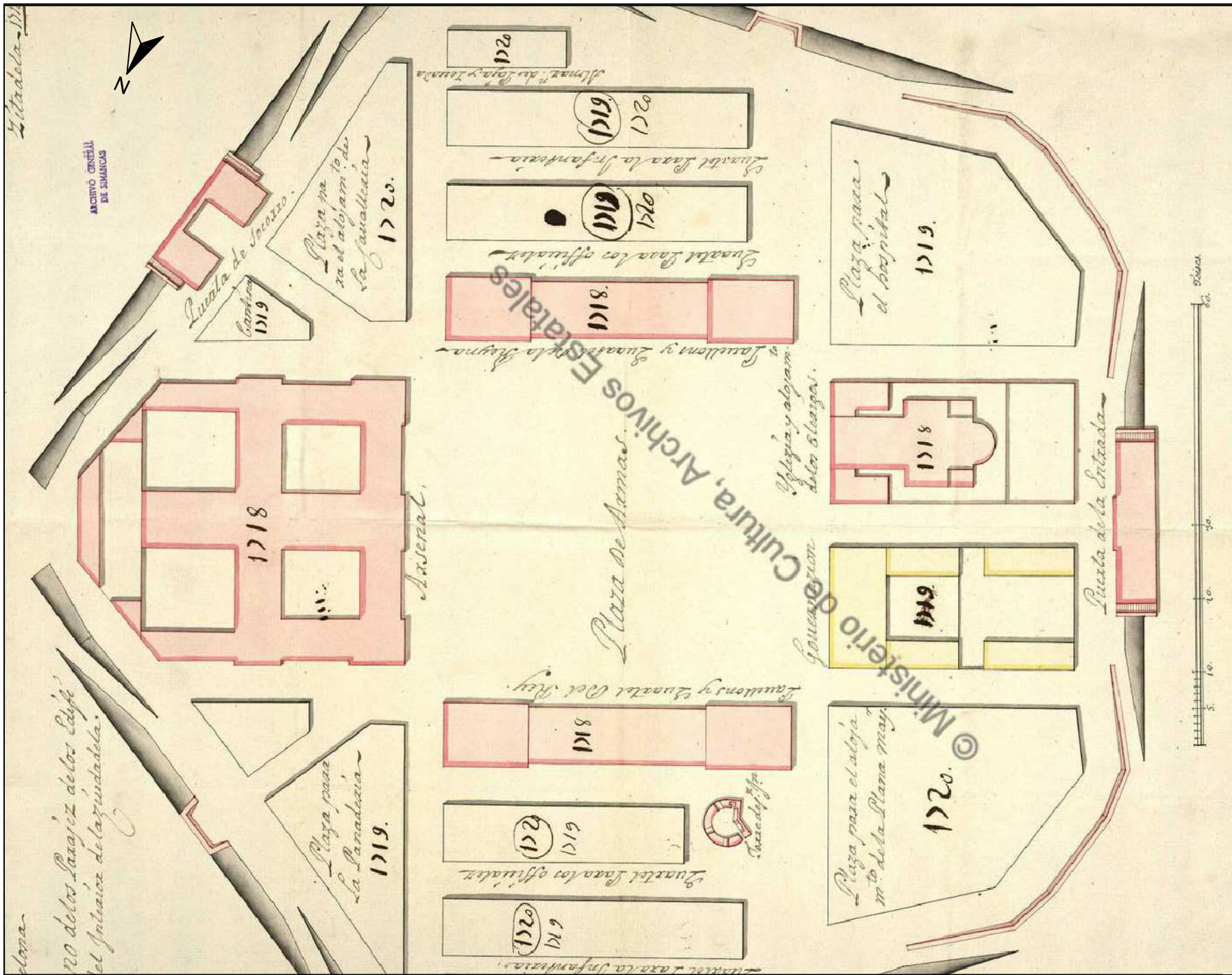

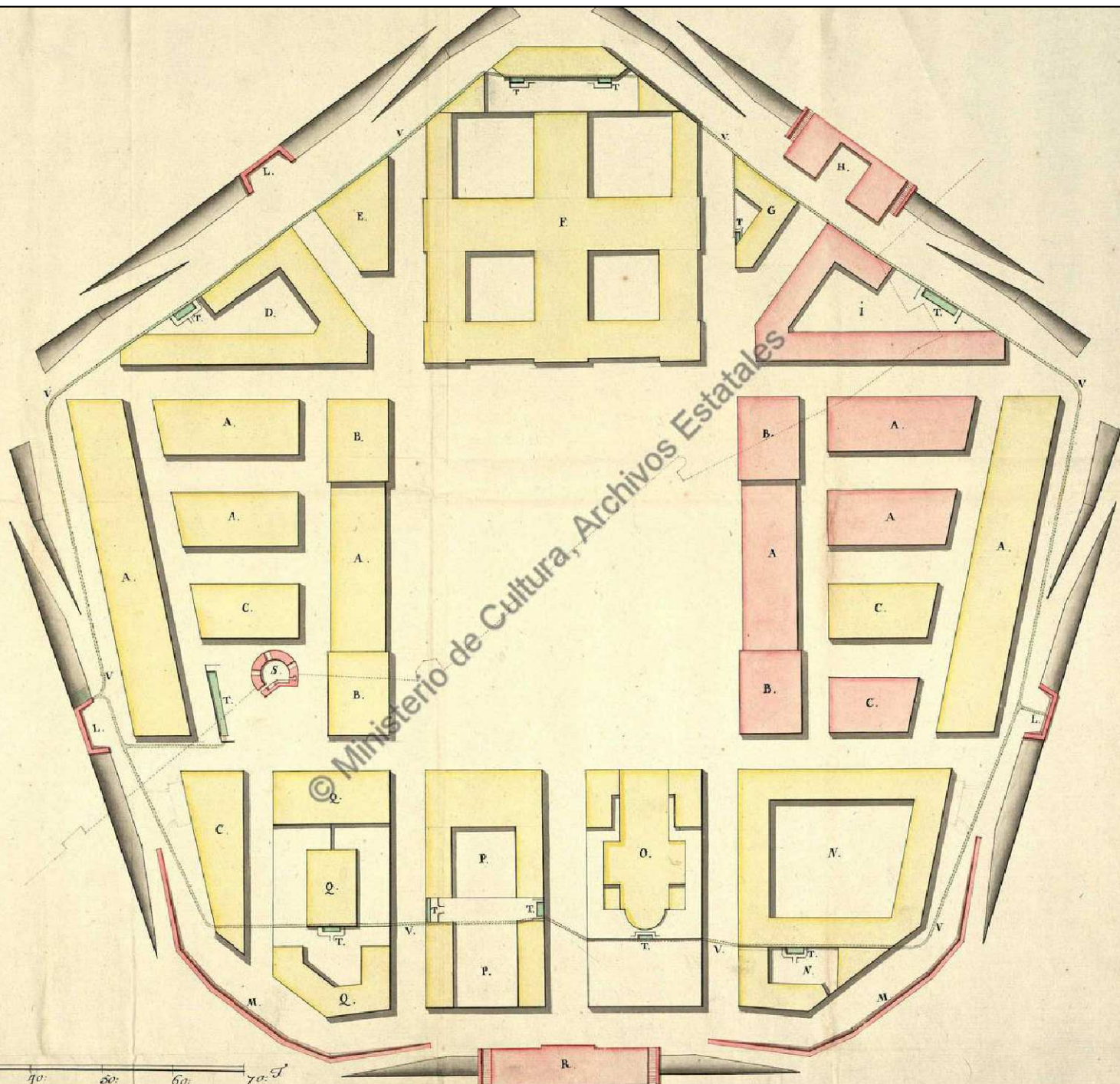
De ser accionada, parece de las al-
corno cubierto para su equidad. Deo-
puedo. Una plaza de S. Pedro por el
trading y algunas de algunas y de-
cubir algunos miles de S. Pedro y
construccion.

En el año de 17 no cuando una ac-
hada en contraria las defensas como
puederlas la Ciudadela, en accion
algunos veces que estaban con pro-
caucionos y fueran reflexion a la
exposicion y fuerza de la plaza.
Da a tubo por el aumento, mas se
el precio y menos cubierto el medio
se construya el fuerte de S. Pedro.
se en S. Pedro, en el año de 17
mismo año toma la Ciudadela en
barricada. Por que a perfeccion
de las defensas, en el año de 17
se hizo un plano de S. Pedro y S. Antonio
hizo algunos, que a no haber si-
do el acontecimiento mencionado, según
de la plaza de S. Pedro y S. Antonio
de S. Pedro y S. Antonio, se construyeron
para S. Pedro y S. Antonio lo mismo
en S. Pedro y S. Antonio. En el año de 17
fueron algunos de S. Pedro y S. Antonio
del año de 17 y S. Antonio.
La demolicion de este edificio por lo
necesario a las defensas, por lo
muy facil, por que era muy grande y por
consecuencia a poco de ser logrado en
una, pero a riesgo de la necesidad que
se a S. Pedro y S. Antonio, se construyeron
pedregos y ocasionada alguna parte, que
necesaria la plaza de S. Pedro y S. Antonio,
lo mas proporcionado para las defensas
de las defensas y la Ciudadela, y muy
se construiron por las partes en los
años que ha S. Pedro y S. Antonio
que en S. Pedro y S. Antonio el pago de
quien el numero de S. Pedro y S. Antonio
que se ha calculado y se han de con-
star entre a S. Pedro y S. Antonio. En
en S. Pedro y S. Antonio. En S. Pedro y S. Antonio.
de S. Pedro y S. Antonio. En S. Pedro y S. Antonio.
de S. Pedro y S. Antonio. En S. Pedro y S. Antonio.

Yo Juan D. Almona, Comisario
Ayudante de Campo de S. Pedro y S. Antonio,
Comandante de las Compañias de S. Pedro y S. Antonio,
y de S. Pedro y S. Antonio, en S. Pedro y S. Antonio.
En S. Pedro y S. Antonio. En S. Pedro y S. Antonio.
En S. Pedro y S. Antonio. En S. Pedro y S. Antonio.

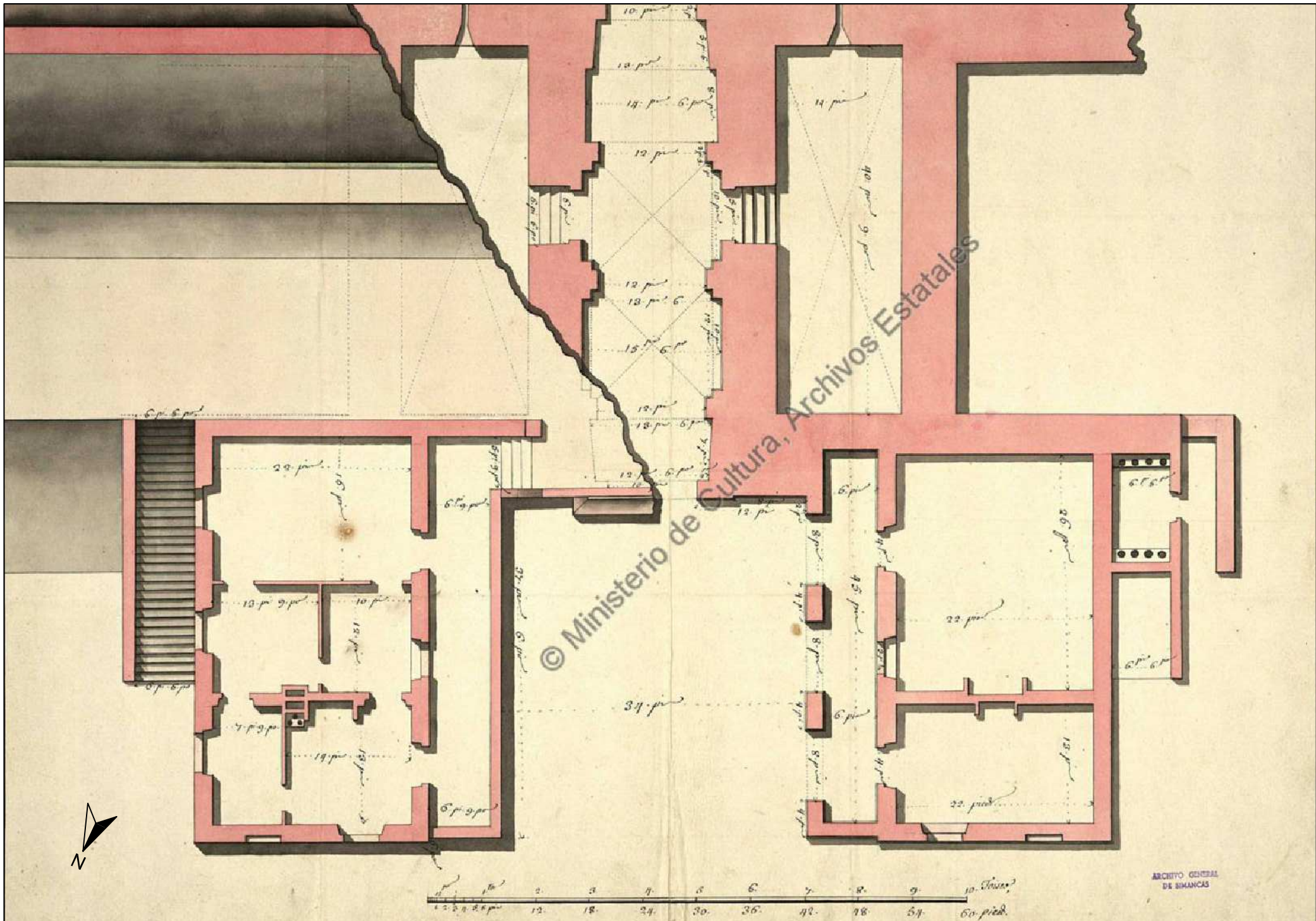

ARCHIVO GENERAL
DE SIMANCAS

Largo de la Lavandería

Largo del Arsenal

Largo del cuartel de la Cuallería, proyectado

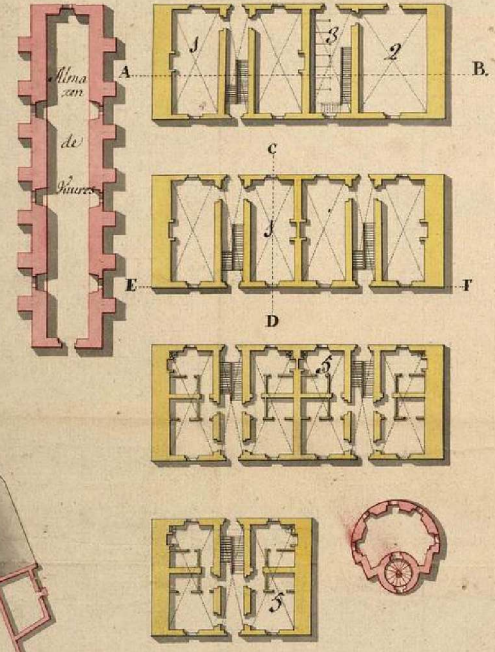

Planos y Perfiles de los Cuarteles á Nueva.

De Bomba para ser construydos a la R. Ciudadela de Barcelona, puestos y Arreglados a los Lugares destinados, para los Referredos.

Explicación.

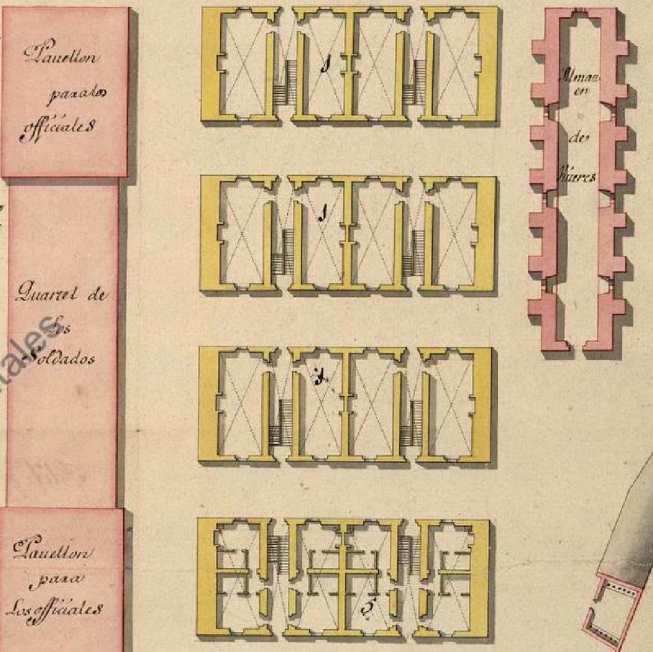
1. Cuarteles para el Logamiento de los soldados á 30. Camas por cada un Quarto, en el qual podran estar 30. hombres.
2. Lugar Designado para poner un molino ó Lavna, el qual sera compuesto de 4. Ruedas ó piedras para Moler trigo.
3. Cuallerías para poner las Mulass.
4. Pochadas encima, para poner laiga ó lana ó otra cosa de fiúres.
5. Cinco Cuerpos de quarteles apuerta de Bomba para el Logam. de los oficiales, con sus alcoras, cocinas y otras comodidades.

Quartel para los oficiales

Quartel de los Soldados

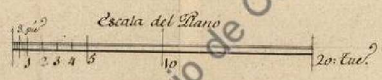
Quartel para los oficiales

Quartel para los oficiales

Quartel de los Soldados

Quartel para los oficiales

Largo del estado Mayor proyectado

Casa del Governador

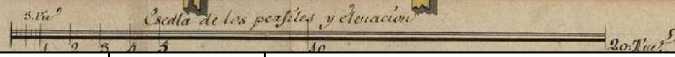
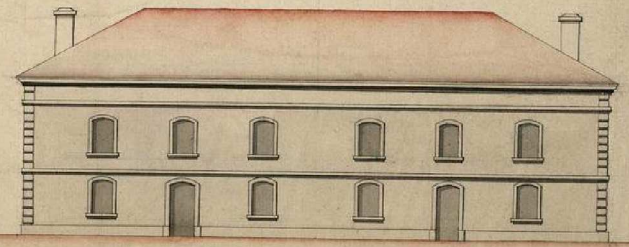
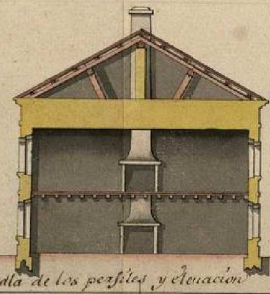
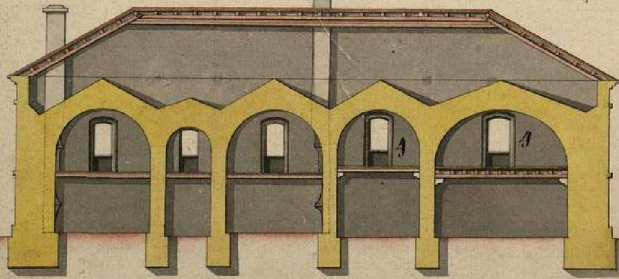
Casa de la Iglesia

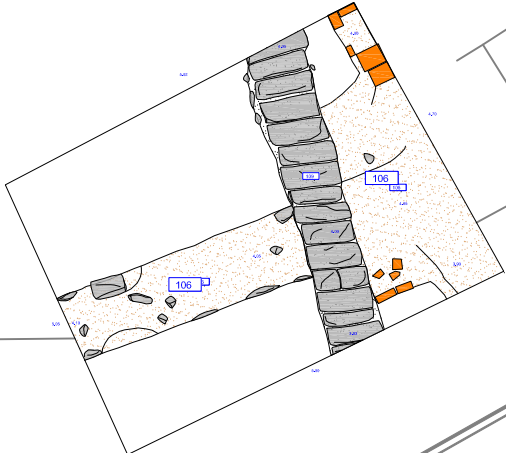
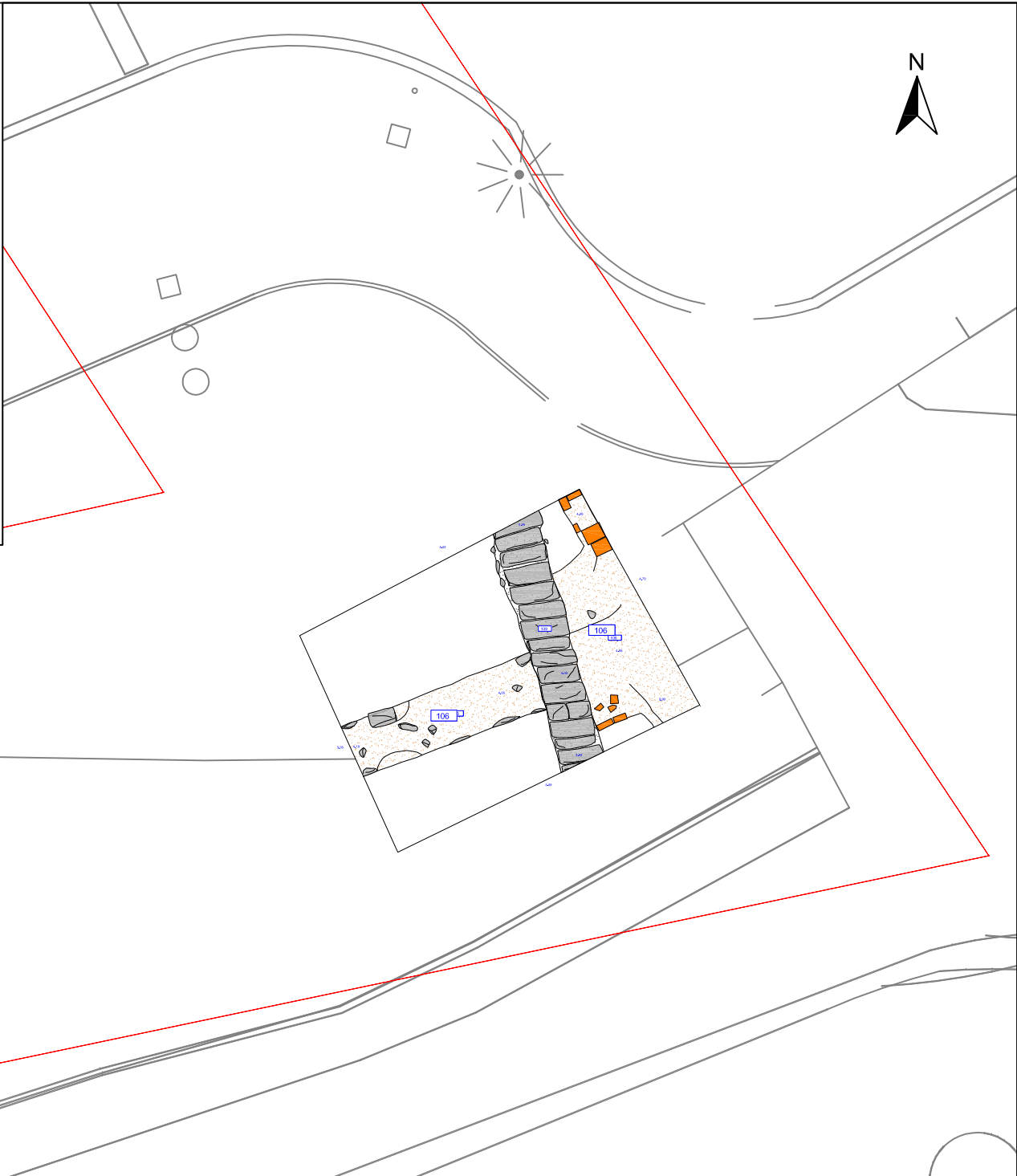
Hospital, el qual los cimientos estan hechos.

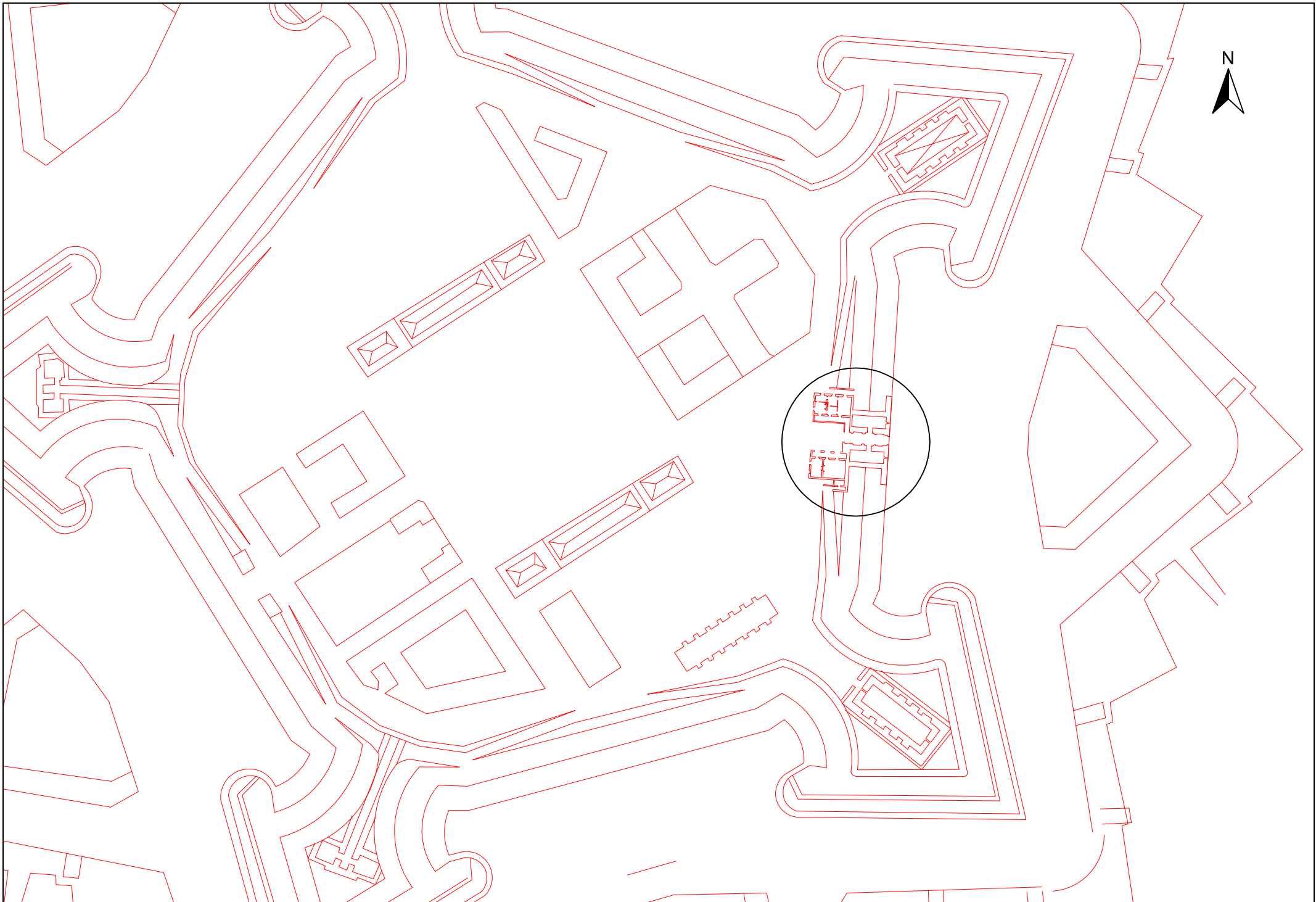
Perfil cortado en Largo el qual muestra la disposición de las bóvedas en sus quarteles. Según la línea puntuada. A. B.

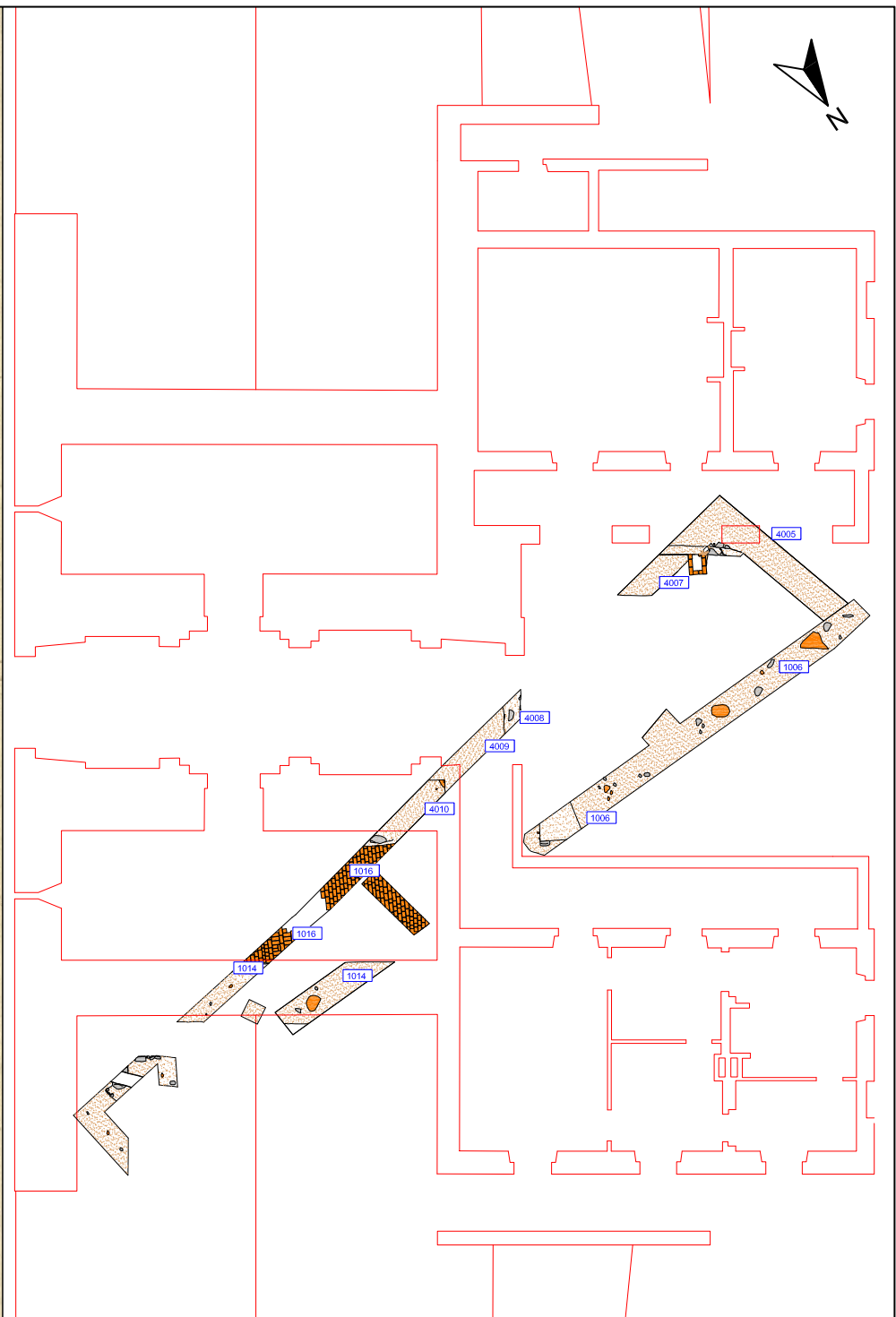
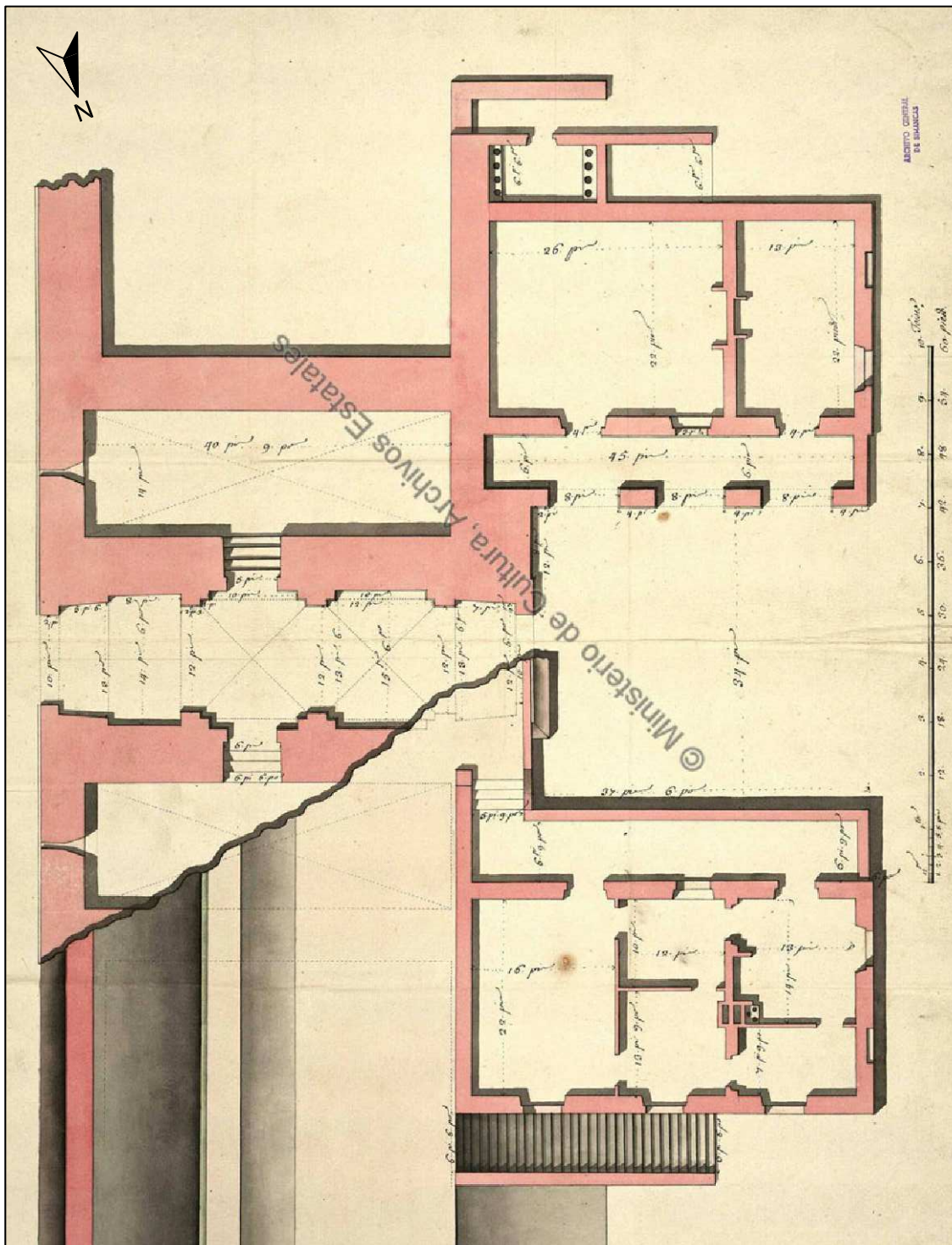
Perfil cortado en lo ancho según la línea. C. D.

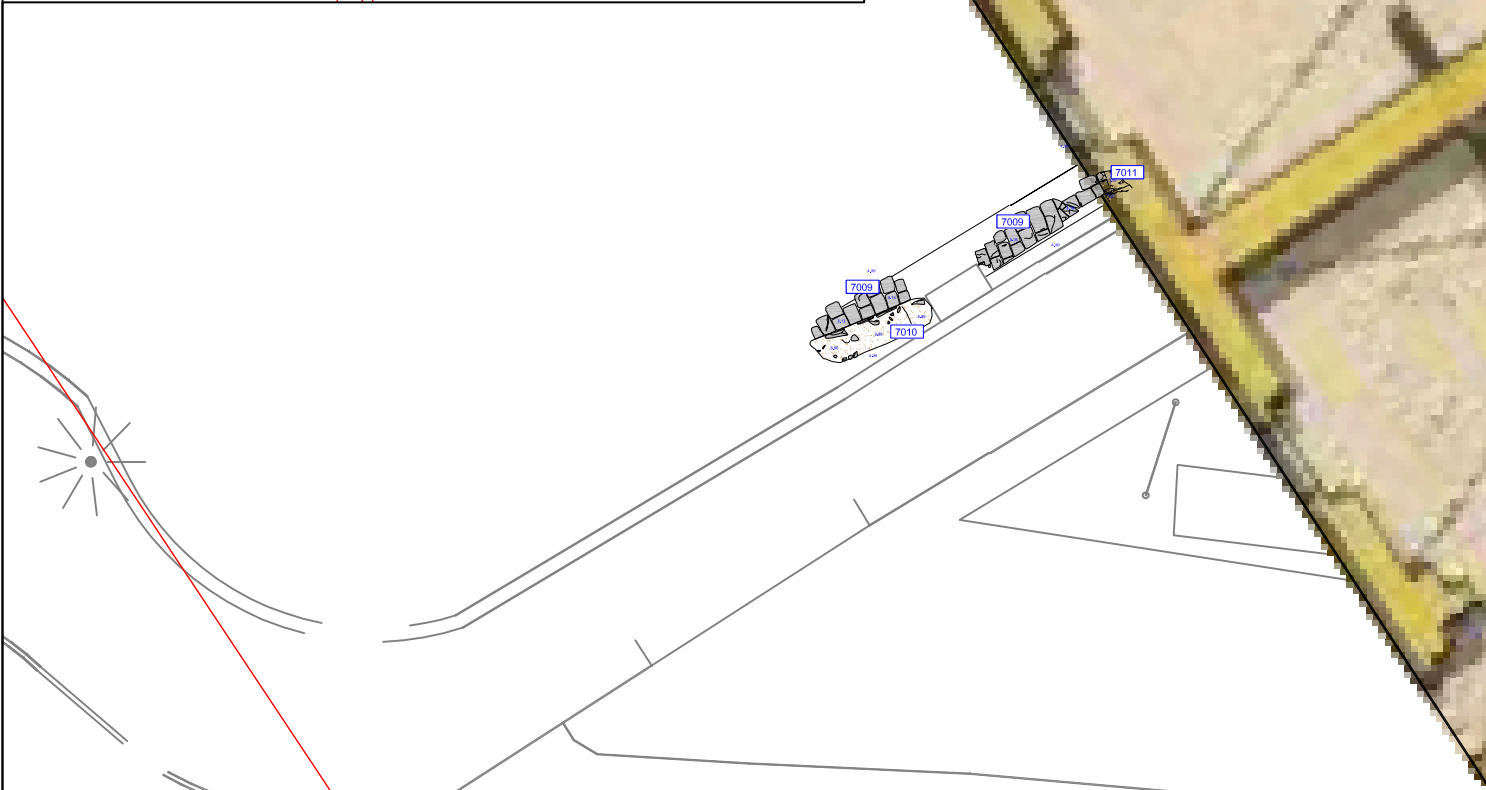
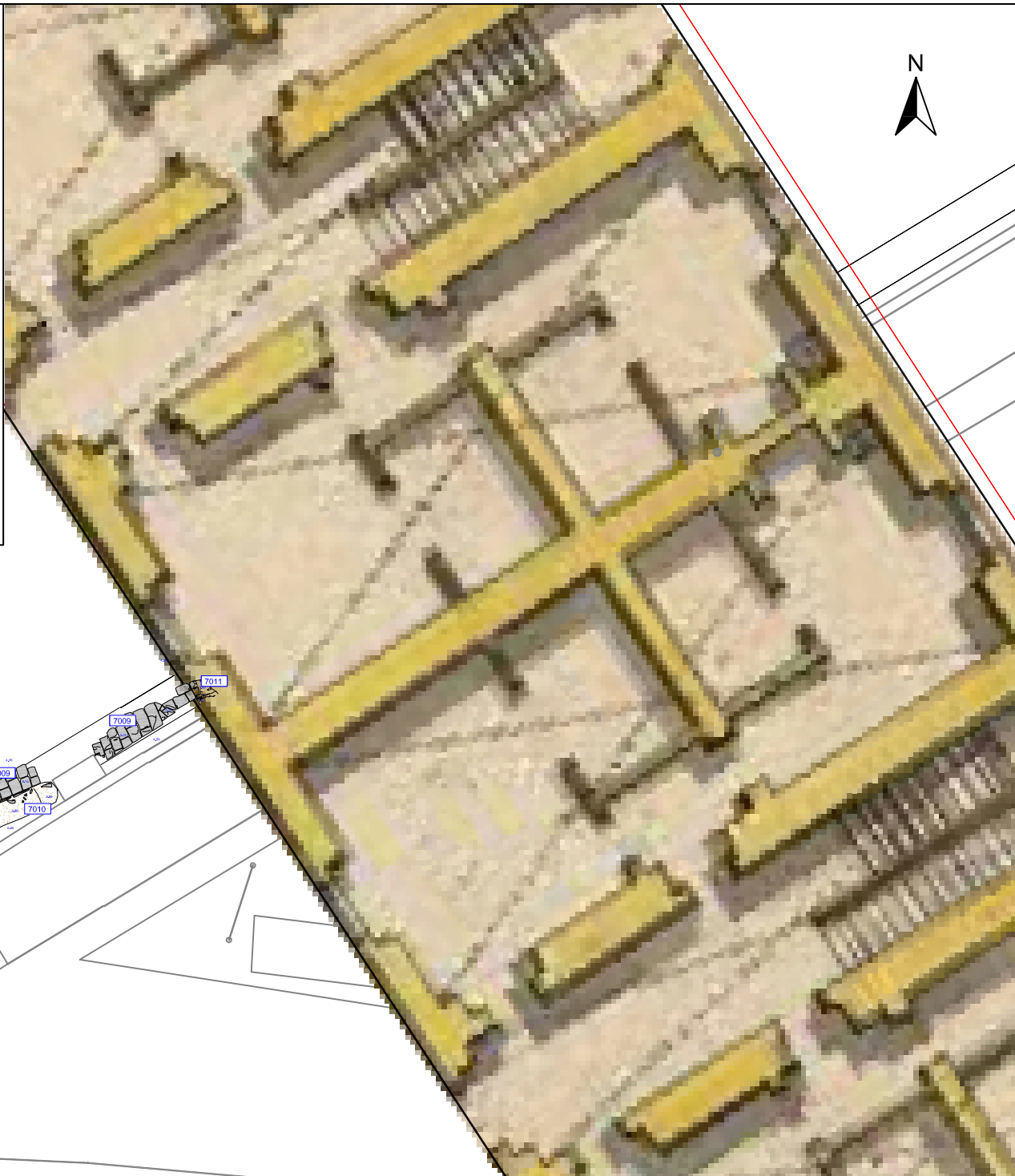
Fachada ó Elevación de todo el cuerpo vista según la línea puntuada. E. F.

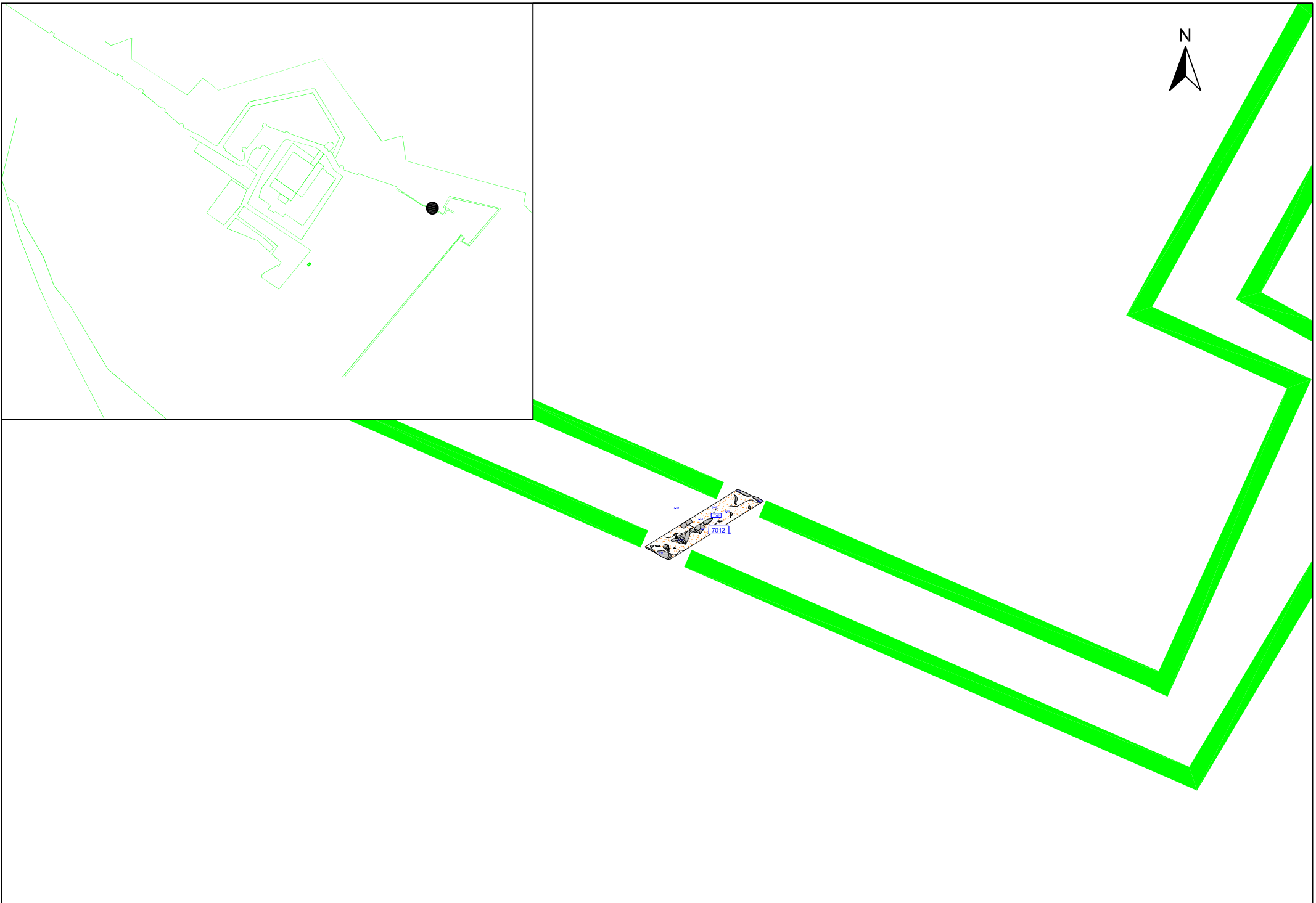

Informació referent a la planimetria original emprada en la present memòria.

Full 18

Títol: Plano de una porción del recinto de la plaza de Barcelona que une con su Ciudadela y fuerte D^{on} Carlos en que se ve el lugar y disposición que ocupa con estas fortificacio^{nes} la del Fuerte Pio.

Any: 1760

Mides originals: 109,5 x 104,6 cm

Escala original: ca. 1:1600

Ubicació: Archivo General de Simancas

Registre: MPD,02,046

Full 19

Títol: Plano de la Ciudadela de Barcelona i su Union con el Recinto de la Plaza en el que se ve el lugar i disposición que con esta ocupan el Fuerte Pio, y Fuerte San Carlos.

Any: 1795

Mides originals: 68 x 93 cm

Escala original: ?

Ubicació: Archivo General de Simancas

Registre: MPD,35,010

Full 20

Títol: Plano de los parajez del interior de la ciudadela

Any: 1718

Mides originals: 39 x 48 cm

Escala original: ca. 1:1630

Ubicació: Archivo General de Simancas

Registre: MPD,08,096

Full 21

Títol: Plan general de los edificios de la Ciudadela de Barcelona

Any: 1717

Mides originals: 59 x 45 cm

Escala original: ca. 1:1300

Ubicació: Archivo General de Simancas

Registre: MPD,08,102

Full 22

Títol: Planta de la Puerta del Socorro de la Ciudadela de Barcelona

Any: 1715

Mides originals: 58 x 45 cm

Escala original: ca. 1:80

Ubicació: Archivo General de Simancas

Registre: MPD,08,144

Full 23

Títol: Planos y perfiles de los cuarteles a prueba de boma para ser construydos a la Real Ciudadela de Barzelona, puestos y arreglados a los lugares destinados para los referides.

Any: 1717

Mides originals: 72 x 51 cm

Escala original: ca. 1:350

Ubicació: Archivo General de Simancas

Registre: MPD,10,035

Documentació fotogràfica

Fotografia núm. 1: obertura de la cala 100

Fotografia núm. 2: obertura de la cala 100

Fotografia núm. 3: claveguera UE 109

Fotografia núm. 4: interior de la claveguera UE 109

Fotografia núm. 5: desmuntatge parcial de la UE 109

Fotografia núm. 6: aparició de la UE 106

Fotografia núm. 7: UE 106

Fotografia núm. 8: UE 106 tallada per la UE 109

Fotografia núm. 9: estratigrafia a la cala 100

Fotografia núm. 10: cobertura de les estructures amb geotèxtil

Fotografia núm. 11: cobertura de les estructures amb sauló

Fotografia núm. 12: cobertura de les estructures amb planxa de plàstic

Fotografia núm. 13: construcció de la nova ET

Fotografia núm. 14: nova ET un cop construïda

Fotografia núm. 15: obertura de la rasa 1000

Fotografia núm. 16: UE 1006

Fotografia núm. 17: UE 1006 en secció

Fotografia núm. 18: UE 1004

Fotografia núm. 19: estratigrafia a la rasa 1000

Fotografia núm. 20: pedra treballada recuperada de la rasa 1000

Fotografia núm. 21: pedra treballada recuperada de la rasa 1000

Fotografia núm. 22: pedra treballada recuperada de la rasa 1000

Fotografia núm. 23: cobertura amb geotèxtil de les UE 1006 i 1014

Fotografia núm. 24: vista de la cala 200

Fotografia núm. 25: UE 208, al fons de la cala 200

Fotografia núm. 26: estratigrafia a la cala 200

Fotografia núm. 27: obertura de la rasa 2000

Fotografia núm. 28: vista de la rasa 2000

Fotografia núm. 29: vista de la rasa 2000

Fotografia núm. 30: vista de la cala 3000

Fotografia núm. 31: obertura de la rasa 3000

Fotografia núm. 32: vista de la rasa 3000

Fotografia núm. 33: estratigrafia de la rasa 3000

Fotografia núm. 34: estructures de la rasa 500

Fotografia núm. 35: paviment UE 604

Fotografia núm. 36: cobertura de la UE 604

Fotografia núm. 37: obertura de la rasa 4000

Fotografia núm. 38: obertura de la rasa 4000

Fotografia núm. 39: UE 4008

Fotografia núm. 40: UE 4009

Fotografia núm. 40: UE 4009, 4010 i 4011

Fotografia núm. 42: UE 4011. Possible cantonada

Fotografia núm. 43: UE 4012

Fotografia núm. 44: UE 4011 i 4012

Fotografia núm. 45: àmbit format per les UE 4011, 4012 i 4013

Fotografia núm. 46: esvoranc a la UE 4012

Fotografia núm. 47: UE 4013

Fotografia núm. 48: UE 4014

Fotografia núm. 49: UE 4014

Fotografia núm. 50: cobertura de les estructures a la rasa 4000

Fotografia núm. 51: cobertura de les estructures a la rasa 4000

Fotografia núm. 52: cobertura de les estructures a la rasa 4000

Fotografia núm. 54: obertura de la rasa 5000

Fotografia núm. 55: UE 5003

Fotografia núm. 56: UE 5003

Fotografia núm. 57: UE 5003

Fotografia núm. 58: UE 5003

Fotografia núm. 59: desmuntatge de la UE 5003

Fotografia núm. 60: desmuntatge de la UE 5003

Fotografia núm. 61: estratigrafia a la rasa 5000

Fotografia núm. 62: obertura de la rasa 6000

Fotografia núm. 63: vista de la rasa 6000

Fotografia núm. 64: vista de la rasa 6000

Fotografia núm. 65: estratigrafia a la rasa 6000

Fotografia núm. 66: obertura de la rasa 7000

Fotografia núm. 67: obertura de la rasa 7000

Fotografia núm. 68: vista de la rasa 7000

Fotografia núm. 69: vista de la rasa 7000

Fotografia núm. 70: UE 7009 i 7010

Fotografia núm. 71: UE 7009 i 7011

Fotografia núm. 72: UE 7012

Fotografia núm. 73: UE 7012, cara E

Fotografia núm. 74: UE 7012 cara O

Fotografia núm. 75: cobertura de les estructures amb geotèxtil

Fotografia núm. 76: ceràmica documentada a la cala 100

Fotografia núm. 77: ceràmica documentada a les rases 1000 i 4000

- **Fitxes estratigràfiques**

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 101
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Superficial		
Textura: Argil-losorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 5,05 (en metres)	Cota Inferior: 4,60 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 102			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació:	
Interpretació: Estrat superficial			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 102
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argil-losorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 4,60 (en metres)	Cota Inferior: 4,50 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 103-112 És cobert per: 101			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació:	
Interpretació:			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 103
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Sorrenca	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Altres	Cota Superior: 4,50 (en metres)	Cota Inferior: 4,30 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 104 És cobert per: 102 És tallat per: 110			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals s. XIX	
Interpretació: Estrat format després de l'enderroc de els estructures de l'Exposició Universal de 1888			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 104
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Paviment		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 4,30 (en metres)	Cota Inferior: 4,20 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 105 És cobert per: 103 És tallat per: 110			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: 1888	
Interpretació: Paviment de terra piconada relacionat amb les estructures de l'Exposició Universal de 1888			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 105	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Destrucció		
Textura:	Consistència:		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Altres	Cota Superior: 4,20 (en metres)	Cota Inferior: 3,90 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 106-108 És cobert per: 104 És tallat per: 110			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estrat format a partir de l'enderroc de les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 106	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Mur		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Blanc	Cota Superior: 4,10 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Amplada: 1,18 (en metres)	Longitud: 6,20 (en metres)		
Relacions Físiques: És cobert per: 105 És tallat per: 110 Farceix a: 107			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Mur pertanyent a un projecte d'hospital per la Ciutadella.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 107	
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall	Definició: Rasa de fonamentació		
Cota Superior: 4,10 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Talla a: 108 És farcit per: 106			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Rasa per al mur UE 106			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 108
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argil-lorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Vermell	Cota Superior: 3,90 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Relacions Físiques: És cobert per: 105 És tallat per: 107-110			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: anterior al s. XVIII	
Interpretació: Estrat retallat per les estructures de la Ciutadella, que no ha estat intervingut per quedar per sota de la cota d'afectació de l'obra.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 109
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Claveguera		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 4,10 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Amplada: 1,00 (en metres)	Longitud: 5,30 (en metres)		
Relacions Físiques: És cobert per: 113 Farceix a: 110 És farcit per: 111			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals s. XIX	
Interpretació: Claveguera formada per lloses de pedra, en ús fins els primers anys de la dècada dels 80 del s. XX			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 110
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall	Definició: Rasa de fonamentació		
Cota Superior: 4,25 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Talla a: 103-104-105-106-108 És farcit per: 109-112-113			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals s. XIX	
Interpretació: Rasa per a la claveguera UE 109			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 111
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Farciment		
Textura: Sorrenca	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 3,90 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Relacions Físiques: Farceix a: 109			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX	
Interpretació: Farciment de la claveguera UE 109, en ús fins els primers anys de la dècada dels vuitanta del passat segle			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 112
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Farciment		
Textura:	Consistència:		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 4,40 (en metres)	Cota Inferior: 4,25 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 113 És cobert per: 102 Farceix a: 110			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals s. XIX	
Interpretació: Farciment de la rasa de la claveguera UE 109			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 113
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Farciment		
Textura: Argil·losorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 4,25 (en metres)	Cota Inferior: 4,10 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 109 És cobert per: 112 Farceix a: 110			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals s. XIX	
Interpretació: Farciment de la rasa per la claveguera UE 109			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 201
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Paviment		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 5,00 (en metres)	Cota Inferior: 4,90 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 202			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX	
Interpretació: Paviment de formigó actual del parc, en formigó			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 202
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Sorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 4,90 (en metres)	Cota Inferior: 4,80 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 203 És cobert per: 201			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX	
Interpretació: Estrat d'anivellament sota el paviment actual del parc			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 203
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Sorrenca	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Ocre	Cota Superior: 4,80 (en metres)	Cota Inferior: 4,75 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 204 És cobert per: 202			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Capa de sauló que serveix d'anivellament per sota del paviment actual i la UE 202			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 204
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argilosa	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 4,75 (en metres)	Cota Inferior: 4,55 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 205 És cobert per: 203			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX	
Interpretació: Estrat argilós que anivella per sota de la UE 203			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 205
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argilosa	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 4,55 (en metres)	Cota Inferior: 4,30 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 206 És cobert per: 204			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XIX	
Interpretació: Estrat argilós que anivella per sota de la UE 204			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 206
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Enderroc		
Textura: Altres	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Altres	Cota Superior: 4,30 (en metres)	Cota Inferior: 4,20 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 207 És cobert per: 205			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Cap de runa prodent de l'enderroc de les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 207
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Enderroc		
Textura: Argil-losorrenca	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 4,20 (en metres)	Cota Inferior: 4,10 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 208 És cobert per: 206			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Capa sorrenca procedent de l'enderroc de les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 208	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Mur	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Beige	Cota Superior: 4,10 (en metres)	Cota Inferior: 3,90 (en metres)	
Amplada: 0,70 (en metres)	Longitud: 0,70 (en metres)		
Relacions Físiques: És cobert per: 207			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Mur pertanyent a les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 501	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 5,00 (en metres)	Cota Inferior: 4,90 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 502			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Paviment actual del parc, en formigó			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 502
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Altres		
Textura: Argil·losorrenca	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 4,90 (en metres)	Cota Inferior: 4,40 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 601 Cobreix a: 503 És cobert per: 501			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Capa vegetal que trobem sota el paviment del parc. Visible en punts no pavimentats on hi havia plantada vegetació anteriorment.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 503
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argilosa	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Vermell	Cota Superior: 4,40 (en metres)	Cota Inferior: 4,20 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 504 És cobert per: 502			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Indet.	
Interpretació: Estrat argilós d'anivellament sota la capa vegetal			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 504
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argil·losorenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 4,20 (en metres)	Cota Inferior: 4,00 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 505 És cobert per: 503			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Indet.	
Interpretació: Estrat argilós d'anivellament sota la UE 503			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 505
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Enderroc		
Textura: Sorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris clar	Cota Superior: 4,00 (en metres)	Cota Inferior: 3,70 (en metres)	
Relacions Físiques: És cobert per: 504			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estrat procedent de l'enderroc de les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 601
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Altres		
Textura: Argil·losorenca	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 5,89 (en metres)	Cota Inferior: 4,55 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 502 Cobreix a: 602			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Capa vegetal visible en punts no pavimentats on hi havia plantada vegetació anteriorment.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 602
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argilosa	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Vermell	Cota Superior: 4,55 (en metres)	Cota Inferior: 4,15 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 603 És cobert per: 601			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Indet.	
Interpretació: Estrat argilós que anivella sota la UE 601			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 603	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Enderroc		
Textura: Altres	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 4,15 (en metres)	Cota Inferior: 3,79 (en metres)	
Relacions Físiques: És cobert per: 602			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estat format per l'enderroc de les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 604	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Paviment		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Taronja	Cota Superior: 3,79 (en metres)	Cota Inferior: 3,70 (en metres)	
Amplada: 0,70 (en metres)	Longitud: 3,00 (en metres)		
Relacions Físiques: És igual a: 1016			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Paviment format per rajoles de 15x30 cm			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 1001	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris fosc	Cota Superior: 4,60 (en metres)	Cota Inferior: 4,50 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 1002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Paviment actual del parc, en formigó			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 1002	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Altres	
Textura: Argil-losorrenca		Consistència: Solta	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 4,50 (en metres)	Cota Inferior: 4,28 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 1003 És cobert per: 1001			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Capa vegetal que trobem sota el paviment del parc. Visible en punts no pavimentats on hi havia plantada vegetació anteriorment.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 1003	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Argil·losorrenca		Consistència: Compacta	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior:	4,28 (en metres)	Cota Inferior:
			4,15 (en metres)
Relacions Físiques:			
És cobert per: 1002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Indet.	
Interpretació: Estrat d'anivellament sota la UE 1002			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 1004	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Sorrenca		Consistència: Solta	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior:	4,15 (en metres)	Cota Inferior:
			4,05 (en metres)
Relacions Físiques:			
És igual a: 4004			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estrat sorrenc d'anivellament que cobreix els estrats resultants de l'enderroc de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 1005
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Enderroc		
Textura: Altres	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Altres	Cota Superior: 4,05 (en metres)	Cota Inferior: 3,72 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 4005			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estrat format per l'enderroc de els estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 1006
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Mur		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Beige	Cota Superior: 4,10 (en metres)	Cota Inferior: 3,50 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques:			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Mur pertanyent a les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 1007
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argilosa	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 3,70 (en metres)	Cota Inferior: 3,50 (en metres)	
Relacions Físiques:			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: anterior al s. XVIII	
Interpretació: Estrat d'argiles on es retallen les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 1008
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall	Definició: Rasa de fonamentació		
Cota Superior: 3,70 (en metres)	Cota Inferior: 3,50 (en metres)		
Relacions Físiques:			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Rasa de fonamentació per al mur UE 1006			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 1014
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Mur		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Beige	Cota Superior: 4,10 (en metres)	Cota Inferior: 3,50 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques:			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Mur pertanyent a les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 1016	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Taronja	Cota Superior:	3,79 (en metres)	Cota Inferior: 3,70 (en metres)
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud:	0,00 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 604			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Paviment format per rajoles de 15x30 cm.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 1022	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Mur	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Beige	Cota Superior:	4,00 (en metres)	Cota Inferior: 3,70 (en metres)
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud:	0,00 (en metres)	
Relacions Físiques:			
Fase Cronològica: Època moderna (XVI-XVIII)		Datació: s. XVIII	
Interpretació: Mur pertanyent a les estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 4001	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris fosc	Cota Superior: 5,10 (en metres)	Cota Inferior: 5,00 (en metres)	
Amplada: 0,00 (en metres)	Longitud: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 4002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX-XXI	
Interpretació: Paviment actual del parc, en formigó			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 4002	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Argil-losorrenca		Consistència: Solta	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 5,00 (en metres)	Cota Inferior: 4,50 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 4003 És cobert per: 4001			
Fase Cronològica:		Datació:	
Interpretació: Capa vegetal que trobem sota el paviment del parc. Visible en punts no pavimentats on hi havia plantada vegetació anteriorment.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 4003
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Argil·losorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 4,55 (en metres)	Cota Inferior: 4,25 (en metres)	
Relacions Físiques: Cobreix a: 4004 És cobert per: 4002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: s. XX	
Interpretació: Estrat d'anivellament sota la UE 4002			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14			U.E.: 4004
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Anivellament		
Textura: Sorrenca	Consistència: Compacta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 4,20 (en metres)	Cota Inferior: 3,88 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1004 Cobreix a: 4005 És cobert per: 4003			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estrat sorrenc d'anivellament que cobreix els estrats resultants de l'enderroc de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 4005	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició: Enderroc		
Textura: Altres	Consistència: Solta		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 4,25 (en metres)	Cota Inferior: 3,79 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1005 És cobert per: 4004			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Mitjans s. XIX	
Interpretació: Estrat format per l'enderroc de els estructures de la Ciutadella			

Nom Jaciment/Codi: ZOO ET SABANA. CODI: 121/14		U.E.: 4006	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell	Definició:		
Textura:	Consistència:		
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color:	Cota Superior: 0,00 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Relacions Físiques:			
Fase Cronològica:		Datació:	
Interpretació:			